

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MALATYA İLİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN
ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ali ŞEN

Hazırlayan
FIRAT ÖTER

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

MALATYA İLİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

FIRAT ÖTER
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ali ŞEN

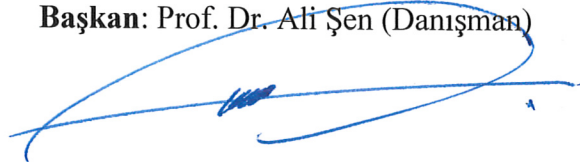
Malatya, 2019

KABUL VE ONAY

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitümüz Yüksek Lisans Öğrencisi Fırat Öter tarafından Prof. Dr. Ali Şen danışmanlığında hazırlanan "Malatya İlinde Hayvancılık Sektörünün Analizi" başlıklı bu çalışma, Jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı, "Yüksek Lisans Tezi" olarak kabul edilmiştir.

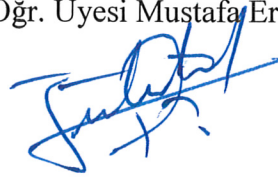
Başkan: Prof. Dr. Ali Şen (Danışman)

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Yunus Açı

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ercan Kılıç

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

14/06/2019

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Ali ŞEN danışmanlığında, “**Malatya İlinde Hayvancılık Sektörünün Analizi**” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir duruma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içi hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

FIRAT ÖTER

ÖZET

Hayvancılık sektörü, tarım sektörü içerisinde insanlık adına önemli ve başka kaynaklardan elde edilmesi mümkün olmayan proteinleri sağlaması bakımından ve de kırsal kesime dengeli bir gelir kaynağı olması bakımından oldukça önemlidir. Türkiye'deki hayvan sayısında 24 Ocak 1980 kararları sonrasında şiddetli azalışlar görülmüştür. Öyle ki koyun ve keçi sayısında, 1961 yılı ile kıyaslandığında 2017 yılı toplamında bir gerileme görülmüş, sığır sayısının ise çok az arttığı tespit edilmiştir. Türkiye'de hayvancılık sektörü içerisinde tavukçuluk sektörü, 1961-2017 yılları arasında ciddi büyüme kaydeden tek sektör olmuştur. Fakat ülkenin hayvan sayısındaki azalışa karşın verimsel alanda büyük dönüşümler kaydetmesi hayvansal ürün üretiminin genel olarak artmasını sağlamıştır. Malatya'nın ise bölgesindeki iller ile kıyaslandığında potansiyelini iyi kullanamadığı görülmüştür. Özellikle küçükbaş hayvancılık alanındaki kötü değerler dikkat çekmiştir. Malatya ilinin hayvancılık sektörü içerisinde tek başarılı olduğu faaliyet kolu ise tavuk eti üretimidir. Bölgedeki ihtiyaçta dikkate alındığında bu alanda yapılacak yatırımlar ile Malatya ilinin tavuk eti üretiminde lider konuma gelebileceği görülmüştür. Genel olarak Türkiye'nin tarım sektöründe içerisinde çok ciddi sorunları tespit edilmiştir. Ülkenin potansiyelini tam olarak kullanabilmesi için ciddi bir tarım reformu şarttır.

Anahtar Kelimeler: Hayvancılık Sektörü, Malatya, Tarım

ABSTRACT

Livestock sector is important in the agricultural sector because of to provide proteins which important for humanity and that are not obtainable from other sources, and also to be a balanced source of income for countryside. Following the Decisions of January 24, 1980 severe decreases were seen in the number of animals in Turkey. So that detected the number of sheep and goats there has been a decline in the total of 2017 compared to 1961, and the number of cattle increased very little. Poultry sector in the livestock sector in Turkey has been the only sector which registered significant growth in the years 1961-2017. But despite the decline in the number of animals in the country, recording large conversions in the productivity field provided overall increase in production of animal products. Malatya has not been able to use its potential in comparison with the provinces in its region. Especially bad values in the area of small livestock have attracted attention. Malatya province, the livestock sectors in which the only one is successful activity is the production of chicken meat. Malatya province has been seen can become a leader in chicken meat production with considering the need in the region and investments in this area. Very serious problems have been identified at overall in Turkey's agricultural sector. A serious agricultural reform is essential for the country to fully utilize its potential.

Keywords: Livestock Sector, Malatya, Agriculture

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TABLolar LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1
HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN TARIM SEKTÖRÜ İÇERİSİNDEKİ KONUMU, EKONOMİYE OLAN KATKILARI VE ALT SEKTÖRLERİ.....	3
1.1. Tarım ve Tarımsal Faaliyet Kavramı	3
1.1.1. Tarım	3
1.1.2. Tarımsal Faaliyet.....	6
1.2. Hayvancılık Sektörünün Sosyal ve Ekonomik Açıdan Önemi.....	7
1.2.1 Hayvancılık Sektörünün Sosyal Açıdan Önemi.....	7
1.2.2. Hayvancılık Sektörünün Ekonomik Açıdan Önemi.....	11
1.2.2.1 Hammade Sağlama Açısından Önemi	11
1.2.2.2. Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi.....	12
1.2.2.3. İşsizliği Önleme Açısından Önemi.....	14
1.2.2.4. GSYİH Miktarına Katkıda Bulunması.....	15
1.2.2.5. İhracata Olan Katkısı.....	16
1.3. Hayvancılık Sektöründeki Alt Sektörler	17
1.3.1 Büyükbaş Hayvancılık	18
1.3.2. Küçükbaş Hayvancılık	21
1.3.3. Tavukçuluk	23
TÜRKİYE’DE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE UYGULANAN POLİTİKALAR VE ELDE EDİLEN HAYVANSAL ÜRÜNLERİN SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERE KIYASLA ANALİZİ	29
2.1 Türkiye’de Hayvancılık Sektöründe Uygulanan Politikalar	29
2.1.1. 24 Ocak 1980 Kararları Öncesinde Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Politikaları.....	30

2.1.1.1. Planlı Dönem Öncesinde Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Politikaları	30
2.1.1.2. Planlı Dönem ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Politikaları	33
2.1.2. 24 Ocak 1980 Kararları Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Politikaları.....	34
2.1.2.1. 2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Politikaları..	36
2.2. Türkiye ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Büyükbaş, Küçükbaş ve Kümes Hayvancılığı Sektörlerinde Hayvan Sayısı ve Hayvansal Ürün Çıktılarının Değerlendirilmesi	38
2.2.1 Türkiye ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Büyükbaş Hayvan Sayısı ve Büyükbaş Hayvansal Ürünlerinin Değerlendirilmesi	39
2.2.2 Türkiye ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Küçükbaş Hayvan Sayısı ve Küçükbaş Hayvansal Ürünlerinin Değerlendirilmesi	50
2.2.2.1 Türkiye’de ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Koyun Sayısı ve Koyun Hayvansal Ürünlerinin Değerlendirilmesi.....	50
2.2.2.2. Türkiye ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Keçi Sayısı ve Keçilerden Elde Edilen Hayvansal Ürünler.....	59
2.2.3. Kümes Hayvancılığı.....	68
2.3. Türkiye’de Hayvancılık Sektörünün Sorunları	81
2.3.1. Miras ve Satış Yoluyla Tarım Arazilerinin Parçalanması	81
2.3.2. Irk Islahı Sorunu	82
2.3.3. Yem Bitkileri Sorunu	83
2.3.4. İşletme Büyüklüğü ve Ölçek Sorunu	84
2.3.5. Pazarlama Sorunu	85
2.3.6. Fiyat İstikrarı Sorunu	85
MALATYA İLİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK DEVLET DESTEKLEMELERİ VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ	87
3.1. Malatya İli Hakkında Genel Bilgiler	87
3.1.1. Malatya İlinin Tarihçesi.....	87
3.1.2. Malatya İlinin Nüfusu	88
3.1.3. Malatya İlinin Coğrafi Özellikleri	89
3.1.4. Malatya İlinin Ekonomisi	90
3.2. Malatya İlinde Hayvancılık Desteklemeleri.....	92

3.2.1 Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı	92
3.2.2. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programı	94
3.2.3. Tarımsal Üretim Yönelik Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılması	95
3.2.4. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun Yaptığı IPARD Desteklemeleri	98
3.2.5. Diğer Hayvancılık Desteklemeleri.....	101
3.2.5.1 Yem Bitkisi Destekleri	101
3.2.5.2. Hayvancılık Desteklemeleri	102
3.3. Malatya İlinde Büyükbaş Hayvancılık.....	106
3.4. Malatya İlinde Küçükbaş Hayvancılık.....	126
3.5. Malatya İlinde Tavukçuluk.....	144
3.6 Malatya'da Hayvancılık Sektörünün Sorunları.....	154
3.6.1 Verimlilik Sorunu	154
3.6.2 İç Pazara Uzak Olunması	155
3.6.3 İklimsel Yetersizlik ve Sulama Maliyetleri	156
3.6.4 Kesimhane Yetersizliği.....	156
3.6.5. Üretim Örgütlerinin Yetersizliği.....	156
3.6.6. Hayvan Pazarına Uzaklık ve Koordinasyon Sorunu	157
4. SONUÇ	158
KAYNAKÇA.....	166

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1 Avrupa, Dünya ve Türkiye'nin Toplam Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon Dolar).....	16
Tablo 1. 2 Sığırlara Günlük Süt Verimlerine Göre Verilmesi Gereken Kaba ve Kesif Yem Oranları	20
Tablo 2. 1 Yıllara Göre Dünya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de Sığır Sayıları(Onbin Baş).....	40
Tablo 2. 2 Dünya, Avrupa ve Türkiye'de ki Sığır Eti Üretimleri ve Büyüme Oranları (Bin Ton).....	43
Tablo 2. 3 Dünya, Avrupa ve Türkiye'de ki İnek Sütü Üretimleri ve Büyüme Oranları (Bin Ton).....	44
Tablo 2. 4 Dünya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de Sığır Başına Düşen Sığır Eti Miktarları (KG)	46
Tablo 2. 5 Dünya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de Sığır Başına Düşen İnek Sütü Miktarları (KG)	47
Tablo 2. 6 Dünya'da , Türkiye'de ve Bazı Diğer Ülkelerde Kişi Başına Düşen Sığır Eti Miktarları	48
Tablo 2. 7 Dünya'da ki, Türkiye'de ki ve Bazı Diğer Ülkelerdeki Sığırlardan Elde Edilen Kişi Başına Düşen İnek Sütü Miktarları	49
Tablo 2. 8 Dünya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de Koyun Varlığı (Yüz Bin Baş).....	51
Tablo 2. 9 Dünya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de Üretilen Koyun Eti Miktarları ve Koyun Başına Düşen Koyun Eti Miktarları.....	53
Tablo 2. 10 Dünya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de Üretilen Koyun Sütü Miktarları ve Koyun Başına Düşen Koyun Sütü Miktarları	55
Tablo 2. 11 Dünya, Türkiye, Fransa ve Yunanistan'da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Koyun Eti Miktarları.....	57
Tablo 2. 12 Dünya, Türkiye, Fransa ve Yunanistan'da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Koyun Sütü Miktarları.....	58
Tablo 2. 13 Dünya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de Keçi Varlığı (Yüz Bin Baş)	60

Tablo 2. 14 Yıllara Göre Dünya, Türkiye ve Avrupa'daki Keçi Eti Üretimi Miktarları ve Keçi Başına Düşen Keçi Eti Miktarları	62
Tablo 2. 15 Yıllara Göre Dünya, Türkiye ve Avrupa'daki Keçi Sütü Üretimi Miktarları ve Keçi Başına Düşen Keçi Sütü Miktarları	64
Tablo 2. 16 Dünya'da, Türkiye'de, Fransa'da ve Yunanistan'da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Keçi Eti Miktarları	66
Tablo 2. 17 Dünya'da, Türkiye'de, Fransa'da ve Yunanistan'da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Keçi Sütü Miktarları	67
Tablo 2. 18 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D'de Tavuk Sayıları (1000 Baş).....	69
Tablo 2. 19 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D'de Tavuk Yumurtası Miktarları (Milyon Adet)	72
Tablo 2. 20 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D'de Tavuk Başına Düşen Yumurta Sayısı (Adet).....	73
Tablo 2. 21 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D'de Kişi Başına Düşen Tavuk Yumurtası Üretimi.....	74
Tablo 2. 22 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D'de Toplam Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton).....	76
Tablo 2. 23 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D'de Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti (KG)	78
Tablo 2. 24 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D'de Kişi Başına Düşen Tavuk Eti Miktarı (Kg)	80
Tablo 3. 1 Malatya İlinin 2017 Yılına Göre İlçelere Göre Nüfusu	88
Tablo 3. 2 Malatya İlinde Yıllar İtibariyle İhracat ve İthalat Miktarları	92
Tablo 3. 3 Kırsal Kalkınma Kapsamında Verilen Ekonomik Yatırım Desteklemeleri	93
Tablo 3. 4 2018 Tarihli Bakanlar Kurulu Çerçevesinde Faiz İndirimi Uygulanacak Faaliyet kolları ve Kredi Üst Limitleri	96
Tablo 3. 5 TKDK'nın IPARD Kapsamında Yaptığı Desteklemeler	100
Tablo 3. 6 2018 Yılında Kaba Yem Üretim Destekleri.....	101
Tablo 3. 7 2018 Yılında Bakanlıkça Yapılacak Hayvansal Desteklemeler.....	104

Tablo 3. 8 Yıllar İtibariyle Malatya Tarımsal Destekleme Ödemeleri	105
Tablo 3. 9 Malatya İlinde Sığır Varlığı (Baş)	107
Tablo 3. 10 Malatya İlinde Sığır Varlığı ile İlgili Bazı Göstergeler	110
Tablo 3. 11 Belirlenen Bazı İllerin Sahip Olduğu Sığırların, Türkiye’de ki Toplam Sığırlara Oranları	113
Tablo 3. 12 Malatya İlinde Sığırlardan Elde Edilen Süt Üretimi (Ton)	115
Tablo 3. 13 Malatya İlindeki Sığır Sütü Üretimi ile İlgili Bazı Göstergeler	119
Tablo 3. 14 Türkiye ve Bazı Diğer Bölgeler ile İllerdeki İnek Başına Düşen Süt Miktarları(Ton).....	121
Tablo 3. 15 Türkiye ve Bazı Diğer Bölgeler ile İllerdeki Kişi Başına Düşen İnek Sütü Miktarları(Kg)	123
Tablo 3. 16 Türkiye ve Malatya’da Kesilen Sığır Sayısı ve Sığır Eti Üretimi.....	124
Tablo 3. 17 Yıllar İtibariyle Malatya İlinde Koyun Varlığı.....	127
Tablo 3. 18 Bazı İllerin Koyun Sayımın, Türkiye’deki Toplam Koyun Sayısına Oranı (%).....	129
Tablo 3. 19 Yıllar İtibariyle Malatya İlinde Koyun Sütü Üretimi (Ton).....	130
Tablo 3. 20 Bazı İller ve Bölgelere Göre Koyun Başına Düşen Koyun Sütü Üretimleri	133
Tablo 3. 21 Bazı İllere Göre Kişi Başına Düşen Koyun Sütü Üretimleri	134
Tablo 3. 22 Malatya İlinde Yıllara Göre Keçi Varlığı.....	135
Tablo 3. 23 Bazı İller İtibariyle İllerdeki Toplam Keçi Sayısının Türkiye’de ki Keçi Sayısına Oranı	137
Tablo 3. 24 Malatya İlinde Yıllara Göre Keçi Sütü (Ton)	138
Tablo 3. 25 Bazı İller ve Bölgelere Göre Keçi Başına Düşen Keçi Sütü Miktarları (KG).....	140
Tablo 3. 26 Bazı İller ve Bölgelere Göre Kişi Başına Düşen Keçi Sütü Miktarları (KG).....	141
Tablo 3. 27 Türkiye ve Malatya İlinde Küçükbaş Et Üretimi (Ton)	142
Tablo 3. 28 Yıllara Göre Malatya İlinde Tavuk Sayıları (100 Adet)	145
Tablo 3. 29 Bazı İllere Göre İllerin Sahip Olduğu Tavuk Sayımın Türkiye’deki Tavuk Sayısına Oranı.....	149

Tablo 3. 30 Yıllara Göre Malatya’da Toplam Yumurta Üretimi Miktarı (1000 Adet).....	150
Tablo 3. 31 Yumurta Tavuğu Başına Düşen Tavuk Yumurtası Miktarları.....	152
Tablo 3. 32 Türkiye’de ve Malatya’da ki Toplam Beyaz Et Üretimi (Ton)	152
Tablo 3. 33 Türkiye ve Malatya’da Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti Üretimi	153
Tablo 3. 34 Türkiye ve Malatya’da Kişi Başına Düşen Beyaz Et ve Tavuk Yumurtası Üretimi.....	153

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2. 1 Dünya, Avrupa, Türkiye ve Bazı Seçilmiş Ülkelerde Sığır Sayılarındaki Değişim.....	41
Grafik 2. 2 Dünya, Avrupa, Türkiye ve Bazı Seçilmiş Ülkelerde Koyun Sayılarındaki Değişim.....	52
Grafik 2. 3 Yıllara Göre Dünya'daki, Türkiye'deki ve Avrupa'daki Koyun ve Keçi Sayılarındaki Değişim.....	61
Grafik 2. 4 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D.'de Tavuk Sayıları İndeksi (1961 yılı sabit alınarak).....	71
Grafik 2. 5 Türkiye'de 1985-2010 Yılları Arasında Sığır Eti, Sığır Canlı, Koyun Eti, Koyun Canlı ve Kesif Besi Yeminin TEFE-ÜFE'ne Göre Reel Fiyatları.....	86
Grafik 3. 1 Bazı İller İtibariyle İl İçerisindeki Sığır, Koyun ve Keçi Sayılarının Türkiye'deki Toplam Sayılarına Oranı.....	143

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

FAO: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü

FAOSTAT: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Veri Tabanı

E.T: Et Tavuğu

GSYİH: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

K.B.D: Kişi Başına Düşen

K.G: Kilogram

K.H.S: Kesilen Hayvan Sayısı

SERKA: Serhat Kalkınma Ajansı

T.E.Ü: Toplam Et Üretimi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

Y.T: Yumurta Tavuğu

GİRİŞ

Tarım sektörünün temelleri çok eski çağlara dayanmaktadır. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmesi için temel besin maddelerini bu sektör içerisinde sağlaması onu günümüzde dahi önemini fazlasıyla koruyan bir sektör olarak varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Özellikle son yüzyılda nüfus artış hızının, tarımsal ürünlerin üretim hızından daha fazla artıyor olması gelecek yıllarda tarım sektörünün çok daha önemli bir konuma geleceğini göstermektedir. Tarım sektörünün, besin maddelerinin sağlandığı sektör olmasının yanında günümüzde sanayi sektörüne hammadde sağlaması onu önemli kılan bir diğer husustur. Sanayi sektöründe bir çok kaynağın üretilmesi için tarım sektörünün varlığının gerekli olması bir ülkedeki sanayi sektörünün gelişimi için tarım sektörünün de gelişmiş olmasının önemli olduğunu göstermektedir. Hayvancılık sektörü ise tarım sektörünün bir alt sektörü olarak sağladığı öznel proteinlerle ve kırsal kesime dengeli bir gelir kaynağı olmasıyla önemli bir yer tutmaktadır. Sağlıklı bir toplum yapısında insanlar, beslenmeleri sonucu aldıkları proteinlerin en az %40'ını hayvansal kaynaklardan sağlamalıdır. Ayrıca insan vücudunun başka kaynaklardan edinmeyeceği bazı aminoasitler sadece hayvansal gıdalarda bulunmaktadır. Sağlıklı beslenemeyen bir bireyin hayatın her alanında yeteri kadar başarılı olamayacağı düşünüldüğünde hayvancılık sektörünün çok özel bir yeri olduğu anlaşılabilir. Tüm bunlara ek olarak 2018 yılı itibariyle Türkiye'de toplam nüfusun %24'e yakını kırsal kesimde yaşamaktadır. Şüphesiz kırsal kesimin temel geçim kaynağı tarım sektörü olacaktır. Tarım sektörünün mevsimsel iklim değişikliklerinden etkilenir bir yapıda olması kırsal nüfus için daha dengeli bir gelir kaynağı olan hayvancılık sektörünü önemli kılmaktadır. Ek olarak Türkiye'nin kırdan kente göç sorununun gittikçe arttığı bu yıllarda tarım sektörünün gelişmesi kente göçü önleyecek önemli bir etken olacaktır. İşte bu çalışma hayvancılık sektörünün önemini ortaya koymak ve Malatya'da hayvancılık sektörünün gelişimine katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çerçevede hayvancılık sektörüne müsait bir coğrafi yapısı olan Doğu Anadolu Bölgesinde, Malatya ili Doğu Anadolu Bölgesinde ki hayvancılık potansiyelini kullanabiliyor mu? sorusuna cevap aranarak ilin hayvancılık sektöründe ki mevcut durumu gözler önüne serilmiştir. Bu çalışma bir kütüphane ve internet

araştırmasıdır. Çalışmanın hazırlanmasında basılı kitaplardan, dergilerden ve çeşitli internet sitelerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde tarım sektörünün tanımı yapılacak, hayvancılık sektörünün tarım sektörü içerisinde ki konumu belirtilecektir. Ayrıca tarım ve hayvancılık sektörünün sosyal ve ekonomik açıdan önemleri sıralanacak, hayvancılık sektörü içerisinde ki faaliyet kolları hakkında genel bilgiler verilecektir.

İkinci bölüm ise çalışmanın ilk analiz kısmıdır. Bu bölümde ilk olarak Türkiye’de yıllar itibariyle izlenilmiş olan hayvancılık sektörü politikaları hakkında bilgiler verilecektir. Analiz kısmında ise sırasıyla Türkiye’nin büyükbaş, küçükbaş ve tavukçuluk sektörü içerisinde ki hayvan sayısı ve hayvansal üretim değerleri verilecek, bunların verimsel analizi ve kişi başına ürün değeri tespitleri yapılacak, bu değerler Dünya, Avrupa ve seçili bazı diğer ülkelerle kıyaslanacaktır. Son olarak Türkiye’de hayvancılık sektörünün gelişmesine mani olan sorunlar sıralanacaktır.

Üçüncü bölümde ise ilk olarak Malatya ili hakkında genel bilgiler verilecektir. Daha sonra ise yine Malatya ilinde büyükbaş, küçükbaş ve tavukçuluk sektörü içerisinde ki hayvan sayıları ve hayvansal üretim değerleri verilecek, bunların verimsel analizi ve kişi başına ürün değeri tespiti yapılacak, bu değerler öncelikli olarak Malatya ili ile aynı coğrafi koşullara sahip olan illerle karşılaştırılacaktır. Son olarak ise Malatya ilinin hayvancılık sektörü ile ilgili öznel sorunları sıralanacaktır.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir özeti yapılacak, elde edilen sonuçlar ve bulgular vurgulanacaktır. Bu çerçevede Malatya ilinin hayvancılık sektöründeki sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN TARIM SEKTÖRÜ İÇERİSİNDEKİ KONUMU, EKONOMİYE OLAN KATKILARI VE ALT SEKTÖRLERİ

1.1. Tarım ve Tarımsal Faaliyet Kavramı

Hayvancılık sektörü, tarım sektörünün alt ve en önemli dallarından bir tanesidir. Çalışmamızda hayvancılık sektörünün genel itibariyle özelliklerini incelemeden önce tarım, tarımsal faaliyet ve tarım ekonomisi kavramlarına değinmek faydalı olacaktır.

1.1.1. Tarım

Tarımın, eski çağlarda insanların göçebe hayattan, yerleşik hayata geçmesiyle birlikte başladığı kabul edilmektedir. Yerleşik hayata geçtikten sonra toprağı basit aletler ile işlemeye başlayan insanlar, şuan tüketmekte olduğumuz temel besin ürünlerinin atalarını, o dönemde tohumlama yöntemlerini kullanarak üretmeye başlamıştır(Çetin, 2013: 6). Dünya tarihinde gerçekleşmiş iki büyük devrim bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Tarım Devrimi, ikincisi ise Sanayi Devrimidir. Tarım devrimi insanların göçebe yaşamı terk edip, yerleşik düzene geçtikten sonra tarımda üretim ve verimin artması, genetik bakımdan güçlü tohumların seçilip kullanılması, yani tarımda uzmanlaşmanın sağlanmasıyla gerçekleşmiştir. İnsanlar zaman geçtikçe tarımda farklı aletler kullanmış, daha sonra bunları çeşitlendirmişlerdir. Ayrıca yaban hayvanlarını ehlileştirmişler, doğada kendiliğinden yetişen bitkileri ıslah edip, bitkilerin daha verimli yetişmelerini sağlamışlardır(Direk, 2012:15).

Tarımı sadece bitkisel ürünlerin üretim alanı olarak görmek yanlış olacaktır. Nitekim tarımın genel kabul gördüğü tanımı; bireylerin, bitkisel ve hayvansal ürün üretmek adına kendine yararlı olarak belirli bir sosyo-ekonomik çevrede gerçekleştirdiği etkinlikler olarak ifade edilir(Armağan, 2017: 4). Günümüzde bir çok insan tarım sektörünü hayvansal ve bitkisel ürünler üretmek olarak tanımlar. Oysa ki tarım sektörü,

artık farklı boyutlara ulaşarak, bitkisel ve hayvansal üretimin yanında, bu ürünleri işleyip geliştirerek yeni ürünler ortaya koymaya başlamıştır. Yani tarım sektörü artık sanayi şekline girer olmuş, tarla, bahçe ve ahırdan daha kapsamlı bir alanı tanımlar olmuştur. Tarım sektörünün yasal olarak tanımını ise bitkisel ve hayvansal ürün üretimi ve satışının yanında, 1963 yılında ki Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile balıkçılık ve ormancılık alanlarını da içerisine alır bir biçimde yapmak mümkün olmuştur. Ormancılık denildiği zaman akla ilk, kereste ve odun üretimi akla gelmektedir. Fakat bunların yanında ormancılığın, kuşburnu, böğürtlen, yemiş gibi yaban bitkilerini de kapsadığı unutulmamalıdır(Direk, 2012: 16). Tarım sektörü 5 ana temel faaliyet alanını kapsamaktadır. Bunlar; toprak ve su kaynakları, bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve su ürünleridir(Doğan vd. , 2015: 31).

Dünya nüfusu son zamanlarda çok hızlı bir şekilde artmaktadır. 1960 yılında dünya nüfusu 3 milyarken günümüzde 7 milyarı aşmıştır. Nüfusun bu şekilde hızlı artması tarım ürünlerine olan talebi arttırmış ve bitkisel üretimle beraber hayvansal üretiminde entansif üretim, yani birim alandan daha fazla ürün elde edebilmek için yapılan üretim biçimi şeklinde gerçekleşmesine neden olmuştur. Dünyada son 40 yıllık dönem incelendiğinde önemli hayvansal ürünler olan et ve süt ürünleri üretiminin artış hızının, dünya nüfusu artış hızına kıyasla daha yavaş bir şekilde arttığı gözlenmektedir(Hanoğlu, 2013: 28; Kara ve Eroğlu, 2018: 35).

Tarım sektörünün en önemli görevi gıda üretmektir. Bu sebeple ki tarım, insanlık tarihinde her zaman önemli bir yer edinmiş ve muhakkak ki yer edinmeye devam edecektir. Hayvancılık sektörü et ve süt üretimi sağladığından, tarım sektörü içerisinde stratejik bir öneme sahiptir(Everest ve Yercan, 2014: 1212). Tarım sektörü milli gelir ve istihdama doğrudan katkı yapması ile, ihracata dolaylı ve doğrudan katılmasıyla, farklı sektörlere ham madde sağlamasıyla, ekolojik dengeyi sağlaması ve insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli bir sektör olmasıyla bütün dünyada vazgeçilmez bir sektör olarak yerini almaktadır(Doğan vd., 2015:30).

FAO'nun verilerine göre dünyanın 4'te 1'inde faaliyet alanı olarak yapılmakta olan tarım, geçmişe kıyasla daha fazla değeri anlaşılan bir sektör durumuna gelmiştir. Nitekim gelişmiş ve sanayileşme ülke konumunda bulunan ülkelerin, tarımsal üretimin büyük bir kısmını gerçekleştirmesi bunu ispatlayan önemli hususlardır(Çetin, 2013: 19).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri yükseldikçe tarımsal üretim kitlesel nitelik kazanmaya başlayıp, bu ürünlerin işlenmişlik düzeylerinde de artmalar görülmüştür. Bununla beraber tarımsal üretim, sürekli ve yeterli olması ile beraber nitelikli ve verimli bir şekilde gerçekleştirilir olmuştur. Tüm bu değişim amaçlarını gerçekleştirmek ve yönetmek için bazı ülkelerde farklı kurumlar kurulmuş, destekleme politikaları uygulanmış ve yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bunlarla da yetinmeyen ülkeler gıda güvenliğini sağlamak adına çeşitli örgütlenmeler kurmuştur. Bu örgütlenmelerden en çok bilineni, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 'dur (Akman, 2016: 3).

Türkiye 1980'li yıllara gelinmeden evvel tarımsal ürünlerde kendi ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayabilen ve buna ilaveten tarım ürünlerini ihraç eden, genel kabul görüldüğü üzere o dönem için tarımda kendi kendine yetebilen 7 ülke arasında yer almaktaydı. 1980'li yıllarda başlayan serbestleşme hareketleri ile beraber bu durumda değişimler görülmeye başlandı. 1980'li ve daha çok 1990'lı yıllarda sanayileşmeye önem verilmesi, bunun yanında serbestleşme hareketleri ile beraber ithal tarımlarına müsaade edilmesi Türkiye'de tarım üretimini olumsuz etkilemiştir. O yıllarda AB ülkelerinde ki üreticilerin kendi ülkelerinde ki destekleme politikalarından ve vergi iadelerinden faydalanmaları, Türk çiftçilerin onlarla rekabet edebilmelerini olanaksız hale getirmişti (İnan, 2012: 4).

Tarım sektörü içerisinde hayvancılık sektörünün payı dikkate alındığında AB ülkeleri ile Türkiye arasında farklılık gözlenmektedir. AB ülkelerinde ortalama olarak hayvancılık sektörü, tarım sektörü içerisinde %50 pay almışken, Türkiye'de ise bu oran sadece %25'ler civarındadır. Hayvancılık sektörünün, tarım sektöründen aldığı pay bazı ülkelerde ise %70'lere kadar yükselmektedir. (Akpınar, Rasim; Özsan, M.Emin; Taşçı, 2012: 199) Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nin (FAO) son yıllarda düzenlemiş olduğu rapora göre dünyada ki toplam GSYİH içerisinde tarım sektörünün aldığı pay %3,1'dir. Hayvancılık sektörü ise tarım sektörünün %38'ini oluşturmaktadır. Bu oran AB ülkelerinde %50'nin üstüneyken, ABD'de %49, gelişmekte olan ülkelerde ise %36'lar civarındadır (Hanoğlu, 2013: 2).

Tarım sektöründe çalışma şartlarının çok ağır olmasının yanında, kâr payının da genellikle az olduğu bilinmektedir. Bu iki faktörün yanında tarımın, iklim şartlarından etkilenmesi, çevre kirliliğinin artmasından etkilenmesi, tarım ürünleri fiyatlarını düşürme çabalarından ve masraflardan etkilenmesi, bireyleri çiftçilik faaliyetlerinden uzaklaştırıp göçe yöneltmektedir(Akman, 2016: 3).

Sanayi sektöründe tarıma dayalı ve tarımsal girdi kullanan imalat sanayilerin mevcut olması, tarım ve tarımla ilgili sektör sayısının fazla olduğu anlamına gelmektedir. Yıllar itibariyle tarım sektörünün milli gelirden aldığı payın düşmesi tarım sektörünün gerilemesinden daha çok sanayi sektörünün gelişmesi ile ilgilidir (İnan, 2012: 6).

1.1.2.Tarımsal Faaliyet

Tarımsal faaliyet, genel olarak bitkisel ve hayvansal ürün üretimi veya bu ürünlerden daha yararlı bir ürün üretmek amacıyla gerçekleştirilen ekonomik faaliyet demektir. Diğer bir deyişle tarımsal faaliyeti kısaca açıklayacak olursak; hayvansal veya bitkisel ürün üretmek veya bu ürünleri yarı yada tam işlenmiş mamul haline getirmek olarak tanımlanmaktadır (Dinler, 1993: 5).

Tarımsal faaliyeti işleten ekonomik birimlere tarım işletmeleri, bu eylemi gerçekleştiren kişiye ise çiftçi denmektedir. Bir bireyin çiftçi olabilmesi için mal sahibi olması zorunlu değildir. Tarımsal faaliyeti kiracı veya ortakçı olarak gerçekleştiren kişilere de çiftçi denilmektedir (Dinler, 1993: 5).

Tarımsal faaliyette ki en önemli amaçlardan bir tanesi gelir ve yaşam seviyesini yükseltmektir. Fakat bu diğer sektörlerle nazaran tarım sektöründe daha yavaş gerçekleşmektedir. Bu sebeple ki günümüzde tarım sektörü ile uğraşan insanlar, tarımı bir yaşam biçimi olarak benimseyen ve kıt gelir ile geçinmeyi yeterli bulmuş kişilerdir. Tarım sektöründe ki gelirin az olması ve tarımda ki bazı diğer özellikler, bu sektör ile uğraşan genç nüfusu çekebilmek için devlet tarafından desteklenmesini gerekli kılmaktadır (Direk, 2012: 18).

Tarımsal faaliyet gerçekleştirilme amacına göre 3'e ayrılabilir. Bunlar; "geçimlilik tarım" , "ticari tarım" ve " endüstriyel tarım"dır.

Geçimlilik tarım, gerçekleştirilen tarımsal faaliyetin aile fertlerinin geçimlerine yönelik olması sonucunda doğan tarımsal üretim şeklidir.

Ticari tarım, tarımsal faaliyetten elde edilen ürünlerin büyük bir kısmının pazarda satılmak amacıyla üretilmesi ve elde edilen gelirle de tarımsal faaliyette kullanılmak üzere girdi alınması şeklinde gerçekleştirilen tarımsal üretimleri kapsar.

Endüstriyel tarım ise tarımsal işletmelerin, üretimlerini sanayideki yöntemleri ve ileri teknolojiden yararlanarak gerçekleştirmeleri sonucunda doğan tarımsal üretimleri kapsar.

1.2. Hayvancılık Sektörünün Sosyal ve Ekonomik Açısından Önemi

Ülkemiz hem hayvansal gıdaların ihraç satışından önemli bir döviz geliri elde edebilecek hem de ülke içerisindeki bireylerin hayvansal protein ihtiyacını karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyel gücü, uygulamada gerçekleştirebilmek için meraların kontrolsüz otlatılmasının önüne geçilmeli, verimli kültür hayvanlarının üretimde kullanılması sağlanmalı, yem bitkilerinin üretimi ve yem fabrikalarının sayıları artırılmalıdır (İnan, 2012: 5).

Çalışmamızda hayvancılık sektörünün önemi iki ana başlık altında izlenecektir. İlk olarak hayvancılık sektörünün sosyal açıdan öneminden bahsedilecek daha sonra ise ekonomik açısından önemine değinilecektir.

1.2.1 Hayvancılık Sektörünün Sosyal Açısından Önemi

Tarım ve hayvancılığın ilk işlevi kuşkusuz besin ihtiyacını karşılamaktır. Balıkçılık faaliyetlerini de tarım sektörü içerisine alıp değerlendirme yapacak olursak, insanların karnını doyurmak için var olan tek sektör tarım ve hayvancılıktır diyebiliriz (Dinler, 2000: 38).

Çağlardır insanoğlunun yaşamış olduğu, gelecekteki süreçte de yaşayacağı en büyük sorunlardan bir tanesi yeterli ve dengeli beslenme sorunudur. Hayvansal besinler taşıdıkları besinsel içerikleri yönüyle bu sorunu gidermede diğer besinlerden ayrılan önemli bir besin türüdür (Hacıhasanoğlu, 2015: 5). Yeterli beslenme insanın yaşamını

sağlıklı bir şekilde sürdürebilecek besin kaynağını bulamamak olarak tanımlanırken, dengeli beslenme ise insanların yeteri kadar protein miktarlarını almasıyla beraber bu protein miktarları içerisinde hayvansal proteinlerin toplam protein içerisinde yeteri kadar bulunması olarak tanımlanabilir.

Yıllardır tartışılan ve gelecekte de daima tartışılmaya devam edilecek önemli bir unsur dünya nüfusunun artış hızına karşın tarım sektörünün faaliyetlerinin ne kadar yeterli olabileceğidir. Bu sorun ilk olarak Thomas Robert Malthus (1766 - 1834) tarafından ele alınmıştır. Malthus tarım ürünlerinin üretiminin aritmetik bir şekilde arttığını, buna karşın nüfusun ise geometrik şekilde arttığını ileri sürmüştür. Bu sebeple ileriki yıllarda insanların besin bulma sıkıntısı çekeceği fikrini ileri sürmüştür ve o yıllarda bir çok devlet insanın düşünceğini etkilemeyi başarmıştır. Ancak ileriki yıllarda tarım ve hayvancılık alanlarında verimin artması ve bununla beraber nüfusun artış hızının ivme kaybetmesi, Malthus'un görüşünün geri plana itilmesine neden olmuştur (Dinler, 2000:38). Fakat günümüzde istatistiklere göre 800 milyon insanın açlık sıkıntısı çektiği ve Afrika ülkelerinin bir çoğunda tarımsal üretim artışının, nüfus artışına kıyasla daha düşük olduğu düşünüldüğünde Malthus'un düşüncelerinin günümüz dünyasında benzerlik kazandığı bölgeler görmek mümkündür.

Sağlıklı bir beslenme şeklinde yeterli miktarda alınan proteinin %60'ı bitkisel kaynaklardan %40'ı hayvansal kaynaklardan alınmış olmalıdır (İnan, 2012: 5). İnsanın sağlıklı kalabilmesi, büyüüp gelişebilmesi ile birlikte beyin gelişimine de katkıda bulunan bazı maddeler sadece hayvansal gıdalardan elde edilecek proteinlerle alınabilmektedir. İnsanın sağlıklı kalabilmesi için günde kendi ağırlığının her 1 kilogramına karşılık, 1 gr. protein tüketerek beslenmesi gerekmektedir. Alınması gereken bu 1 gr. proteinin de %42'si hayvansal gıdalardan sağlanmalıdır. Hayvansal ürünlerde ki protein miktarları ise; et için %15-20, yumurta için %12, balık için %19-24, peynir için %15-20, süt için ise %3-4 civarındadır (Hacıhasanoğlu, 2015: 5). Yaşamımız için gerekli olan proteinler, aminoasitleri oluşturmaktadır. Sayıları 23 olan aminoasitler, birbirleriyle farklı bileşimler kurarak sayıları binleri geçen proteinleri oluşturmaktadırlar. Bu aminoasitlerin bir kısmını vücudumuz kendisi üretebilirken, sayıları yaklaşık olarak 10 adet olan aminoasitleri insan vücudu üretemez ve bu aminoasitleri dışarıdan almak zorundadır. Bitkisel proteinler dışarıdan almak zorunda

olduğumuz aminoasitlerin tamamına sahip değildirlere ve bu gerekli aminoasitleri alabilmek için insanlar hayvansal besinler tüketmek zorundadırlar. Dengesiz beslenme sorunu, insanın yeterli besin miktarı almasına karşın, aldığı protein miktarları içerisinde hayvansal kaynaklı protein miktarının yeteri miktarda olmamasından da kaynaklanabilir (Dinler, 2000: 48).

Türkiye Damızlık ve Sığır Yetiştiricileri Birliğinin son yıllarda yayımlanmış olduğu rapora göre yeterli ve dengeli beslenmenin mevcut olup olmadığını anlayabilmek için toplam besin tüketimine bakmak yeterli olmayacaktır. Yeterli ve dengeli beslenmenin mevcut olup olmadığını anlamak için ise toplam besin tüketiminin bileşenlerinin neler olduğuna bakılmalıdır. Dünyanın çeşitli ülkeleri ele alınarak yapılan analizde, günde ortalama kişi başına düşen protein miktarı 75,3 gram iken bunun 28,8 gramını ise hayvansal ürünler oluşturmaktadır. Türkiye'ye baktığımızda ise günde ortalama protein tüketimi miktarı 96,0 gram ile dünya ortalamasının çok üzerinde yer almaktadır. Fakat hayvansal protein tüketimine baktığımızda ise kişi başına günde alınan hayvansal protein miktarı 22,0 gramdır ve bu rakam ile Türkiye, dünya sıralamasında alt sıralarda yer almaktadır. Yine aynı çalışmada dikkat çeken bir diğer husus, Türkiye'de 1975 - 2005 yılları arasında günde ortalama kişi başına düşen hayvansal protein miktarının önemli ölçüde azalma gösterdiğidir. Bu verilere dayanılarak Türkiye'de ki insanların daha kötü beslendiği söylenebilmektedir. Toplam protein tüketimi içerisinde ki hayvansal ve bitkisel protein miktarları dağılımları ile ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde bir ilişki olduğu söylenebilir. Bunu sayısal rakamlar ile ortaya koymak gerekirse; gelişmiş olan ülkelerde günlük ortalama kişi başı hayvansal protein miktarı 57,1 gram iken, bu rakam gelişmekte olan ülkelerde incelendiğinde 21,1 gramdır. Az gelişmiş ülkelerin tüketimleri incelendiğinde ise bu rakamın 9,8 grama kadar indiği görülmektedir (Taş, 2010: 21).

Fakat hayvancılık sektörünün mevcut durumunu analiz ederken, hayvancılık sektörünün sadece tarımsal gelir içerisindeki payını veri olarak almak da, durumu anlamak adına eksik kalacaktır. Hayvancılık sektörünü analiz ederken tarımsal üretimin yapısı, iklim koşulları ve doğal koşullar da dikkate alınacak diğer hususlar olmalıdır. Türkiye hem toplam tarımsal üretim değeri bakımından hem de hayvansal ürün üretimi değeri bakımından AB ülkelerinde ilk sıralardadır. Ancak Türkiye'nin toplam yüz

ölçümü ve tarımda çalışan kişi sayısı dikkate alındığında bu rakamlar pek yeterli değildir (Akman, 2016: 4).

İnsanın biyolojik yapısı dikkate alındığında vücut gelişiminin yanında, yaralanan doku ve organların tamirinde de vücut, bitkisel besinlerden çok hayvansal besinlerden faydalanmaktadır. Bu sebeple ki devletlerde sosyal yaşam geliştikçe kişi başına düşen hayvansal ürün tüketim miktarı artmaktadır (Taş, 2010: 19).

Hayvansal toplam protein miktarlarını arttırabilmek için hayvanların besin ihtiyacı olan bitkisel proteinlerden vazgeçmek gerekir. Hayvanlar bitkilerden sağladığı proteinleri sindirip, aldıkları protein miktarının sadece sınırlı bir kısmını tekrar insanlığa sunmaktadır ki bu toplam protein miktarlarında kayıplara yol açmaktadır. Örneğin bir inek bitkisel kaynaklar ile beslenip bu proteinlerin sadece %33'ünü süt ile geri vermektedir. Bu oran kümes hayvanlarının yumurtasında %22'ye, domuz etinde %12'ye, sığır etinde ise %5'e düşmektedir (Dinler, 2000: 48).

Dünyada ki et tüketimi yıllar geçtikçe artmaktadır. Bireylerin gelirleri ile doğru orantılı seyreden et tüketiminin, gelişmekte olan ülkelerin büyümesi ve nüfus artışı ile beraber arttığı gözlenmektedir. 2014 yılında tüm dünya 225 milyon ton et tüketmiştir. ABD ve Avrupa ülkelerinde et tüketim hızının yavaşladığı gözlenirken, gelişmekte olan ülkelerin et tüketimleri hızla artmaktadır. Küresel et pazarında kendisine en çok pay edinen faaliyet kolu ise kümes hayvancılığı olmuştur. (“Dünya yılda 225 milyon ton et tüketiyor!,” 2014)

Ülkemizdeki beslenme şekilleri incelendiğinde, en büyük açığın hayvansal proteinleri içerisinde barındıran et ve süt ürünlerinde olduğu görülmektedir. Hayvansal proteinlerin kazanıldığı et,süt,yumurta ve tereyağı gibi ürünlerin tüketim miktarları Türkiye ile diğer ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Avrupa ülkelerinde yıllık et tüketimi kişi başına ortalama 60 ile 100 kg arasında değişirken Türkiye'de bu rakam 20 kg'dır (İnan, 2012: 6).

Ayrıca ülkemizde insanların beslenmelerinin yanında hayvanların beslenmelerinde de sıkıntı vardır. Çiftçiler hayvanlarını besin değeri yüksek karışım yemlerle beslemek yerine besin değeri düşük saman, arpa, buğday kırması gibi besin

değeri düşük yemlerle beslemektedir. Bu sebeple hayvanların verimleri ve dolayısıyla toplam üretim olumsuz etkilenmektedir (İnan, 2012: 6).

1.2.2. Hayvancılık Sektörünün Ekonomik Açıdan Önemi

Hayvancılık sektörünün beslenme içerisindeki öneminin yanısıra birde ekonomik olarak sağladığı katkılar vardır. Hayvancılık sektörü, istihdama katkıda bulunur, ihracat kanalıyla ülkeye döviz girişi sağlar, kalkınmaya yardımcı olur, ulusal geliri artırır ve et, süt, tekstil, deri, kozmetik ve ilaç sanayine ham madde olanağı sağlar (Hacıhasanoğlu, 2015: 5).

Bir ülkede ki insanların hayvansal ürünlere yaptıkları harcama miktarını belirleyen dört önemli faktör vardır. Bunlar; sanayileşme, şehirleşme, gelir düzeyi ve kültür seviyeleridir. Türkiye açısından bir değerlendirme yapacak olursak , bu dört faktöründe hızlı bir gelişim gösterdiği aşıkardır. Bu gelişme ile doğru orantılı olarak hayvansal ürünlere olan harcamaların artması olağan bir durum olacaktır. Bu nedenle hayvansal üretimin arttırılamaması durumunda bu ihtiyaç, ithalat yoluyla karşılanacaktır. Nitekim Türkiye 1990'lı yıllardan önce hayvansal ürünlerde ki toplam ihracatı, toplam ithalatının üstündeyken, günümüzde hayvansal ürün ihracatı yok denecek seviyeye inmiş, hayvansal ürün ithalatı ise artmıştır (Taş, 2010:21).

Günümüzde dünya gıda ticaretinde pazar kapabilmek adına kıyasıya savaş vardır. Özellikle hayvansal gıdalar en stratejik ürünlerdendir. Hayvansal gıdaları daha fazla üreten ve pazarlayan ülkeler gelecekte daha mutlu olacaklardır (Taş, 2010: 22).

1.2.2.1 Hammade Sağlama Açısından Önemi

Ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte sanayi sektörünün önemli bir payı hammaddesini tarım sektöründen almaktadır. Tarım sektörü, sanayi sektörüne hammadde sağlamakla birlikte, sanayi sektörünün ürettiği mallara talep oluşturarak sanayi sektörü için büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de tarımsal hammadde alan sanayi kolları incelendiğinde, bunları gıda sanayi kolu ve dokuma sanayi kolu olarak ayırmak mümkün olacaktır. Gıda sanayinin en çok görülen alt kolları; et, süt, içki, un,

konserve, şeker ve bitkisel yağ gruplarıdır. Dokuma sanayi ise, yün ipliği, pamuk ipliği, pamuklu ve yünlü dokuma alt dal gruplarından oluşmaktadır (Kıral ve Akder, 2000: 9).

Sanayi devrimi ile beraber tarım ve hayvancılığa dayanan endüstri kollarının hammadde talepleri ile beraber bazı tarımsal ve hayvansal ürünlerin talep miktarında patlamalar yaşanmıştır. Özellikle hayvansal ürün bazında yün hayvancılığında büyük ilerlemeler yaşanmıştır. Fakat şunu söylemek gerekir ki endüstrinin artan talebine karşılık, endüstriye gönderilen toplam tarım ürün miktarı, hiçbir zaman toplam tarım üretiminin 30'da birini aşamamıştır (Dinler, 2000:44).

Yıllar geçip endüstriler geliştikçe, tarımsal ürünlerin yerini tutabilecek endüstriyel yollarla üretilen sentetik hammadde üretimi başlamıştır. Her ne kadar günümüzde tarım sektörü tarımsal hammaddeyi, sentetik hammadde üretimi ile rekabet edecek seviyeye düşürebilmiş olsa da bireyler tarafından sentetik hammaddenin tercih edildiği görülmektedir. 1950'li yıllardan sonra pamuk, yün, sabun gibi tarımsal hammaddelerin tüketimlerinde bir azalma görülürken, deterjan, suni kauçuk gibi sentetik ürünlerin ise tüketimlerinde artış görülmektedir (Dinler, 2000: 45).

1.2.2.2. Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi

Sanayi devrimini gerçekleştiren ülkelerde sanayi devriminden önce tarımda toprakları nadasa bırakmayı mecbur kılan yöntemden vazgeçebilmeyi sağlayan, toprakları verimli bir hale dönüştüren ve hayvan yemi olarak da kullanılmasını sağlayan bazı bitkilerin bulunduğu görülmüştür. Yeşil gübre denilen bu bitkilerin nadasa ayrılan topraklarda yetiştirilmesiyle birlikte hayvanların yem ihtiyacının karşılanması ile doğru orantılı olarak hayvancılıkta hızla gelişmeye başlamıştır. Hayvancılığın da gelişmesiyle birlikte, tarımda kullanılan doğal gübre miktarı artmış, bununla beraber tarımda verim artışları sağlanmıştır. Bu verimsel artışların sonucunda tarımsal alanda elde edilen ürünler, tarım dışı faaliyetlerle uğraşanlarında karnını doyuracak seviyeye gelince endüstriyel sektörler ortaya çıkmış ve zamanla gelişmiştir (Dinler, 2000: 58).

Bir ülkenin kalkınması için sanayi sektörüne mi önem verilmelidir yoksa tarım sektörüne mi? Bu tartışma iktisatçıları ikiye bölmüştür. Bir bölüm iktisatçı kalkınmanın sanayi sektörüne önem verilerek başlaması yönünde fikirlerini beyan

ederken diğ er grup iktisatçı ise kalkınmanın başlamasının tarım sektörüne önem vererek gerçekleştirilmesini, bu sayede daha zahmetsiz ve kolay kalkınabileceğini ifade etmektedir. Sanayi sektörüne öncelik verilerek kalkınmanın başlatılmasını savunan iktisatçılara göre, zaten geri durumda olan tarım sektörü ihmal edilmelidir. Sanayi sektörüne önem verilerek sanayi sektörü geliştirildiği takdirde sanayi sektörü tarım sektörünü de beraberinde sürükleyecektir. Tarım sektörüne önem verilerek kalkınmanın başlatılmasını savunan iktisatçılara göre ise hâkim sektör tarımdır. Tarım sektörünün geliştirilip buradan elde edilecek kaynakların sanayi sektöründe kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple sanayi sektörünün gelişebilmesi için tarım sektörünün geliştirilip buradan kaynak aktarılması gereklidir (Dinler, 2000: 58).

Aslına bakılırsa bu iki durumu savunan iktisatçıların görüşüne göre de kalkınmanın başlatılabilmesi oldukça zordur. Bir ülkede kalkınmanın sanayiden başlatılması için sağlanacak gerekli fon tarım sektöründen karşılanmaktadır. Bu sebeple tarım sektörüne önem verilmeden kalkınmanın başlatılabilmesi güçtür. Öte yandan sanayi sektörüne önem verilmeden de kalkınma güçtür. Çünkü tarım sektöründe kullanılmak üzere üretilen araç, makine ve gübre gibi ürünler sanayi sektöründen sağlanmaktadır. Bu ürünler ithalat yoluyla temin edilmesi ise büyük ekonomik yük getirecektir (Dinler, 2000:58-59).

O halde tarım sektörü ile sanayi sektörü birbirleri ilişkili olan ve birbirlerini besleyen iki sektördür. Ekonomik kalkınmanın başlatılabilmesi için bu iki sektöre de önem verilmelidir. Fakat bu iki sektörün arasında ki önemli ilişkiye karşın az gelişmiş ülkelerde hâkim sektör tarım sektörüdür. Ekonomik kalkınmanın az gelişmiş ülkelerde başlatılabilmesi için kırsal alanda ki alt yapılar geliştirilerek bölgesel pazarlar ulusal pazarlara açılmalıdır. Bu alt yapının finansmanını sağlayacak olan sektör ise toplumun %80'inden fazlasını istihdam eden ve milli gelirde önemli pay yer edinen tarım sektörü olacaktır (Dinler, 2000: 59).

1.2.2.3. İşsizliği Önleme Açısından Önemi

Türkiye'de kırsal nüfusun toplam nüfusa oranının, Türkiye'de ilk sayım yapıldığı yıl olan 1927 yılında %75,8 olduğu görülmektedir. Bu oran 1970'lerde %61,6'ya, 1990'da %41'e, 2010'da ise %31'e düşmüştür. Fakat bu oran yıllar geçtikçe azalmasına rağmen, ABD ve AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Kırsal nüfus ABD'de sadece %2-3 civarındayken, AB ülkelerinde ise %5 civarındadır (Çetin, 2013: 25).

Türkiye'de tarım sektörü, toplam istihdam içerisinde ki payını, diğer iki temel sektörün (sanayi, hizmetler) önünde tutmayı 1999 yılına kadar sürdürmüştür. Yıllar geçtikçe Türkiye'de yaşanan toplumsal, ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucu sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam payı giderek artarken, tarım sektörünün payı ise azalmıştır. Tarım sektörünün yıllar geçtikçe istihdam içerisinde ki payının azalmasının nedenleri olarak şunları sıralayabiliriz; tarım sektöründe makineleşmenin artmasıyla iş gücüne olan gereksinimin azalması, sanayi ve hizmetler sektörünün işgücüne olan talebinin artması, ekilebilir tarım arazilerinin parçalanması ve tarımda geçim olanaklarının azalması olarak söylenebilir. (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012: 6)

Tarım sektörünün istihdam ettiği kişi sayısının yıllara göre büyük azalış gösterdiği gerçektir. Fakat kırdan kente göç eden kişilerin tamamının tarım dışı sektörde istihdam edildiği algısı yanlış olacaktır. Gerçektende kırsal kesimden kente göç eden kişilerin bir çoğu, hammadde ihtiyacını tarım sektöründen sağlayan, tarım sektörü ile entegrasyon içerisinde olan (gıda, içki, tütün, tekstil, deri sanayi) sanayi kollarında istihdam edilmektedir (Çetin, 2013:26).

Ülkemizde Orta ve Doğu Anadolu bölgeleri kuru tarım bölgeleri olduklarından buradaki topraklar nadasa bırakılmaktadır. Bu sebeple iki yılda bir işlenen topraklar gizli işsizliğe yol açmaktadır. Ayrıca bitkisel üretimin kış aylarında yapılamaması da kırsal işgücü açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. İşte bu noktada hayvancılık sektörü sürekli ve devamlı bir gelir kapısı olduğundan ve kırsal işgücünün değerlendirilmesi bakımından önemli bir işlevi yerine getirmektedir (Er ve Özçelik, 2012: 304).

Hayvancılık sektörünün tüm bunların yanında kırdan kente göçü önlemesi gibi önemli bir fonksiyonu daha vardır. Hayvancılık sektörü kırdaki gizli işsizliği önlemesiyle, küçük ve yoksul üreticiye ekonomik katkı sağlamasıyla, yoksulun yoksulu olarak tanımlanan kırsal alanda ki topraksız işçilere ek bir gelir sağlamasıyla bir başka önemli fonksiyona sahiptir (Er ve Özçelik, 2012: 304).

Tarım sektörünün toplam istihdama katkısı 2000’li yıllardan sonra düşme eğilimi gösteriyor olsa da, TÜİK verilerine göre tarım sektörünün 2017 yılı itibariyle yıllık bazda yaklaşık 5,4 milyon kişiye iş olanağı sağladığı görülmektedir. Türkiye toplamında istihdam edilen kişi sayısının 28,1 milyon kişi olduğu dikkate alındığında, tarım sektörünün toplam istihdam ki payının %19,4 gibi ciddi bir oran olduğu görülmektedir. Bu oran tarım sektörünün, Türkiye açısından önemini ifade eden önemli bir göstergedir (TÜİK, 2018).

1.2.2.4. GSYİH Miktarına Katkıda Bulunması

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda sanayi sektörüne ağırlık verilmesine karşın tarım sektörü önemini korumaya devam etmiştir. 1923-1924 yılları arasında, tarım sektörünün GSYİH’den aldığı pay %43 seviyelerindedir. Bu yıllardan sonra sanayi sektörüne ağırlık veren politikalar izlenmesi, tarım sektörünün 1939 yılında GSYİH’den aldığı payı %40’a düşürmüştür. Yıllar geçtikçe sanayi sektörünün öncü sektör olarak varlığını devam ettirmesi sebebiyle bu oran 1970’de %36’ya, 1980’de %25’e, 1990’da ise %16’lara kadar düşmüştür (Kıral ve Akder, 2000: 11).

Tarım sektörünün toplam payı 2000’li yıllarda ise %10’un altına düşmüş, 2010 yılında %8,1’e kadar gerilemiştir. 2015 yılında toplam tarım üretimi, 2009 baz yıl olarak hesaplanan miktarda 161 milyar Türk Lirası civarlarında gerçekleşmiş ve bu toplam GSYİH’nın %6,9’una tekabül etmektedir. 2017 yılında ise 189 milyar liraya yükselen tarımsal üretim, toplam GSYİH içerisinde %6,1 pay almıştır (“Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYH ve Tarımın Payı,” 2018).

1.2.2.5. İhracata Olan Katkısı

Tarım sektörünün ihracata olan katkısı 2000-2016 yılları arasında incelendiğinde Avrupa içerisinde yaklaşık 2.6 kat, Dünya genelinde ise 2.8 kat artmıştır. Türkiye’de ise 2000 yılında 3,8 milyar dolar olan tarım ihracatı, 2016 yılında 20 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 1. 1 Dünya, Avrupa ve Türkiye’nin Toplam Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon Dolar)

Yıllar	Dünya			Avrupa			Türkiye		
	Toplam İhracat	Tarım İhracatı	Oranı	Toplam İhracat	Tarım İhracatı	Oranı	Toplam İhracat	Tarım İhracatı	Oranı
2000	6.458.000	549.736	%8,5	2.633.985	244.417	%9,2	27.777	1.659	%5,9
2005	10.509.000	847.995	%8	4.404.320	399.441	%9	73.476	3.328	%4,52
2010	15.301.000	1.357.101	%8.8	5.650.065	570.944	%10	113.883	4.934	%4,33
2013	18.953.000	1.736.277	%9,1	6.776.960	709.401	%10,4	151.802	5.653	%3,72
2016	15.985.000	1.590.662	%9,9	5.947.980	643.115	%10,8	142.529	5.287	%3,70

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, 2018; TÜİK , 2018

Tablo 1.1’de Dünya’da ki ülkelerin yaptıkları toplam ihracat miktarlarına baktığımız zaman 2000 yılında bu rakamın 6,45 trilyon dolar civarında olduğunu görüyoruz. 2015 yılında ise bu rakam neredeyse 16 trilyon dolaylarına dayanmaktadır. 2000 ile 2016 yılları arasındaki değişim dikkate alındığında dünya toplam ihracatının 16 yılda yaklaşık 2,5 kat arttığı görülmektedir. Dünyadaki toplam tarım ihracatının ise 2000 yılında 549 milyar dolar olduğunu görülmektedir. Bu rakam 16 yıllık ilerleme sonucunda yaklaşık 2,8 kat artarak 1,5 trilyon dolar seviyesine çıkmıştır. Toplam dünya ihracatı ile toplam dünya tarım ihracatı rakamları incelendiğinde, toplam dünya tarım ihracatı rakamının daha fazla arttığı görülmektedir. Toplam tarım ihracatı, dünya ihracatında 2000 yılında kendisine %8,5’luk pay bulabilirken 2016 yılında bu oran

%10'lara yaklaşmıştır. Bu verilere dayanarak dünya ülkelerinde tarım ihracatının daha fazla yapılıır duruma geldiği söylenebilir

Bu durumu birde Avrupa ülkeleri açısından değerlendirecek olursak 2000 yılında toplam ihracat miktarı 2,6 trilyon dolar civarındadır. Bu rakam 2016 yılında 5,9 trilyon dolar dolaylarına kadar çıkmıştır. Tarım ihracatı ise 2000 yılında yaklaşık 244 milyar dolar civarlarındadır. Bu rakam 2016 yılına gelindiğinde yaklaşık 2,6 kat artarak 643 milyar dolar seviyelerine kadar çıkmıştır. Tarım ihracatı kendisine, toplam ihracat içerisinde 2000 yılında %9,2'lik pay bulurken bu oran 2016 yılında %10.8 seviyelerine kadar çıkmıştır.

Duruma son olarak Türkiye açısından bakacak olursak 2000 yılında gerçekleşen toplam ihracat miktarı 27 milyar dolar civarında iken 2016 yılında bu rakam 142 milyar dolar civarlarında gerçekleşmiştir. Tarım ihracatı miktarlarına bakacak olursak, 2000 yılında 1,6 milyar dolar olan tarım ihracatı miktarı 2016 yılına gelindiğinde 5,2 milyar dolar civarlarına kadar yükselmiştir. Tarım ihracatının toplam ihracata oranı ise Avrupa ve Dünya ortalamalarına göre oldukça aşağılardadır. 2000 yılında %5,9 olan bu oran, 2016 yılında %3,7'lere kadar gerilemiştir. Ek olarak belirtmekte yarar vardır ki, 2016 yılında Türkiye'nin toplam tarım ithalatı 7 milyar seviyelerinde olmuştur. Net dış tarım ticaretinde yaklaşık 1,8 milyar dolar açık verilmektedir.

1.3.Hayvancık Sektöründeki Alt Sektörler

Tarım sektörünün alt sektörü olan hayvancılık sektörü de kendi içerisinde; büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, domuzculuk, kümes hayvancılığı, arıcılık ve ipek böcekçiliği olarak ayrılmaktadır. Araştırmanın konusu Malatya ilindeki hayvancılık sektörlerini incelemek olduğundan ve Malatya ilinde domuzculuk, ipek böcekçiliği ve arıcılık faaliyeti sınırlı olarak gerçekleştirilmesi sebebiyle bu sektörler hakkında bilgiler verilmeyecektir.

Bu bölümde büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve kümes hayvancılığı hakkında bilgiler verilecek. Bu sektörlerde verimli üretim yapabilmek adına uygulanması gereken adımlardan kısaca bahsedilecektir.

1.3.1 Büyükbaş Hayvancılık

Büyükbaş hayvan olarak nitelendirilen hayvanlar; sığırlar, mandalar, atlar, katırlar, eşekler ve develerdir. Ancak ekonomik olarak tarım alanında önemli pay sahibi olan hayvanlar sığırlar ve kısmen mandalardır. Bu bölümde ekonomik anlamda çok daha geniş yer tutan sığircılık faaliyeti hakkında geniş verilecektir.

Sığırların isimlendirilmesi yaş ve cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

- 0-6 aylık olan dişi veya erkek fark etmeksizin inek yavrularına buzağı denmektedir.
- 6-15 aylık olan dişi veya erkek fark etmeksizin inek yavrularına dana denmektedir.
- 15 aylıktan büyük doğum yapmamış dişi sığırlara düve denmektedir.
- 15 aylık ile 2 yaş arasında ki erkek sığırlara tosun denmektedir.
- 2 yaş ve üzeri dişi sığırlara inek denmektedir.
- 2 yaş ve üzeri erkek sığırlara boğa denmektedir.
- Kısırlaştırılmış boğalara öküz denmektedir (Sinmez ve Yaşar, 2016: 409).

Büyükbaş hayvancılık başlığı altında büyükbaş hayvancılık kavramı sığircılık ile eşdeğer tutulacağından bu kavramları açıklamak öncelikli olarak uygun görülmüştür. Dünya genelinde 250'den fazla sığır ırkı olduğu bilinmektedir (Taş, 2010: 223).

Sığır yetiştiriciliği dünyanın neredeyse her yerinde yapılabilmesine müsaade etmektedir. İnsanların sığırlar ile birlikteliliği çok eski zamanlara dayanmaktadır. İnsanlar, sığırların sadece et ve sütlerinden değil derisinden, tırnaklarından, gübresinden ve boynuzlarından yararlanmaktadır. Sığırlar dünyada ki süt üretiminin neredeyse tamamını (%86 - %89,5), et üretiminin ise %25'ini karşılamaktadır. Sığırların toplam hayvansal ürün üretiminde bu kadar yüksek pay alması, sığırların bir çok biyolojik avantaj sağlamasından ve insanların bu avantajlardan faydalanmak istemeleri ile ilgilidir. Büyükbaş hayvancılığın önemini anlamak için bu avantajlardan bahsetmek yararlı olacaktır. Sığırların biyolojik avantajları şu şekilde sıralanabilir:

- Sığırlar, insanların doğrudan değerlendirme imkanı olmayan kaba yemleri hayvansal proteinlere çevirmekte oldukça yeteneklidirler.
- Sığırlar, birçok farklı iklim bölgelerinde uyum sağlayabilmektedirler.
- Sığırlar, süt üretiminde verimi en yüksek olan türdür.
- Sığırlar, laktasyon yani süt sağım sürelerinde genişlik gösterirler. Bu sayede yılın birçok ayında süt verimi sağlamaktadırlar.
- Sığırlar, kitlesel üretim yöntemine uygunluk gösterirler.
- Sığırlar, et verimliliklerinde yeterlidirler.
- Sığırlar, sağladıkları hayvansal ürünler ve biyolojik materyaller (embriyo, sperm) ile dünya pazarında büyük ilgi görmektedirler (Taş, 2010: 214).

Sığırcılık faaliyetlerinde verimi yüksek üretim yapılabilmesi için, sığırların beslenme şekli en önemli etkenlerden birisidir. Hayvanların beslenme şeklinde ki farklılıkları anlayabilmek adına ilk olarak bazı yem kavramlarının tanımını yapmak gerekmektedir.

Kaba yemler selüloz kaynağı yüksek olan yemlerdir. Sığırların sağlıklı beslenebilmesi için ve sindirim sistemlerinin düzenli çalışabilmesi için kaba yemler gereklidir. Sığırlara verilen yem bileşenlerinin en az yarısı kaba yemlerden oluşmalıdır. Saman ve besin değeri düşük kuru otların verilmesi durumunda sığırların verimliliği düşmektedir. Kaba yemlerin eksikliğini fabrikada üretilen süt yemleri ile telafi edilmeye çalışması sonucunda ise sığırlardan elde edilen sütte ki yağ oranının azalmasına ve hayvanlarda bazı metabolik hastalıkların yaşanmasına neden olunur.

Ayrıca yem bileşenlerin içerisinde fabrikadan temin edilen yem miktarları arttıkça, üretim faaliyetinin ekonomik ağırlığı artacaktır. Kaba yemler şunlardır; çayır-mera otları, kuru otlar, samanlar, silajlar, kimyasal ve biyolojik ürünler (Alçıçek vd. , 2010: 5).

Kesif yemler ise selüloz bakımından fakir, sindirimi kolay olan yemlerdir. Kesif yemlerde kendi içerisinde 3'e ayrılmaktadır; tescilli karma yemler(vitamin ve proteini yüksek fabrika yemleri), enerji ağırlıklı yemler(buğday,arpa,mısır,pancar posası) ve protein ağırlıklı (küspeler, yemlik üre, tavuk gübresi) yemlerdir.

Sığırcılık faaliyetinin verimli bir şekilde gerçekleşmesi için barınma, örgütlenme, yönetim, organizasyon ve sağlık faktörünün yeterli koşullarda uygulanmasının yanında en önemli faktörlerden bir diğeri de beslenme faktörüdür. Sığırcılık faaliyetinde beslenme şekli toplam rasyonun en az %40'ı kaba yem olarak şekilde gerçekleşmelidir. Verilen kaba yemlerinin yarısının da yonca ve fiğ benzeri baklagil bitkilerinden oluşması gerekmektedir. Süt sığırcılığı beslenmesinde kaba yem ve çayır-mera ağırlığı ne kadar yüksek olursa sığırcılık faaliyetinden o kadar kazançlı çıkılır. Bu yemler sığırların süt verimleri dahil tüm ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Özen vd., 2018: 3-4).

Çayırların ve yem için ekilmiş bitkilerin hasat gerçekleştirme zamanı ve saklanma şeklide çok önemlidir. Yanlış zamanda biçilen, kurutma-balyama, depolama yanlışları yapılan otlarda besin değeri düşüklüğü gözlenmektedir. Bu yanlış teknikler sonucunda otlar, samandan farksız hale getirilmektedir (Özen vd., 2018: 4).

Süt sığırcılığında verilmesi gereken kesif yem oranı ise bu etkenlere göre belirlenmektedir; hayvanlara verilen kaba yemin kalitesi, hayvanların yaşadığı ortamın sıcaklığı, süt ve yem fiyatları, sütte yağ oranına göre değişiklik göstermektedir. Kesif yem oranı bu faktörlere göre değişkenlik göstermezse kazanç miktarı olumsuz etkilenecektir (Özen vd., 2018: 6). Aşağıda ki tabloda sığırlardan elde edilen süt verimlerine göre sığıra verilmesi gereken yem bileşenleri gösterilmiştir.

Tablo 1. 2 Sığırlara Günlük Süt Verimlerine Göre Verilmesi Gereken Kaba ve Kesif Yem Oranları

Sığırın Günlük Verimi (Kg)	Süt	Rasyondaki Kaba Yem	Rasyondaki Kesif Yem
20'den Az		60-70	30-40
20-30		55-60	40-45
30'dan yüksek		45-55	45-55

Kaynak: (Özen, 1999)

1.3.2. Küçükbaş Hayvancılık

Küçükbaş hayvan kategorisinde koyun, keçi, tavuk ve tavşan gibi hayvanlar sayılabilirken, küçükbaş hayvancılık kastedildiğinde koyunculuk ve keçicilik faaliyet alanları akla gelmektedir. Küçükbaş hayvancılık sektörü içerisinde ki hayvanlar, bitkisel üretim yapmak mümkün olmayan tarım arazilerini, zayıf çayır-mera alanlarını ve nadas alanlarının verimli kullanmasını olanaklı hale getirip, bu alanlardan dolayı olarak et, süt, kıl ve tiftik üretimini olanaklı hale getirmektedir. (Tüfekçi, Hacer; Olfaz, 2015: 578) Küçükbaş hayvancılık, insan yaşamının beslenmesinde büyük önem teşkil eden hayvansal üretime yaptığı katkıyla ve sanayi sektörüne yapağı, deri ve gübre üretimine yaptığı katkıyla insan sağlığına ve ülke ekonomisine önemli katkılar yapmaktadır (Seçer ve Boğa, 2016: 80).

Küçükbaş hayvancılıkta büyük üretici ülkelerin niteliklerine bakıldığında, farklı ülkelerin farklı hayvansal ürünlerin üretimine ağırlık verdiği görülmektedir. Örneğin dünyada en fazla küçükbaş hayvan sayısını bünyesinde bulunduran Avustralya ve Yeni Zelanda ülkeleri et ve yün ürünlerine yönelik üretim yapmaktadırlar. ABD daha fazla olarak et üretimine, İngiltere ise yün üretimine ağırlık vermiştir. Ülkeler küçükbaş hayvancılık sektöründe hangi hayvansal ürüne ağırlık vereceğine yönelik karar verirken, coğrafi koşullarına en çok uyum sağlayabilecek küçükbaş hayvan ırklarına, iç tüketim taleplerine ve yakın oldukları pazarlara göre karar vermektedirler (Semerci ve Çelik 2016: 183).

Küçükbaş hayvancılık sektöründe en popüler ve yaygın olarak beslenen tür koyunlardır. Koyunlar, et, süt, deri ve yün üretimleri olarak oldukça verimli türlerdir. Ayrıca yılda iki defa doğum gerçekleştirdiklerinden ve bu gerçekleştirdikleri doğumlarda ikiz doğum yapma oranlarının yüksek olması koyunculuk faaliyetinin tercih edilmesinde önemli etkenlerdir. Bunlara ilaveten bakımlarının kolay ve düşük maliyetli olması da koyunların üretimde tercih edilen hayvanlardan birisi olmasının nedenlerindedir. Koyunlar da sığırlarda olduğu gibi yaş ve belirli özelliklerine göre farklı olarak isimlendirilmektedir.

1. Erkek olan koyun türlerine koç,
2. Yavru olan koyunlara kuzu,

3. 6 aylık ile 1 yaş arasındaki kuzulara toklu,
4. 2 veya 3 yaşına ulaşmış koyunlara öğeç,
5. Bu hayvanların dişilerine ve hayvan gruplarının genel ismine ise koyun, denmektedir (Tor, 2015: 1773).

Koyunculukta en yaygın olan besi türü, kuzu besiciliğidir. Koyunculukta kârlı bir besiciliğin mümkün olabilmesi için

- 1.5 ile 2.5 ay arasında süttten kesilmiş,
- Kültür ırklarından veya bunlardan türetilmiş melez ırklardan,
- Tekiz doğmuş erkek kuzularla,
- 53 ile 70 gün arasında değişen sürelerde,
- %12-13 ham proteinle ve kilogramında 600-650 gr. NB içeren rasyonlar kullanarak gerçekleştirilebileceği savunulmaktadır (Özen vd., 2018 : 9).

Dünyada koyun üretimi genellikle meraya dayalıdır. Bu sebeple koyun üretiminde verim meraların, büyük otlak ve kaba yem miktarlarına bağlıdır. Tüm hayvancılık sektöründe olduğu gibi koyunculukta da en büyük maliyet kaynağı yemlerdir. Üreticilerin maliyetlerini minimuma indirebilmeleri, yem maliyetlerini düşürebilmelerine bağlıdır (Görgülü, 2009: 167).

Küçükbaş hayvancılığın diğer önemli türü ise keçiciliktir. Keçiler çevik yapıları ve yüksek verimlilik sağlamaları ile önemlidir. Çevik yapılarının onlara kazandırdığı özellikler ile çok zorlu arazi koşullarında beslenebilirler. Ayrıca keçiler et,deri,süt ve tiftik üretimlerinde oldukça verimlidirler. Keçilerde yaş gruplarına göre çeşitli olarak isimlendirilmektedirler.

- 0 ile 6 aylık keçi yavrularına oğlak,
- 6 aylık ile 1 yaş arasında ki keçilere çepiç,
- 1 ile 2 yaş arasında ki keçiler seis,
- 2 yaşından büyük ve çiftleşme için kullanılan erkek keçiler ise teke olarak isimlendirilmektedir (Tor, 2015: 1773).

Keçiler dünyanın çok çeşitli bölgelerine dağılmışlardır. Çok kurak iklim koşullarında, coğrafi yapı ve şekil itibariyle engebeli ve tarıma uygun olmayan

alanlarda, bitki örtüsü çok az olan step alanlarda dahi yaşayıp, verim verebilmektedirler. (Görgülü, 2009: 241)

Dünyada süt keçiciliği entansif, et, kıl ve tiftik üretimi ise ekstansif şekilde yapılmaktadır. Süt keçiciliği zaman geçtikçe daha çok yaygınlaşmaktadır. Süt sığırcılığı ile rekabet edebilme olanağı çok fazla olmamasına rağmen keçicilik faaliyetlerinin, sığırcılık faaliyetine nazaran bazı avantajları bulunmaktadır. Bunlar;

- Keçiler, sığırlara göre daha çabuk ürer ve daha fazla yavru verirler,
- Küçük aile işletmeleri için hatırı sayılır miktarda et,süt,deri ve kıl üretirler,
- Çok düşük verimli arazilere dahi uyum sağlayıp verim verebilirler,
- Herhangi bir hayvan kaybında sığır kaybına nazaran üreticinin kaybı daha az olacaktır (Görgülü, 2009: 241).

Keçi ve koyun sütü içerdiği değer içeriği bakımından sığır sütünden farklılık göstermektedir. Keçi ve koyun sütü içerdiği kısa ve orta zincirli yağ asitleri bakımından, tekli doymamış ve çoklu doymamış yağ asitleri bakımından ve esansiyel yağ içeriği bakımından sığır sütüne göre daha zengindir. Keçi sütünün içerdiği değer bakımından, hem sığır sütünden hem de koyun sütünden farklılıkları vardır. Bu farklılığın en önemlisi orta zincirli yağ asidi miktarının fazla olmasıdır. Ayrıca keçi sütü orta zincirli yağ asitleri, çocukların beslenme sorunlarının çözülmesine yardımcı olmasıyla, erken doğan beslenmesindeki önemiyle, sindirim bozukluklarının giderilmesine yardımcı olmasıyla, safra taşının oluşmasını önlemesiyle, koroner problemlerin azaltılmasına yardımcı olmasıyla ve kolesterol problemlerinin azaltılmasında faydalıdır. Keçi sütü hakkında insanların daha fazla bilinçlenmesiyle ileri tarihlerde keçi sütü tüketiminin artması öngörülmektedir (Görgülü, 2009: 242).

1.3.3. Tavukçuluk

Kümes hayvancılığı, etinden ve yumurtasından faydalanmak üzere beslenen tavuk, kaz, ördek ve hindi gibi hayvanları kapsamaktadır. Bu hayvanlar oldukça hassas oldukları için yetiştirilip beslenmesinde bilgi sahibi olunmalı ve titizlikle çalışılmalıdır.

Kümes hayvanları genel olarak gezmekten hoşlansa da kolayca kümes hayatına alışabilmektedirler. Fakat kümesin, kanatlıların ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde dizayn edilip inşa edilmesine dikkat edilmelidir. İyi bir kümes, içerisinde yaşayan tüm hayvanların sığabileceği yeterli alanı içermeli, yağmuru ve soğuğu içeriye geçirmemeli ve kireçlenmelidir. Kireçlenme sayesinde, kanatlıların üzerinde üreyen asalak böceklerin varlığı önlenmektedir. Ayrıca kümes hayvanları yumurta oluşturmak için kirece ihtiyaç duymaktadırlar. Kümesin kireçlenmesi ile bu hayvanlar duvarları galalayarak ihtiyaç duyduğu kireci temin edebilmektedir (Eleroğlu vd., 2014: 33).

Kümes ile birlikte kümes çevresinde etrafı telle çevrili bir avlu oluşturulmalı, kümes hayvanlarının gezip dolaşmasına imkan sağlanmalıdır. Bunlara ek olarak avlunun varlığı sayesinde bu hayvanlar gezip dolaşırken toprağı eşeleyerek kurt, solucan gibi canlılarla beslenme olanağı bulmaktadırlar. Ancak oluşturulacak avlunun çok büyük yapılması kümes hayvanlarının çok gezmesine yol açabilecek bu da bu hayvanların yağ tutmasına engel teşkil edebilecektir. Bu sebeple genellikle küçük avlu oluşturulması tercih edilmektedir. Kümeslerde ve avlularda sulukların bulundurulması ihmal edilmemeli ve bu suluklar içerisindeki sular düzenli olarak yenilenmelidir.

Kuluçka kanatlı hayvanların soylarını devam ettirebilmek adına göstermiş oldukları doğal ve fizyolojik özelliklere denir. Bir yumurtanın içerisinden kuluçka sonucunda civcivin yumurtayı çatlatarak, yumurtanın içerisinden canlı bir varlık olarak çıkması için gereken süreye kuluçka süresi denmektedir. Kuluçka doğal yollarla gerçekleştirilebildiği gibi makineleşme ile de sağlanabilmektedir. Doğal kuluçkama da, yeni canlı üretebilmek için kanatlı hayvandan faydalanılırken, makine ile kuluçkama da yumurtanın içerisinden civcivin çıkabilmesi için gerekli ısı, nem, havalandırma ve çevre düzeninin sağlanması ile kanatlı hayvanlara gerek duyulmadan civciv oluşumu sağlanır. Kümes hayvanlarının kuluçka süreleri ise değişiklik göstermektedir. Ördek, kaz ve hindi 28 günde kuluçka süresini tamamlarken, tavuk ise 21 günde kuluçka süresini tamamlar (Okur ve Türkoğlu, 2016: 18).

Kuluçkada başarı oranının yüksek olması için yumurtanın iç ve dış yapısının kusursuz olması ve yumurtanın dömlü bir yumurta olması gerekmektedir. Tavuk sürülerinde dömlü yumurta sayısının yüksek olabilmesi için sürü içerisinde ağır ırklarda 1 horoz başına en fazla 10 tavuk, hafif ırklarda ise 1 horoz başına 15 tavuk

bulundurulmalıdır. Ayrıca sürü içerisinde ki horozun genç ve sağlıklı olmasına dikkat edilmelidir. Genel kanaat olarak 2 yaşına gelmiş olan horozlar yaşlı kabul edilir ve kesime gönderilirler. Kuluçkada kullanılan yumurtanın kaliteli olmasına ise bazı unsurlar etki etmektedir. Bunlar; hayvanlara verilen suyun ve yemin kaliteli olması, kümesin havalandırılması ve yumurtanın toplanıp depolanma şekilleridir. Ayrıca kuluçkaya yatırılacak olan yumurtanın 14 günden fazla beklemiş olmaması gerekmektedir. 14 günden fazla bekletilmiş olan yumurtaların kullanılacak olması halinde ise bu yumurtaların tazelenmesi gerekmektedir. Yumurtaların tazelenme işlemi ise 36-38 derece sıcaklıkta ki su dolu bir kaba yumurtanın 3 saat içerisinde bekletilip, gerekli nem oranını tekrar kazanması ile gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte kuluçkaya yatırılacak olan yumurtaların bir ampul yardımıyla bazı kontrolleri yapılmalıdır. Bunlar yumurtada çatlağın olup olmadığı, kan lekesinin mevcut olup olmadığı ve hava kesesinin doğru yerde olup olmadığı gibi kontrollerdir (Karabayır, 2007: 98-99).

Kümes hayvancılığında hayvanların beslenmesinin önemi diğer hayvancılık kollarına göre daha fazladır. Kanatlılar tek mideli olduklarından ötürü rasyonları büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa göre protein, enerji ve vitamin yönünden daha kaliteli ve pahalıdır. Ayrıca beslenme şekillerindeki değişikliklere verdikleri tepki daha çabuk olup, yetersiz beslenme durumunda verim kaybı ve büyük zararlar yaşanması muhtemeldir. Kümes işletmelerinde toplam maliyetin %70-75'ini beslenme maliyeti oluşturmaktadır (Özen vd., 2018: 10).

Kümes hayvancılığı, hayvancılık sektörleri arasında teknolojiye en açık sektördür. Dünyadaki hayvansal protein ihtiyacını karşılamadaki en önemli faaliyet kollarından birisidir. Üretimin hızlı ve kolay yapılabilmesinin yanında üretim maliyetlerinin de düşük olması en önemli avantajları arasındadır. (Çiçekgil, 2014: 1)

Kümes hayvancılığının diğer hayvancılık kolları arasında özel bir önemi bulunmaktadır. Bunlar ;

- Üretim hızlı gerçekleştirilmektedir,
- Birim alana yoğun üretime olanak sağlamaktadır,
- Yemi ete dönüştürme oranı yüksektir,

- Kırmızı ete oranla daha ucuzdur. Besin içeriği açısından ise kolesterol ve yağ oranı düşük olup, sindirimi kolaydır,
- Besin içeriği bakımından oldukça iyi bir protein kaynağı

olması gibi özellikleri sebebiyle diğer hayvancılık kollarından daha farklı bir üretim ve pazarlama olanağına sahiptir (Çiçekgil, 2014: 1).

Kümes hayvancılığı kapsamı içerisinde kaz ve ördek gibi hayvanlar giriyor olsa da, bu hayvancılık kolları ile üretim yapan işletmeler, büyük işletmelerden ziyade genellikle hobi amacıyla yapılan küçük üretim tiplerini oluşturan işletmelerdir. Bununla beraber hindicilik alanında faaliyet gösteren büyük işletmeler bulunmasına karşın Malatya ili içerisinde gelişmiş bir üretim kolu olmadığından kümes hayvanları içerisinde sadece tavukçuluk sektörü hakkında bilgi verilecektir.

Kümes hayvancılığı denilince akla şüphesiz ilk olarak tavuk akla gelmektedir. Kümes hayvanları arasında üretimi ve tüketimi en çok olan hayvan türü tavuktur. Tavukçulukta üretim iki şekilde, et tavukçuluğu ve yumurta tavukçuluğu şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Etlik piliç üretiminde üretici, gerekli tesis, ekipman, hayvan ve pazarı kendisi temin ederek üretime başlayabileceği gibi, bu gerekli tesis, ekipman ve hayvanı piyasada bulunan çeşitli entegre firmalar ile anlaşmalar yaptıktan sonra temin ederek de başlayabilir. Entegre firmalar ile anlaşılması durumunda üretici zorlu ve zahmetli olan birçok zorluktan kurtulur ve üreticiye sadece entegre firmanın temin ettiği hayvanları büyütüp, kesimlik hale gelinceye kadar ki süreci idare etmek kalır. Üreticinin bu yöntemi tercih etmemesi durumunda ise üretici zorlu ve zahmetli bir süreç ile karşı karşıya kalacaktır (Eşidir ve Pirim, 2013: 8).

Et tavukçuluğunda üretici damızlık işletmelerden gerekli civcivleri alarak üretim sürecine başlar. Bu civcivleri 35 ile 42 gün arasında besleyerek onları yaklaşık 2 kg ağırlığına kadar geliştirir ve daha sonra satar. Satış işleminden sonra kümes 15 gün kadar boş bırakılarak dinlendirilir ve dezenfekte işlemleri gerçekleştirilir. Bu süre sonunda yeni civcivler alınarak üretim aşaması başa alınarak tekrarlanır. Bu sayede et tavukçuluğu yapan bir işletme 1 senelik süre zarfında 7 defa üretim gerçekleştirebilir (Eşidir ve Pirim, 2013: 8).

Yumurta tavukçuluğu, insan beslenmesinde çok önemli bir yer tutan yumurtanın üretimini sağlamaktadır. Yumurta, anne sütünden sonra tüm besin öğelerini içermesi bakımından tek olmak niteliğini taşımaktadır. Yüksek sindirilebilme olanağına sahip yumurtanın neredeyse tamamı sindirilir ve sindirilen bu maddeler vücut tarafından proteinlere dönüştürülür. Yumurta vitamin açısından da zengin olup, başta A,B,D ve E vitaminleri olmak üzere bütün vitaminleri içerisinde barındırmaktadır (Eşidir ve Pirim, 2013: 9).

Yumurta tavukçuluğuna başlamak isteyen işletmeler genellikle 16 haftalık olan "yarka" adı verilen dişi tavukları alarak üretim sürecine başlarlar. Üretici işletme bazen 2-3 adet bazen ise 4-5 adet kümesi üst üste koyarak tavukları bu kümese yerleştirirler. Hayvanları bu kümese kapatıp, dışarı çıkmasına müsaade edilmeden sadece yem verilerek yumurta üretimi gerçekleştirilmektedir (Eşidir ve Pirim, 2013: 9).

Tavukçuluk işletmelerinde toplam maliyetin %70'ine yakını beslenme maliyetleri oluşturmaktadır. Bu sebeple tavukçuluk işletmelerinde kârlılığın sağlanabilmesi açısından beslenme maliyetlerini düşürebilmek büyük önem taşımaktadır. Tavuk yumurta işletmeciliğinde de 1 kg yumurta üretiminin maliyeti 2.1-2.2 kg yemi aşmamalıdır. Ayrıca yumurta işletmeciliğinde başarılı olarak gösterilebilmek için;

- Bir tavuktan 1 yıllık süre zarfında en az 280 yumurta alınmalıdır,
- Satılmayacak derece küçük ve sıkıntılı olan yumurtaların sayısının toplam yumurta sayısına oranı %5'i aşmamalıdır,
- Kırık yumurtaların, toplam yumurta sayısına oranı %2'yi aşmamalıdır,

Bu şartların sağlanabilmesi için ise ilk olarak üretimde kullanılacak tavuk ırklarında seçici olunarak yüksek verimli tavuk ırklarının kullanılması, tavuklara verilen yemlerin besin değeri yüksek karma yemlerin olması ve 19 aylıktan büyük tavukların verim dışı bırakılması gerekmektedir (Eşidir ve Pirim, 2013: 11).

Yumurta tavukçuluğunda, et tavukçuluğuna kıyasla bir kafese 4-5 misli daha fazla tavuk sığdırılabilmektedir. Bununla beraber et tavukçuluğuna kıyasla, iş gücünün birim maliyeti %50 ile %80 arasında daha az olup, tavukların birbirleri ile teması sınırlı olduğundan, olası bir hastalığın ortaya çıkması durumunda bu hastalığın diğer tavuklara yayılma ihtimali daha düşüktür. (Eşidir ve Pirim 2013: 9)

Kümes hayvancılığında üretimin kitlesel olarak gerçekleştirilmesi sebebiyle, sektör hem iç hem de dış piyasadaki dalgalanmalardan etkilenebilmektedir. Kümes hayvancılığında yatırım ortalamının üzerindeki miktarlarda risk alınarak gerçekleştirilmelidir. Ayrıca uzun dönemdeki ithalat ve ihracat rakamları ile iç tüketimdeki rakamlar incelenerek yatırım kararı verilmelidir (Eşidir ve Pirim, 2013: 11).

Tavukçuluk sektörü hakkında genel bilgileri verdikten sonra çalışmamıza ilk olarak dünyada gerçekleşmiş tavuk eti ve tavuk yumurtası miktarlarına bakılacak daha sonra ise bu ürünlerin ithalat ve ihracat rakamları incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE UYGULANAN POLİTİKALAR VE ELDE EDİLEN HAYVANSAL ÜRÜNLERİN SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERE KİYASLA ANALİZİ

2.1 Türkiye’de Hayvancılık Sektöründe Uygulanan Politikalar

Türkiye’de 1927 yılındaki nüfus dağılımı incelendiğinde toplam nüfusun %75-80’inin kırsal kesimde yaşadığı görülmektedir. 1950 yılında bu oran pek fazla değişmemiş ve kırsal kesimde yaşayan nüfus oranının %75 seviyelerinde olduğu tespit edilmiştir. 1980 yılına gelindiğinde kırsal bölgede yaşayan nüfus oranı azalmış ve %56,1’e düşmüştür. Günümüzde ise kırsal kesimde yaşayan kişi sayısının oranı %25 seviyelerine kadar inmiştir (Demir ve Çabuk, 2010: 194).

Türkiye’de yıllar geçtikçe artan nüfus ile beraber sosyo-ekonomik refahın beraberinde artması hayvansal ürünlere olan talebi arttırmaktadır. Türkiye’nin hayvansal ürünlerin ihracatına yönelik önemli bir potansiyelinin olması hayvancılık sektörünü ülkemiz açısından önemli kılmaktadır. Hayvancılık sektörünün yeterli ve dengeli beslenmeye katkısı, diğer sanayi sektörlerine hammadde katkısı sağlaması, içerisinde bir çok alt sektör barındırması, bu sektörü önemli kılan diğer unsurlardır. Ayrıca bitkisel üretimin iklime olan bağlılığı ve kış aylarında fazla üretim yapılamaması sebebiyle hayvancılık sektörü hem istikrarlı iş olanağı sağlaması yönüyle hem de kırsal alandaki ailelere ek gelir kaynağı sağlaması sebebiyle birçok ülke tarafından desteklenmektedir (Ağaç, 2011: 33; Sakarya ve Aydın, 2010: 2; Yavuz, 2016: 23).

Türkiye’de tarım sektörü içerisinde hayvancılık sektörünün payı incelendiğinde yıllar itibariyle bu payın azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte bitkisel üretim ile hayvansal üretimin arasındaki bağı koparak, bir ayrıklaşma durumu görülmektedir. Oysa hayvancılık sektörünün, tarım sektörü içerisindeki payının yüksek olması ve bitkisel üretim ile hayvansal üretim faaliyetinin aynı işletmede yapılması önemli bir husustur. Toprakta sağlanan bitkinin hayvansal üretimde, hayvanlardan elde edilen gübrenin de toprakta kullanılması verimi arttıran yöntem şeklindedir. Dolayısıyla hayvansal

üretim ile bitkisel üretim birbiri ile ne kadar uyumlu çalışırsa verimde o kadar artacaktır (Ağaç, 2011: 33).

Türkiye coğrafi özellikleri neredeyse bütün hayvansal ürünleri üretebilmeye olanak sağlamakta ve önemli bir potansiyele sahiptir. Bu avantajlardan 1980 yılına kadar yararlanmasını bilen Türkiye'de, Cumhuriyetin kurulduğu tarihten 1980 yılına kadar hayvan varlığı sürekli artmıştır. Fakat 1980 yılından sonra hayvan ırklarının ıslah edilememesi, kaliteli ve uygun yem bitkilerinin üretilmemesi ve uygulanan yanlış politikalar sonucunda hayvan varlığı artmadığı gibi büyük azalışlar görülmüştür. Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye'de gerçekleşen tarım politikaları çerçevesinde bitkisel üretime yönelik teşvikler daha ağırlıklı olurken, hayvancılık sektörü o desteği görememiştir. Bu sebeple 1980 yılından sonra Türkiye'de önemli hayvancılık sorunları görülmeye başlanmıştır (Karagöz, 2009: 3; Ören ve Bahad, 2005: 2).

Türkiye'de hayvancılık sektörü ile genel bilgiler verildikten sonra çalışmamız Türkiye'de hayvancılık sektörü politikaları hakkında bilgiler verilerek devam edilecektir. Çalışmamızda Türkiye'de hayvancılık sektörü politikaları iki ana başlık altında incelenecektir. İlk olarak 24 Ocak 1980 kararları öncesi dönem incelenecek daha sonra ise 24 Ocak 1980 kararları sonrası dönem incelenecektir.

2.1.1. 24 Ocak 1980 Kararları Öncesinde Türkiye'de Uygulanan Hayvancılık Politikaları

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları öncesinde incelenecek olan hayvancılık sektörü politikaları iki ayrı başlık altında incelenecektir. İlk olarak "Planlı Dönem" öncesinde hayvancılık sektörüne yönelik uygulanan politikalar incelenecek daha sonra ise

2.1.1.1. Planlı Dönem Öncesinde Türkiye'de Uygulanan Hayvancılık Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti'ne, tarım sektörünün genel yapısı itibarıyla Osmanlı Devletinden birçok açıdan problemlili bir sistem miras kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurulduğu zamanlarda, uzun yıllar süren savaşlar sonucunda tarım hasılası yarı yarıya azalmış durumdaydı. Öyle ki buğday, un ve şeker gibi temel

tüketim mallar dahi ithalat ile sağlanabilir duruma gelmişti. Üstelik bu temel tüketim mallarının toplam ithalatta oluşturduğu pay ise %25 seviyelerindeydi. Bu yıllarda toplam ithalatın %80'ini 4-5 farklı tarım ürünü grubu oluşturmaktaydı (Eşiyok, 2004 :6). Osmanlı Devleti döneminde hayvancılık sektörünün tamamını kapsayan üretim, ıslah ve yetiştirme politikaları uygulandığından söz edilemez. Gerçek anlamda hayvancılık sektörü ile ilgili politikalar Cumhuriyet'in ilanı itibariyle başlamış ve 15 yılda hayvancılık ile ilgili tam 8 yasa çıkartılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ilk yıllarında tarıma önem verilmemesinin bazı tarihi ve sosyolojik sebepleri vardır. Sanayi Devrimi döneminde Osmanlı Devletinin gelişmelerin çok uzağında kalması, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'nin kalkınması için kaynaklarını daha çok sanayiye yönlendirmesi yönünde bir kanaat oluşmuştur. Bunun arkasında bazı haklı sebepler olmasına karşın, tarım sektörünün sanayinin bir çok koluna hammadde sağlaması açısından da eksik bir görüş olduğu söylenebilir (Eker, 2015: 39).

1926 yılında "Hayvan Islah Kanunu" çıkartılmıştır. Bu kanun çerçevesinde verimli ırkların yetiştirilmesi ve bunu halkla buluşturma amacı güdülmüştür. Bu dönemde 15 hayvan ıslah kurumu kurulmuştur (Polat, 2014: 5).

1923-1929 yılları arasında izlenen politikalar sayesinde tarım sektöründe olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Bu yıllarda birinci dünya savaşı öncesi tarım hasılasına ulaşılmıştır. Bu başarıya ulaşmanın altında ise bu sebepler yatmaktadır; Anadolu topraklarında barış koşulları altında tekrar topraklara dönme imkanı bulan erkek nüfusu , dünyada görülen olumlu talep artışı ve fiyat seviyelerinde gözlenen olumlu değişimlerdir. Bu yıllar arasında Türkiye'de tarım sektörü, ekonomiye en çok katkı veren sektör konumundadır. Yine bu yıllar arasında Türkiye'de tarım sektörü %16 büyüme sağlayabilmişken bu oran sanayi sektöründe %8,3 seviyelerinde kalmıştır (Eşiyok, 2004: 6).

1929 yılında dünyada etkisi hissedilen büyük ekonomik kriz nedeniyle tarım ürünlerinde büyük fiyat düşüşleri yaşanmıştır. Büyük ekonomik kriz sonucunda toplam tarım sektörü hasılası, buhran öncesi döneme göre yaklaşık %40 azalış göstermiştir. Fakat dünyada bu yıllarda yaşanan tüm olumsuz gelişmelere karşın, 1930-1939 yılları

arasında Türkiye’de devletçi politikalar eşliğinde yürütülen tarım politikaları sayesinde tarım sektörü %5,8 büyümeyi başarmıştır (Eşiyok, 2004: 7).

1929 yılında yaşanan buhrandan sonra çiftçilerin etkilenmesini kısıtlamak adına, uygulanan hayvan vergisi oranı düşürülmüştür. Ayrıca Ziraat Bankasına olan borcun aynı olarak ödenebilmesi olanağı getirilmiş, bazı borçlar tamamen affedilirken, bazı borçlara faiz indirimi ve taksitlendirme olanağı sunulmuştur (Dernek, 2006: 13).

1939 yılında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı, tüm dünyadaki ülkeleri olumsuz etkilediği gibi Türkiye’yi de olumsuz etkilemiştir. 5 yıl süren savaş süresince Türkiye’de sanayi sektörü %5,5, tarım sektörü %7,1, GSMH ise %6 küçülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye’de tarım sektöründe kurumsallaşma çabaları devam etmiştir. Bu yıllar arasında devlet üretim çiftlikleri kurulmuş, tarım sektöründe teknolojik gelişmeler sağlanmış ve bu teknolojik gelişmelerin halka teması için Zirai Donanım Kurumu kurulmuştur. Ayrıca tarım sektörüne insan yetiştirmek amacıyla köy okulları ve köy enstitüleri kurulmuştur (Eşiyok, 2004: 7-8).

İkinci Dünya Savaşı esnasında tarım fiyatları yüksek seyretmiştir. Bu tarım sektöründe üretimi teşvik edici bir unsur olsa da savaş yıllarında yaşanan insan ve hayvan kaybı tarım hasılasını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca savaş yıllarında ithalatın kısıtlanması, ithalata bağımlı olan tarım sektöründe üretimi olumsuz etkilemiştir. Yine bu dönemde tarım sektörüne bazı yeni vergilerin uygulanması tarım sektöründe üretimi etkileyen bir başka unsur olmuş, 1945 yılında toplam tarım hasılası, 1935 yılının altına düşmüştür (Eşiyok, 2004: 8).

1945 yılında “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” ile birlikte toprağı olmayan çiftçilere toprak kazandırılması amaçlanmıştır. Fakat bu yıldan sonra kırsal nüfusun azalması bu politikanın başarılı olmadığı yönünde izlenim uyandırmaktadır. (Doğan, Arslan, & Berkman, 2015: 5) 1946-1953 yılları arasında 1930’lu yıllarda uygulanmaya başlanmış devletçi politikadan vazgeçilmiş, liberal bir ekonomi sistemi politikası yürütülmüştür. Savaş koşullarının sona ermesinin ertesinde, 1948 yılında uygulanan Marshall Yardımları çerçevesinde tarımda makineleşme hızlanmış ve bu yıllar arasında tarım sektörü %14,2 büyüme kaydetmiştir (Eşiyok, 2004: 9).

1950-1960 yılları arasında da savaş sonrası benimsenmiş liberal ekonomik sistemi uygulamaya yönelik politikalar sürdürülmüştür. Bu yıllarda tarım sektöründe devletin payının azaltılıp, özel sektörün gelişmesinin istendiği ve buna yönelik politikaların uygulandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde ithalatta liberalleşme gerçekleştirilmiş, fiyat kontrolleri uygulanmamış ve faiz oranlarının düşürülmesi sağlanmıştır (Eşiyok, 2004: 10).

1950'li yıllara uygulanan politikalar sayesinde tarım sektörünün, pazarla bütünleşmesi gerçekleştirilmiştir. Bunu sağlayan en önemli etkiler ise tarım sektöründe gerçekleştirilen teknolojik gelişme ile birlikte alt yapıların geliştirilmesidir. Bu dönemde tarım sektörü içerisinde bitkisel üretimin arttığı hayvansal üretimin ise azaldığı görülmüştür. Bitkisel üretimin aldığı pay %60'lara çıkarken, hayvancılık sektörünün aldığı pay ise %40'lara düşmüştür.

2.1.1.2. Planlı Dönem ve Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Hayvancılık Politikaları

Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllar tarım sektöründe üretimin yaygın tarım koşullarından çıkıp yoğun tarım koşulları olarak gerçekleştiği yıllar olmuştur. 1963 yılından itibaren Türkiye'de liberal ekonomik sistem anlayışının benimsenmesinden vazgeçilip, planlı ekonomik dönem eşliğinde devletin piyasayı yönlendirdiği yıllar olmuştur. Ayrıca 1960'lı yılların ortalarından itibaren tarım sektöründe modern girdilerin kullanılması ile verimlilik artışının gündeme geldiği yıllar olmuştur. Yine bu dönemde ithal ikameci birikim modeli uygulanmaya başlanmış ve bu politika çerçevesinde sanayi ve tarım sektöründe popülist politikalar uygulanmıştır (Eşiyok, 2004: 12).

Planlı dönemde de altyapı yatırımları artarak devam etmiştir. Ana yolların yanında köy yolların yapımına da devam edilmiş, köylerin elektrikleendirilme, sulama ve içme suyu ulaştırma çalışmaları planlı olarak sürdürülmüştür. Ayrıca kooperatiflerin kurulması teşvik edilmiş, köylü üreticinin eğitilmesinde çalışmalar yapılmıştır (Eşiyok, 2004: 12).

1970'li yıllar ekonomik anlamda büyük sıkıntıların yaşandığı yıllar olmuştur. Bu ekonomik çöküntüye neden olarak siyasi istikrarsızlık, döviz sıkıntısı, Kıbrıs Savaşı ve Petrol Krizi gösterilebilir. (Dernek, 2006: 5)

Türkiye'de planlı dönem öncesinde tarımsal çıktı yeni tarım arazisinin açılması ve hayvan sayısının artması ile sağlanırken, planlı dönem sonrasında ki artış ise daha çok yeni tarım tekniklerinin kullanılması ve girdi kullanımında ki olumlu gelişmeler yani kısacası verimlilik artışı ile sağlanmıştır (Yavuz, 2016: 29).

2.1.2. 24 Ocak 1980 Kararları Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Hayvancılık Politikaları

Türkiye geçmiş yıllarda tarımda kendi kendine yetebilen az sayıda ülkeden birisi olarak gösterilirken 1980 yılında uygulanan devlet politikaları ile bu durum değişmeye başlamıştır. İthalatı kolaylaştıran politikalar sebebiyle ithalata olan talep artmış, yerli üretici bundan zarar görmüş ve Türkiye'de yıllar geçtikçe tarım sektöründe ihracat fazlası azalmaya başlamıştır. İthalata duyulan ihtiyacın yıllar geçtikçe artması sonucunda 1990'lı yıllarda tarım sektöründe ithalat, ihracatı aşmıştır (Eşiyok, 2004: 16).

Türkiye'de 1970'li yılların sonunda yaşanan krizler sebebiyle ithal ikameci birikim modelinin uygulanması imkanı kalmamıştır. Bu dönemde liberal politikaların uygulanması gündeme gelmiş ve 1980 yılı itibariyle radikal değişimlere gidilmiştir. Bu politikalar çerçevesinde tarım sektörüne uygulanan sübvansiyon miktarı azalmış, tarım kredi faizleri yükseltilmiş, devletin destek verdiği tarımsal ürün miktarı azaltılmıştır. Ayrıca Dünya Bankası ve IMF gibi kurumların talepleri üzerine tarımsal alanda faaliyet gösteren KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir (Eşiyok, 2004: 13).

1980'lerde uygulanmaya başlayan liberal politikalara uygun olarak dış ticaret politikalarında da değişikliğe gidilmiş, tarım ürünlerine uygulanan ithalat vergisi ve harçların oranlarını aşağıya çekmiştir. Bunun sonucunda da tarımsal ürünlerin ithalatına talep büyük oranda artarken, yerli üretimde birçok sektör sıkıntılı bir sürece girmiştir. İthalatın daha kolaylaştırılması sonucu en çok zarar gören sektör ise hayvancılık sektörü olmuştur (Eşiyok, 2004: 14).

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun dünyanın neredeyse her bölgesinde hayvancılık sektörü desteklenip korunan bir sektör olurken, 1984 yılında Türkiye'nin AB ile imzaladığı Gümrük Anlaşması çerçevesinde hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren ve dışarıya yönelik planlar geliştirilmiş olan firmaların özelleştirilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca 19.500 tonluk et ithalatına da izin verilmiştir. Bu adımların atıldığı yıllarda; Türkiye'de hayvancılık örgütlenmesinin yeterli olmaması, et-süt piyasa yapılarının, sektörün gelişmişlik düzeylerinin ve pazarlamada alt yapının yetersiz olması hususları gözden kaçırılmıştır. Bunun sonucunda hayvancılık sektörü büyük zararlar almış ve piyasada tekellerin oluşmasına neden olunmuştur (Sakarya ve Aydın, 2010: 8).

Hayvan sayısının ve hayvansal ürünlerin üretiminde azalma ve de kalite düşüşlerinin yaşanması ile birlikte tarım fiyatlarında ve üretici gelirlerinde oldukça değişken bir yapı oluşması sonucunda 1987 yılında devlet tarafından Tarım Paketi adında bir önlem paketi devreye sokulmuştur. Bu paket ile birlikte damızlık hayvan dış alımı ile karma yem satışına sübvansiyon ödemelerinde bulunulmuş, süt üretimine teşvik primi verilmiş, kırmızı ve beyaz et üretimine destek sağlanmış, hayvan sağlığında kullanılan ilaçlara %20 iade ödemesi yapılmış, suni tohumlamayı yaygınlaştırmak adına teşvik ödemeleri yapılmıştır. Fakat tüm bu müdahalelere rağmen 1980'li yıllarda hayvancılık sektörü gerilemiş, gıda ithalatı ise artmıştır (Ören ve Bahad, 2005: 3).

1990'lı yıllarda Türkiye'nin tarım politikalarını belirleyen en önemli unsurlardan birisi 1986 yılı itibariyle başlayan Dünya Ticaret Örgütü UTTA görüşmeleri olmuştur. UTTA görüşmeleri uzun süren görüşmeler sonucunda ancak 1993 yılında imzalanabilmiş ve 1994 yılında ise yürürlüğe konmuştur. Bu anlaşma merkezine mutlak üstünlükler teorisini yerleştirmiş ve mutlak üstünlük anlayışının hâkim olduğu bir, dünya tarım ticaret sistemini hedeflemiştir. Bu çerçevede Dünya tarım ticareti ve politikalarının liberalizm edilmesi hedeflenmiştir. Buna yönelik olarak devletlerin uyguladığı iç destekler ve dış satıma yönelik sübvansiyon miktarlarının ve pazara giriş çıkış engellerinin kademeli olarak azaltılmıştır. Fakat tarım ticareti genellikle mutlak üstünlüklere dayalı olduğundan zamanla bu politikalar ileri teknolojiye sahip gelişmiş ülkelerin yararına bir sonuç doğururken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ise zararına sonuçlar doğurmuştur (Günaydın, 2009: 177).

2.1.2.1. 2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Politikaları

2000’li yılların başlarında Türkiye’nin tarım politikasına etkisi olan unsurlar şunlardır; 1999 yılında IMF ile imzalanan Stand By Anlaşması ve 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi Anlaşması olarak sıralanabilir. Ayrıca müzakere süreçleri devam eden Dünya Ticaret Örgütü UTTA ve Avrupa Birliği OTP anlaşmaları da etkilerini hissettiren başka unsurlardır (Günaydın, 2009:174).

2000’li yıllara uygulanmaya başlanan tarım politikalarının esasları 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Kalkınma Planı ve 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı ile birlikte 2006-2010 dönemini içeren Tarım Strateji Belgesi ve 2006 yılında yürürlüğe konmuş Tarım Kanunu aracılığı ile görülebilmektedir. Bu belgeler ile ulaşılmak istenen temel amaçlar ise şöyledir:

- Tarım sektöründe üretim hacmini arttırmak,
- Tarım sektöründe daha verimli üretim gerçekleştirebilmek,
- Tarımsal gelirin artırılması,
- Tarım sektöründe istikrarın sağlanması, şeklinde sıralanabilir (Hanoğlu, 2013: 12).

2000’li yılların başlarında tarımsal destek alımlarının bütçeden aldığı payı azaltıp, olumsuz etkileri gidermek adına 2001 yılında Doğrudan Gelir Desteği ödemesine geçilmiş, 2008 yılına kadar bu ödemelere devam edilmiştir. Böylece çiftçilere tarımsal ürünlerden bağımsız olarak dekar başına ödeme yapılması planlanmıştır. Ayrıca destekleme alımlarının getirdiği yükleri azaltmak adına, Tekel, Çaykur, Türkşeker gibi bazı kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi amacı güdülmüştür (Hanoğlu, 2013: 14).

Türkiye’de büyük bir sorun haline dönüşen tarım arazilerinde bölünmenin önüne geçilebilmesi adına 2005 yılında “Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanun ile birlikte tarım arazilerini 10 dekarın altına düşüren miraslar ile elde edilen arazilerin, satışının önü kapatılmıştır. 2007 yılında yapılan bir düzenleme ile ise bu miktar 20 dekara çıkartılmıştır. Ayrıca bu kanun ile birlikte “Toprak Koruma

Kurulu” oluşturulmuştur. Kırsal alanda herhangi bir toprak parçasının, tarım arazisi dışında başka bir amaçla kullanılmak istenmesi durumunda, bu kuruldan izin alması zorunlu kılınmıştır. Bu kanunun çıktığı 7 yıllık süreç boyunca 5 milyon dekar tarım arazisinin kurtarıldığı tahmin edilmektedir. Daha önce parçalanmış tarım arazilere ise “Arazi Toplulaştırma ” projesi yürütülmüş ve 2002-2015 yılları arasında 60 milyon dönüm toplulaştırma işlemi gerçekleştirilmiştir (Eker, 2015: 42).

Tarım Birliklerinin, tarım sektörüne kazandırdığı önemli katkılar vardır. Bunlar; talebe göre üretim yapılması, tarım ürünlerinde kalitenin artırılması, tarım sektörünün dünya pazarında rekabet edilebilecek yapıya kavuşturulması, tarımsal üreticilerin ürün veya ürün grupları şeklinde bir araya getirilmek suretiyle tüzel kişilikleri olan kuruluşların kurulması şeklinde sıralanabilir. Türkiye’de 2006 yılında yürürlüğe giren kanun sonrasında 900 adet tarımsal birlik kurulmuştur (Eker, 2015: 45).

Türkiye’de tarım sektörünü içerisine alan ilk çerçeve kanun ise 2006 yılında yürürlüğe giren “Tarım Kanunu” olmuştur. Bu kanun ile birlikte bu yıldan sonra yürütülecek olan tarımsal politikaların genişliği belirlenmiş ve yasal olarak kanunlaştırılmıştır. Yine bu kanun, tarım politikaların ilkelerini ve önceliklerini belirtmiştir. Tarım politikalarındaki temel stratejiler ve planlamalar net olarak belirtilmiş, orta ve uzun vadede sürdürülebilir bir üretim yapısı oluşturulması hedeflenmiştir. Ayrıca tarımsal destekleme araçlarının neler olduğu ve hangi amaçla kullanılacağı da net olarak belirtilmiştir. Uygulanacak yeni desteklerin kaynağı olarak bu kanun ile beraber gelecekte tarım sektörüne ayrılacak kaynaklar ve bunların devamlılığı garanti altına alınmıştır (Eker, 2015 : 52).

2006 yılında çıkartılan bir başka ilk kanun ise “Tarım Sigortaları” kanunudur. Bu tarihten itibaren sigortadan faydalanmak isteyen çiftçilerin her türlü doğal afet ve risklere karşı korunması sağlanmıştır. Hayvancılık sektörü olası hayvan hastalıkları ve zararların tehdidi ve baskısından kurtulmuştur (Eker, 2015: 61).

2007 yılında ise “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurulu” oluşturulmuştur. Bu kurul aracılığıyla çiftçilerin AB hibelerinden yararlanarak yatırımlarını arttırmaları amaçlanmıştır. 2014-2020 yılları arasında uygulanması

planlanan TKDK programı onaylanmış ve Türkiye'ye 1 milyar 45 milyon Euro destek sağlanmıştır (Eker, 2015: 63).

2000'li yıllarda tarım sektöründe yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın kurumsal yapısı değişerek Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak isim değiştirmesidir. Bakanlık, AB ile müzakerede en önemli konulardan birisi olan tarım sektörünün, AB kriterlerine uygun hale getirilmesi hususunda önemli değişimler geçirmiştir. Daha öncesinde birbirini tamamlayıcı ya da benzer konular farklı genel müdürlüklerin kapsamındayken yeni oluşumla birlikte aynı çatı altında birleştirilmiştir (Eker, 2015: 65).

2010 yılından itibaren ise hayvancılık sektöründe sıfır faizli kredi vermeye başlanmış ve 5 yıllık süreçte 8,9 milyar lira kredi açılmıştır. Ayrıca yüksek verimli boğa, koç ve teke alımına % 80 hibe verilmiştir. Büyükbaş sektöründe ise kombine ırk ve tohumlama yapılması halinde anaç hayvan başına 350 lira ve doğacak buzağı için ise 150 lira, toplamda ise 500 lira olmak üzere destek vermeye başlanmıştır.

9 Temmuz 2018'de ise 2017 ve 2018 yıllarında Anayasa'nın değişen bazı hükümlerine uyum sağlaması amacıyla 8 bakanlık birleştirilmiştir. Bu bakanlıklar içerisinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı da bulunmaktadır. Bu bakanlık, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile birleştirilerek Tarım ve Orman Bakanlığı ismini aldı ("8 Bakanlık Birleştirildi, 2 Bakanlığın İsmi Değişti," 2018).

2.2. Türkiye ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Büyükbaş, Küçükbaş ve Kümes Hayvancılığı Sektörlerinde Hayvan Sayısı ve Hayvansal Ürün Çıktılarının Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu kısmında ilk olarak büyükbaş hayvancılık sektöründeki büyükbaş hayvan varlığı ve hayvansal ürünleri değerleri verilip bazı bölgelerin verileri ile Türkiye verileri karşılaştırılıp değerlendirilecektir. Daha sonra aynı yöntem şekilleri sırasıyla küçükbaş hayvancılık ve kümes hayvancılığı için uygulanacaktır.

2.2.1 Türkiye ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Büyükbaş Hayvan Sayısı ve Büyükbaş Hayvansal Ürünlerinin Değerlendirilmesi

Türkiye coğrafi yapısı ve iklim koşulları bakımından büyükbaş hayvancılık için oldukça uygundur. Özellikle Doğu Anadolu bölgesinde geniş meraların bulunması ve bölgenin yaz yağmuru alması sebebiyle büyükbaş hayvancılık bölgenin temel ekonomik faaliyetleri arasında yer almaktadır. Ayrıca büyükbaş hayvanların vücudundaki neredeyse tüm organlarının değerlendirilmesi üreticiler açısından teşvik edici bir unsurdur. Ülkemizde son yıllar incelendiğinde yüksek verimli kültür ırk sığırların yetiştirilmesinin hız kazandığı görülmektedir.

Türkiye’de kırmızı et ve süt üretimi, sığırlar, mandalar, keçiler ve koyunlar tarafından sağlanılmaktadır. Türkiye’de üretilen toplam süt üretiminin ise %90’ından fazlası sığırlar tarafından sağlanılmaktadır. (Keskin & Dellal, 2011:2) Yine Türkiye’de toplam et üretiminin %55’i tavuklar tarafından gerçekleştirilirken kalan oranın %75’i yani toplam et üretiminin %33’ü ise sığırlardan sağlanılmaktadır. 2000’li yıllar itibarıyla toplam et üretiminde tavuk etinin payı daha fazla artmış olsa da, kırmızı et üretimi içerisinde sığırcılık sektörünün payı artmıştır (Şeker vd., 2012: 2).

Çalışmamıza ilk olarak Dünya, Avrupa ve Türkiye’de ki sığır sayıları verilecek daha sonra yine aynı bölgelerde ki sığırlardan elde edilen sığır eti ve sığır sütü verileri incelenecektir. Sığır başına düşen verilerler verimsel bir analiz yapıldıktan sonra da bazı ülkelerle sığırlardan elde edilen hayvansal ürünlerin kişi başına düşen değerleri tespit edilerek büyükbaş hayvancılık incelemesi sonlandırılacaktır.

Tablo 2. 1 Yıllara Göre Dünya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de Sığır Sayıları(Onbin Baş)

Yıllar	Dünyadaki Toplam Sığır Sayısı	Büyüme Oranı	Avrupadaki Toplam Sığır Sayısı	Büyüme Oranı	Türkiyede ki Toplam Sığır Sayısı	Büyüme Oranı
1961	94.217	-	19.228	-	1.243	-
1970	108.164	%14.7	21.741	13,06	1.318	6,033
1980	121.701	%12.5	24.908	14,56	1.556	18,05
1990	129.663	%6.4	24.305	-2,42	1.217	-21,78
2000	131.418	%1.3	14.791	-39,14	1.105	-9,20
2010	141.568	%7	12.445	-15,86	1.072	-2,98
2017	149.168	%5,3	12.139	-2,450	1.408	31,30

Kaynak: Faostat, 2016

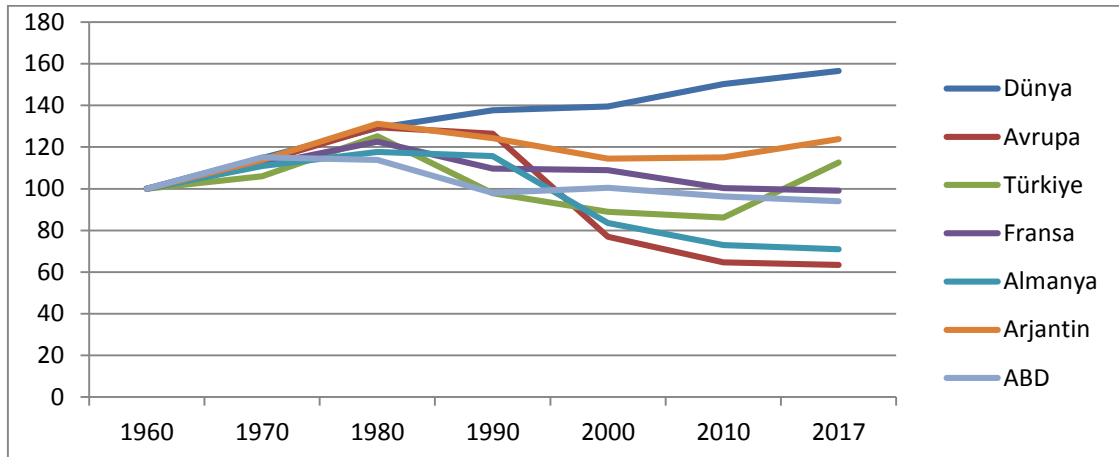
Tabloda 2.1'de ki verileri inceleyecek olursak 1961 yılı içerisinde Dünyadaki toplam sığır varlığı sayısı 942 milyon civarındadır. 1970 yılına gelindiğinde Dünya'da toplam sığır varlığı 1.08 milyar olmuş ve 1961 yılına kıyasla %14.7 büyüme kaydetmiştir. Bu yıldan sonra toplam sığır sayısında ki sayı giderek artsa da, artış hızında bir yavaşlama görülmektedir. Öyle ki bu yavaşlama sonucunda 2000 yılı ile 1990 yılları arasında Dünya'da sığır varlığı büyüme oranı %1.3 seviyelerine kadar düşmüştür. 2010-2000 yılları arasında ise eski büyüme oranları kadar parlak bir oran yakalanamasa da, büyüme hızında bir yükselme yaşanmış ve %7 oranı kaydedilmiştir. 2010 yılında sonraki 6 yılda da ortalama %5,3 büyüme oranı gerçekleşmiş ve 2017 yılında sığır sayısı 1.47 milyara ulaşmıştır.

Avrupa'daki sığır varlığına bakacak olursak, 1961 yılında toplam sığır sayısının 192 milyon civarında olduğu görülmektedir. 1970 ile 1980 yılları arasında Dünyadaki büyüme hızına neredeyse paralel olarak %10'ların üzerinde büyüme oranları görülmüştür. Fakat 1980-1990, 1990 ile 2000 yılları arasında negatif bir büyüme yaşanmış ve sığır sayısı 147 milyon seviyelerine kadar gerilemiştir. 2010-2000 yılları arasında da gerileme süreci devam etmiş, toplam sığır sayısı 124 milyon seviyelerine kadar düşmüştür. 2017 – 2010 yılları arasında da toplam sığır sayısında ki negatif seyir

devam etmiş ve toplam sığır sayısı %2 küçülme ile 121 milyon dolaylarında kayıtlara geçmiştir.

Son olarak Türkiye'deki toplam sığır sayısını inceleyecek olursak, 1961 yılında toplam sığır sayısının 12 milyon dolaylarında olduğu görülmektedir. 1980 yılına kadar olan süreçte Dünya'da ve Avrupa'da ki gibi Türkiye'de de pozitif bir büyüme trendi görülse de, 1980 yılından sonra, 24 Ocak 1980 kararları sonrasında uygulanan politikaların etkisi sebebiyle toplam sığır sayısında büyük bir düşüş görülmüştür. 1990 yılında sığır sayısı 15 milyon seviyelerinden 12 milyon seviyelerine kadar inmiştir ki bu oransal olarak %21,7 negatif bir büyümeyi işaret etmektedir. 2000'li yıllarda toplam sığır sayısındaki negatif büyüme hızında yavaşlamalar görülmüş, 2010 yılından sonra ki 6 yıllık süreçte ise %30 gibi büyük bir oranla büyüme gerçekleştirilmiştir. Toplam sığır sayısı 2016 yılında 14 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. 1980 yılında Türkiye'de toplam sığır sayısının 15,5 milyon olduğu değerlendirildiğinde, 2017 – 2010 yılları arasında ki büyümeye karşın ülkemizin hâlâ potansiyelini tam olarak kullanamadığı sonucuna varılabilmektedir.

Grafik 2. 1 Dünya, Avrupa, Türkiye ve Bazı Seçilmiş Ülkelerde Sığır Sayısındaki Değişim

Kaynak: Faostat, 2016

Grafik 1961 yılındaki verilerin indeksi 100 kabul edilerek hesaplanmıştır. 100'ün üzerinde ki her noktada sığır sayısı 1961 yılına kıyasla yüksek olurken, tersi durumda ise düşük olmaktadır. Grafikteki göstergelerin daha anlam kazanması adına, gelişmiş dünya ülkeleri sınıfında kabul edilen üç ülke, gelişmekte olan ülke sınıfında kabul edilen iki ülke, Dünya ortalaması ve Avrupa ortalaması alınmıştır.

Grafik incelendiğinde 1980 yılına gelindiğinde veri olarak alınan tüm ülke ve bölge gruplarının sığır sayısında 1961 yılına kadar bir artış görülmüştür. 1990 yılına gelindiğinde ise 1980 yılına kıyasla Dünya ortalaması haricinde ki tüm veri ülke ve bölge gruplarında bir azalış görülmüş, ABD ve Türkiye’de ki sığır sayısının ise 1961 yılındaki toplam sığır sayısının dahi altına düştüğü görülmüştür. 2000 yılına gelindiğinde azalış trendinin Dünya haricinde ki bölgelerde devam ettiği görülmektedir. Bu 10 yıllık süreçte Dünya ortalaması yükselmeye devam ederken, ABD’de de 1990 yılına kıyasla bir artış görülmüş, Avrupa ve diğer ülkelerde azalışlar kaydedilmiştir. 2010-2000 yılları incelendiğinde Dünyadaki artış eğilimi hâlâ devam etmektedir. Öyle ki 1961 yılına kıyasla tam 1,5 kat büyüme kaydedilmiştir. 2000 yılına kıyasla Arjantin’de bir artış görülürken diğer tüm veri ülke ve bölgelerinde azalış eğilimi izlenmiştir. Son olarak 2016 ile 2010 yılları arasında ki son 6 yıllık dilime bakacak olursak, Dünya ortalamasında ki artış trendi yine bu yılda da devam etmiştir. Arjantin ve Türkiye dışında ki veri alınmış tüm ülke ve bölge gruplarında bir azalış görülmektedir. Türkiye’nin bu 6 yıllık süreçte toplam sığır indeksi 86,2’den 112,5’e çıkmıştır. Bu 6 yıllık süreçte, Türkiye’de toplam sığır sayısı %30 gibi çok büyük bir büyüme oranı yakalamış ve 1990 yılından sonra ilk defa 1961 yılındaki toplam sığır sayısının üzerine çıkmıştır.

Sığırlardan elde edilmiş hayvansal ürünlerinde rakamlarına bakmak, Dünyada ki toplam sığır popülasyonu ile beraber değerlendirildiğinde, sığırcılık faaliyetinin dünya da ne kadar verimli yapılabildiğini bize açıklayabilecektir.

Tablo 2. 2 Dünya, Avrupa ve Türkiye’de ki Sığır Eti Üretimleri ve Büyüme Oranları (Bin Ton)

Yıllar	Dünya’daki Toplam Sığır Eti Üretimi	Büyüme Oranı (%)	Avrupa’daki Toplam Sığır Eti Üretimi	Büyüme Oranı (%)	Türkiye’deki Toplam Sığır Eti Üretimi	Büyüme Oranı (%)
1961	27.684	-	9.743	-	99	-
1970	38.349	38,52	14.242	46,17	117	18,18
1980	45.566	18,81	17.511	22,95	130	11,11
1990	53.029	16,37	20.024	14,35	339	160,76
2000	55.813	5,24	11.915	-40,49	354	4,42
2010	63.129	13,10	11.232	-5,73	585	65,25
2017	66.250	4,94	10.504	-6,41	988	68,88

Kaynak : Faostat, 2016

Tabloda 2.2’de ki verileri inceleyecek olursak, ilk olarak Dünyada sığır eti üretiminin 1961 yılı itibariyle 27 milyon tonun üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. 1961-1970 yılları arasında iyi bir büyüme trendi yakalanan sığır eti sektöründe %38,5’lik bir büyüme gerçekleşmiştir. Bundan sonraki yıllarda bu derece yükseklikte bir büyüme oranı yakalayamayan sığır eti sektöründe 10’ar yıllık dilimlerde sırasıyla %18,%16 ve %5’lik büyümeler kaydedilerek 2000 yılında 55 milyon tonun üzerinde sığır eti üretimi gerçekleşmiştir. 2010-2000 yılları arasında %13 büyüme kaydeden sığır eti üretimi, 2017 yılı itibariyle 66 milyon tonun üzerinde gerçekleşmiştir.

Avrupa’da sığır eti sektörünü inceleyecek olursak 1961 yılında 9 milyon tonun üzerinde bir üretim değeri kaydedilmiştir. 1970-1961 yılları arasında ise %46 gibi büyük bir büyüme oranı kayıtlara geçmiş, toplam üretim 14 milyon tona ulaşmıştır. 1980-1970 yılları arasında %22, 1990-1980 yıllarında ise %14 büyüme kaydeden sığır eti sektöründe toplam sığır eti üretimi 20 milyon tonlara kadar çıkmıştır. 2000 ile 1990 yılları arasında %40 gibi ciddi bir küçülme yaşanmış ve toplam sığır eti üretimi 20 milyon ton seviyelerinden 11 milyon ton seviyelerine düşmüştür. 2010 ile 2000 yılları arasında ise %5’lik bir küçülme yaşayan sığır eti sektöründe, 2017 yılında toplam sığır eti üretimi 10,5 milyon ton olarak gerçekleştirilmiştir.

Son olarak Türkiye’de ki sığır eti üretimine bakacak olursak 1961 yılında 99.000 ton et üretimi yapıldığı görülmektedir. 1980 yılına kadar ılımlı büyümeler kaydedilmiştir ve 1980 yılı itibariyle 132 bin ton sığır eti üretimi gerçekleşmiştir. 1990 ile 1980 yılları arasında ise sığır eti üretiminde çok büyük bir artış görülmüş, %160 gibi yüksek büyüme oranıyla 339.000 ton seviyelerine kadar çıkmıştır. Bu ciddi büyümenin altında verim artışı, süt üretimi tercihinden et üretimi tercihinin geçiş ve kesime gönderilen hayvanların sayısının oldukça artması gösterilebilir. 2000 ile 1990 yılları arasında %6 büyüme gösteren sığır eti üretiminde, 2010 ile 2000 yılları arasında ise tekrar büyüme oranı artarak %65’lik bir büyüme oranı yakalanmıştır. 2017 yılında toplam sığır eti üretiminin 988 bin tona kadar çıktığı görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus 1980 yılından sonra Türkiye’de sığır sayısının azalmasına karşılık, sığır eti üretiminde bu artışın neredeyse hiç hissedilmemesidir. Bunun en temel nedeni olarak ülke genelinde verimsiz yerli cins ırklardan, melez ve kültür ırklarına geçiş gösterilebilir. Bununla beraber bir sonraki tablodan da anlaşılacağı gibi 1980 yılından sonra Türkiye’de sığır sektöründe süt üretiminin büyüme hızı yavaşlamıştır. Bunu çiftçilerin bir kısmının süt üretiminden et üretimine geçiş yaptığı şeklinde yorumlamak mümkün olabilecektir.

Tablo 2. 3 Dünya, Avrupa ve Türkiye’de ki İnek Sütü Üretimleri ve Büyüme Oranları (Bin Ton)

Yıllar	Dünya’daki Toplam Sığır Sütü Üretimi	Büyüme Oranı(%)	Avrupa’daki Toplam Sığır Sütü Üretimi	Büyüme Oranı(%)	Türkiye’deki Toplam Sığır Sütü Üretimi	Büyüme Oranı(%)
1961	313.626	-	189.603	-	4.830	-
1970	359.280	14,55	223.392	17,82	5.722	18,46
1980	422.351	17,55	260.908	16,79	7.710	34,74
1990	478.539	13,30	276.791	6,08	7.960	3,24
2000	490.757	2,55	207.651	-24,97	8.732	9,69
2010	602.995	22,87	206.745	-0,43	12.418	42,21
2017	652.525	8,21	199.402	-3,55	18.762	51,08

Kaynak: Faostat, 2016

Tabloda 2.3’de ki verileri inceleyecek olursak, Dünya’da 1961 yılında toplam süt üretiminin 313 milyon tonun üzerinde olduğu görülmektedir. 1980-1961 yılları arasında toplam sığır sayısında ki büyüme ile neredeyse paralel bir büyüme trendi gösterilmiş, %14 ve %17’lik büyümelerle 1980 yılında sığır sütü üretimi 422 milyon tonun üzerine çıkmıştır. 2000 ile 1990 yılları arasında Dünya’da toplam sığır sayısının büyümesinde büyük bir azalış görülmüştü. Bunun yansımaları sığır sütü üretimi miktarında görmek de mümkün olmuş, %2 gibi küçük bir büyüme oranı kaydedilmiştir. 2010 ile 2000 yılları arasında ise %22,8 ile Dünya’da en yüksek büyüme oranını yakalamış olan inek sütü sektöründe, 2017 yılı toplam sığır sütü üretim değeri 652 milyon ton olarak kayıtlara geçmiştir.

Avrupa’da ise 1961 yılında toplam süt üretiminin 189 milyon ton seviyelerinde olduğu görülmektedir. 1970-1961, 1980-1970 yılları arasına sırasıyla %17 ve %16 büyüme oranı kaydedilmiştir. 1980 yılından sonra bu oran azalmış, ilk 10 yıllık dilimde %6’lık büyüme oranı kaydedilmiştir. 2000-1990 yılları arasında ise Avrupa’da ki sığır sayısının azalması süt üretiminde hissedilmiş ve %24’lük bir küçülme yaşanmıştır. 2010-2000 yılları arasında da ufak bir oranda küçülme yaşanmış, 2017 yılında ise toplam sığır sütü üretimi 199 milyon ton düzeylerinde gerçekleşmiştir. Avrupa’da ki süt üretiminin 1990 yılında 270 milyon tona ulaştığı değerlendirildiğinde sektör içerisinde ciddi bir küçülme yaşandığı görülmektedir. 2017 yılı toplam süt üretiminin 1970 yılı üretiminin dahi altında olduğu görülmektedir.

Son olarak Türkiye’de ki inek sütü üretimi inceleyecek olursak, 1961 yılında toplam sığır sütü üretimi 4,8 milyon ton seviyelerindedir. 1970- 1961 yılları arasında %18, 1980-1970 yılları arasında ise %34 büyüme oranı kaydeden inek sütü üretimi 1980 yılında 7,7 milyon tona kadar yükselmiştir. Türkiye’de hayvancılık sektörünün ciddi hasar aldığı 1980 yılı sonrası üretim incelendiğinde ise, toplam sığır sütü üretiminin toplam sığır sayısında ki düşüğe rağmen %3 büyüdüğü görülmektedir. 1990-1980 yılları arasında %3, 2000-1990 yılları arasında ise %9’luk büyüme oranı kaydeden inek sütü sektörü, 2000 yılından sonra büyüme oranını arttırmıştır. 2010-2000 yılları arasında %42 büyüme oranı kaydeden inek sütü üretimi 2017-2010 yılları arasında da %51,08 büyüyerek 2000 yılından sonraki yüksek büyüme trendini sürdürmüştür.

Süt ve Et üretiminin genel çerçevede, 1961 yılından 2016 yılına kadarki büyüme süreci incelendiğinde, Türkiye’de sığır eti üretiminde Avrupa ve Dünya’ya kıyasla ciddi bir büyüme oranı yakaladığı görülmektedir. Sığır eti üretimi Avrupa bölgesinde 1961 yılından 2016 yılına kadar 1 milyon tonun altında artmış ve düşük büyüme oranları kaydedilmiştir. Dünya’da ise bu yıllar arasında iki kattan biraz daha fazla artan sığır eti üretimi, Türkiye’de yaklaşık 7,5 kat büyüme gerçekleştirmiştir. Bu incelenen üç tablo içerisinde ki en dikkat çekici unsurdur.

Çalışmamız Dünya, Avrupa ve Türkiye’de ki verim farklarını yansıtabilmek adına sığır başına düşen hayvansal ürünlerin miktarı verilerek devam edilecektir.

Tablo 2. 4 Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’de Sığır Başına Düşen Sığır Eti Miktarları (KG)

Yıllar	Dünya’da Sığır Başına Düşen Sığır Eti	Avrupa’da Sığır Başına Düşen Sığır Eti	Türkiye’de Sığır Başına Düşen Sığır Eti
1961	29,38323	50,6709	7,964602
1970	35,4545	65,50757	8,877086
1980	37,44094	70,30271	8,354756
1990	40,89756	82,38634	27,85538
2000	42,46983	80,55574	32,0362
2010	44,5927	90,25311	54,5709
2017	44,4413	86, 5310	70,1705

Kaynak: Faostat, 2016

Tabloda 2.4’de ki verileri inceleyecek olursak, 1961 yılında Dünya’da sığır başına düşen sığır eti miktarı 29,3 kg iken Avrupa’da 50 kg, Türkiye’de ise sadece 7 kg’dır. Dünya’da ve Avrupa’da verim artışı 2000 yılına devamlı yükselirken, Türkiye’de 1980 ile 1970 yılları arasında bir verim azalışı görülmektedir. 2000 yılına kadar geline süreçte Türkiye, sığır başına düşen sığır eti üretiminde Dünya’nın dahi gerisinde bulunmaktayken 2010 yılında dünya ortalamasının üzerine çıkmayı başarmıştır. Bununla beraber Dünya’da ufak büyümelerle 1961 yılında 2017 yılına devamlı verim artışı görülmektedir. Avrupa’da ise 2000-1990 ve 2017-2010 yılları

arasında verim azalışları görülmektedir. Toplamda 2017 verilerine bakıldığında, 1961 yılına kıyasla Dünya’da 1,5 katlık bir verim artışı, Avrupa’da 1,7 katlık bir artışı, Türkiye’de ise yaklaşık 7 katlık bir verim artışı görülmüştür. Türkiye’de en ciddi verim artışları 1990-1980 ve 2010-2000 yılları arasında görülmüştür

Tablo 2. 5 Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’de Sığır Başına Düşen İnek Sütü Miktarları (KG)

Yıllar	Dünya’da Sığır Başına Düşen İnek Sütü	Avrupa’da Sığır Başına Düşen İnek Sütü	Türkiye’de Sığır Başına Düşen İnek Sütü
1961	332,8762	986,0776	388,576
1970	332,1623	1027,515	434,1426
1980	347,0399	1047,487	495,5013
1990	369,0636	1138,823	654,0674
2000	373,4321	1403,901	790,2262
2010	425,9402	1661,27	1158,396
2017	437,443	1642,65	1332,528

Kaynak: Faostat, 2016

Tabloda 2.5’de ki verileri inceleyecek olursak, 1961 yılında Dünya’da sığır başına düşen inek sütü miktarı 332,8 kg iken, Avrupa’da 986 kg, Türkiye’de ise 388,5 kg’dır. Dünya’da ki verim artışı 2000 yılına kadar sığır başına düşen inek sütü miktarı kısıtlı bir düzeyde kalırken, sadece 40 kg artmıştır. Türkiye’de ise neredeyse 2 kat bir artış görülmüş 400 kg’ın üstünde bir artış gerçekleşmiştir. Avrupa’da ise sığır başına düşen sığır eti miktarının 2000-1990 yıllarında azaldığı görülmüştü. Sığır başına düşen sığır eti üretiminde ise bu yıllarda ciddi bir yükseliş görülmesi Avrupa’da ki çiftçilerin bu yıllar arasında süt üretimi tercihine yöneldikleri sonucunu göstermektedir. 2010-2000 yılları arasında Türkiye’de tıpkı sığır başına düşen sığır eti üretiminde olduğu gibi sığır başına düşen sığır sütü üretiminde de yüksek verim artışı dikkat çekmektedir. 2017 yılında dünyada sığır başına düşen inek sütü miktarı 437,4 kg iken, Avrupa’da 1642, Türkiye’de ise 1332 kg civarlarında olmuştur. 2017-1961 yıllar arasında ki verim değişimi incelendiğinde Türkiye’de ki verim artış oranı Avrupa ve Dünya’nın çok

üzerinde olmuş, yaklaşık 3 kat verim artışı görülmüştür. Fakat Avrupa ile kıyaslandığında sığır başına alınan verim hâlâ potansiyelin çok gerisindedir.

Tablolardan çıkarıldığı üzere 1980 yılı sonrası gerçekleştirilen devlet politikaları çerçevelerinde sığır sayılarında büyük azalış meydana gelmiş olsa da, verimlilik açısından gözle görülür bir yükseliş kaydedilmiştir.

Tablo 2. 6 Dünya’da, Türkiye’de ve Bazı Diğer Ülkelerdeki Kişi Başına Düşen Sığır Eti Miktarları

Yıllar	Dünya’da K.B.D. Sığır Eti Üretimi (Kg)	Türkiye’de K.B.D. Sığır Eti Üretimi (Kg)	Arjantin’de Kişi Başına Düşen Sığır Eti Üretimi (Kg)	Fransa’da Kişi Başına Düşen Sığır Eti Üretimi (Kg)
1961	8,85038	3,3524093	99,209102	29,670307
1970	10,4068	3,3547425	109,45647	30,07591
1980	10,2672	2,9562251	101,01405	33,212866
1990	10,0339	6,2869754	91,875707	32,659967
2000	9,12275	5,597723	73,346466	25,068952
2010	9,10821	8,0883776	63,799335	23,528688
2017	8,862574	12,42580	60,30059	21,80709

Kaynak: Faostat, 2017 ; World Bank, 2017

Tabloda 2.6’da ki verileri inceleyecek olursak, kişi başına düşen sığır eti üretimi 1961 yılındaki verilere göre Dünya’da 8,8 kg, Fransa da 29,6 , Arjantin de ise 99,2 kg’dır. Bu değer Türkiye’de, Fransa ve Dünya üretiminin altında bir değerde 3,35 kg seviyelerindedir. 1980 yılına gelindiğinde Dünya, Fransa ve Arjantin üretim değerlerinin yükseldiğini, Türkiye’nin üretim değerinin ise 2,9 kg seviyelerine düştüğünü görmekteyiz. Fakat bu tarih Dünya, Arjantin ve Fransa için ulaşılan maksimum değer olacak, bu yıldan sonra azalışlar yaşanacaktır. 1980’den 1990 yılına gelindiğinde ise Dünya, Fransa ve Arjantin’de ki değerler düşmüşken, Türkiye’de bu değer iki katından fazla artış ve 6,2 kg’a kadar çıkmıştır. 2000 ile 1990 yılları arasında ise Türkiye’de de, diğer bölgelerde ki gibi azalış görülmüş ve k.b.d sığır eti miktarı 5,5 seviyelerine düşmüştür. 2000 ile 2017 yılları arasında ise yine Dünya, Fransa ve

Arjantin’de ki rakamların azalış seyri devam etmiştir, Türkiye’de k.b.d sığır eti miktarı 12,4 kg’a kadar çıkmıştır. Büyüme oranları açısından değerlendirildiğinde 1980 yılında sonra Türkiye açısından pozitif bir ivme görülmüş olsa da k.b.d. sığır eti seviyesinin Fransa’ya ve özellikle Arjantin’e kıyasla oldukça aşağılarda olduğu görülmektedir. Her ne kadar verimlilik açısından çok iç karartıcı sonuçlar elde edilmemiş olsa da bu miktarlar Türkiye’de hayvancılık faaliyetinin potansiyelinin oldukça altına yapıldığına dair izlenimler uyandırmaktadır.

Tablo 2. 7 Dünya’da , Türkiye’de ve Bazı Diğer Ülkelerdeki Sığırlardan Elde Edilen Kişi Başına Düşen İnek Sütü Miktarları

Yıllar	Dünya’da K.B.D. İnek Sütü Üretimi (Kg)	Türkiye’de K.B.D. İnek Sütü Üretimi (Kg)	Arjantin’de Kişi Başına Düşen İnek Sütü Üretimi (Kg)	Fransa’da Kişi Başına Düşen İnek Sütü Üretimi (Kg)
1961	100,264	163,55694	191,94302	390,73418
1970	97,498	164,06698	174,73825	431,95926
1980	95,167	175,32689	190,8913	493,1695
1990	90,5466	147,62337	191,90932	446,66051
2000	80,2153	138,07717	273,11979	380,30273
2010	86,9997	171,69483	257,76872	358,32808
2017	84,54782	211,1128	225,6711	366,1736

Kaynak: Faostat, 2017; World Bank, 2017

Tabloda 2.7’de ki verileri inceleyecek olursak, kişi başına düşen inek sütü 1961 yılında Dünya’da 100 kg, Fransa’da 390 kg, Arjantin’de 191 kg’dır. Türkiye, Dünya üretiminin üzerinde diğer ülkelerin ise gerisinde 163 kg seviyelerinde yer almaktadır. Türkiye’de 1980 yılına kadar bu değer artış göstermiş, 175 kg’a kadar çıkmıştır. Fakat 1980 yılından sonra bir azalış görülmüş ve 2000 yılına gelindiğinde k.b.d. inek sütünün 138 kg’a kadar gerilediği gözlenmiştir. Bu yılda 1961 yılına kıyasla 2000 yılında, Fransa ve Arjantin’de artış gözlemlenirken, Dünya’da ise bir azalma söz konusudur. 2000 yılından sonra k.b.d. inek sütünde Türkiye’de hızlı bir artış görülmüş, 2010 yılında 171 kg’a , 2017 yılında ise 211 kg’a çıkmıştır. 2017 yılı itibariyle Arjantin’de 225 kg

ve Fransa'da ise 366 kg süt değerleri görülmektedir. Bu iki ülkede Türkiye'de ki değerlerin üstünde bir değer görülmesi dikkat çekicidir.

2.2.2 Türkiye ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Küçükbaş Hayvan Sayısı ve Küçükbaş Hayvansal rnlerinin Değerlendirilmesi

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de küçükbaş hayvancılığın ayrı bir önemi vardır. Çünkü küçükbaş hayvanlar verimsiz meralar, nadasa bırakılmış ve bitkisel üretime elverişli olmayan alanlarda beslenip, hayvansal ürün verebilirler. Böylece verimsiz olan bu alanlardan, et, süt, deri gibi hayvansal ürünler sağlanmaktadır. (şahinler & Demir, 2016:2) Türkiye iklim koşulları, bitki örtüsü ve topoğrafik yapısı itibariyle daha çok küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için uygun bir alana sahiptir. Fakat 2003-2005 yıllarına kadar küçükbaş hayvancılığa yönelik neredeyse kayda değer hiçbir destek yapılmamış, devletin uyguladığı politikalar, çiftçileri daha çok sığırcılık ve tavukçuluk sektörlerinde üretim yapmaya itmiştir. Bu sebeple küçükbaş hayvancılık sektöründe geleneksel yöntemle üretim yapılmaya devam edilmiş, teknik açıdan önemli bir gelişme sağlanamamıştır(Cengiz vd., 2015: 809).

Türkiye'de küçükbaş hayvancılığın genel yapısı, düşük girdi ve otlatılmaya dayalı olarak sürdürülmektedir. Ayrıca girdi temininde yaşanan zorluklar, pazarlarda ürünü değerlendirme imknlarının az olması, buna dayalı olarak pazar fiyatından üreticinin az pay alması ve üretim geçimlilik bir biçimde gerçekleştirilmesine neden olmaktadır(şahinler ve Demir, 2016: 2). Yıllar geçtikçe mera alanlarının azalması, oban bulmakta yaşanan zorluklar ve bulunun çobanların yüksek ücret istemeleri, küçükbaş hayvanlardan elde edilen ürünlere olan talebin az olması, girdi maliyetlerinin yüksekliği, yetersiz örgütlenme ve küçükbaş hayvancılığın devletten diğer hayvancılık sektörlerine yaptığı desteği görememesi, sektörün yaşadığı başlıca zorluklar arasındadır. (Akyol ve Yılmaz, 2015: 61).

2.2.2.1 Türkiye'de ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Koyun Sayısı ve Koyun Hayvansal rnlerinin Değerlendirilmesi

Türkiye'de koyunculuk sektörünün toplam kırmızı etten aldığı pay %10, süt üretiminden aldığı pay ise %6 dolaylarındadır. Bu oran ile Türkiye, Dünya

ortalamasının yaklaşık 4-6 kat üzerindedir. Koyunculuk, Türkiye’de çok eski zamanlardan beri yapıldığından belirli bir alt yapının sağlandığı bir sektördür. Ayrıca sabit ve sermaye yatırım giderlerinin az olması, koyunların bulunduğu coğrafi ortama kolay uyum sağlaması, verim sağlamaya kısa sürede başlaması, yem giderlerinin az olması ve damızlık bağımlılığın diğer sektörlere göre daha az olması sektörün tercih edilmesindeki başlıca nedenlerdir (Tamer ve Sarıözkan, 2017: 2).

Araştırmamız ilk olarak Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’de ki koyun varlıklarının yıllara göre mevcut sayısı belirtilerek başlayacak, ardından sırasıyla, koyun eti ve koyun sütü toplam üretimlerine değinilecek, koyun başına düşen hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi yapılacak ve son olarak Türkiye ile bazı seçilmiş ülkeler ile beraber Dünya’da kişi başına düşen hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tablo 2. 8 Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’de Koyun Varlığı (Yüz Bin Baş)

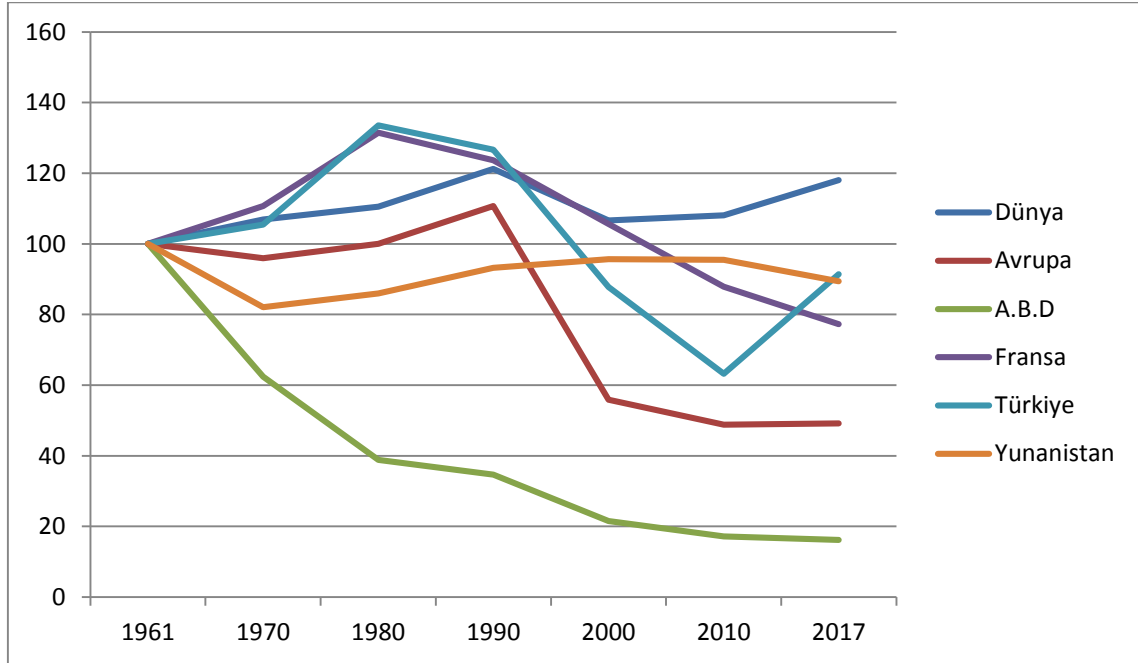
Yıllar	Dünya’da ki Koyun Sayısı	Büyüme Oranı	Avrupa’da ki Koyun Sayısı	Büyüme Oranı	Türkiye’de ki Koyun Sayısı	Büyüme Oranı
1961	9.942	-	2.667	-	344	-
1970	10.632	6,940253	2.560	-4,012	363	5,523256
1980	10.986	3,329571	2.667	4,179688	460	26,72176
1990	12.055	9,730566	2.952	10,68616	436	-5,21739
2000	10.603	-12,0448	1.489	-49,5596	302	-30,7339
2010	10.747	1,358106	1.301	-12,6259	217	-28,1457
2017	12.024	11,8824	1.321	1,5372	309	42,39631

Kaynak: Faostat, 2016

Tabloda 2.8’de ki verileri inceleyecek olursak, 1961 yılında Dünyadaki toplam koyun sayısı yaklaşık 994 milyon civarındadır. Avrupa’da bu rakam 266 milyon civarlarındayken, Türkiye’de ise 34 milyon civarlarındadır. Koyun sayısında 1961 yılları ile 1990 yılları arasında ki 30 yıllık dilimin sonunda toplam koyun sayısı Dünya’da 1.2 milyar baş civarlarına kadar yükselmiştir. Avrupa ve Türkiye’de de artışlar görülmüş, Avrupa’da toplam koyun sayısı 295 milyona, Türkiye’de ise 46 milyon seviyelerine kadar çıkmıştır. Fakat 24 Ocak 1980 kararları sonrasında uygulanan

politikaların etkisiyle 1990-1980 yılları arasında tıpkı sığır sayısında olduğu gibi koyun sayısında da azalış görülmektedir. Yine de belirtmek gerekir ki bu yıllar arasında koyun sektöründe ki %5'lik azalış, sığır sayısında ki oransal azalışa göre oldukça düşük bir rakamdır. 1990 - 2000 yılları arasında ise üç bölgedeki koyun sayısında da azalışlar görülmektedir. Toplam koyun sayısı bu 10 yıllık süreçte Dünya'da %12'lik bir küçülme yaşamış ve yaklaşık 150 milyon baş azalış göstermiştir. Avrupa'da ise bu azalma çok daha yüksek bir oran ile, yaklaşık %-49,5 ile kendini göstermiş, koyun sayısı neredeyse yarı yarıya azalmış, 148 milyona kadar gerilemiştir. Türkiye'de de, Avrupa'da ki kadar olmasa yüksek oranlı olmasa da %30 gibi oldukça ciddi bir oranda azalma görülmüş, koyun sayısı 30 milyona kadar gerilemiştir. 2010 ile 2000 yılları arasında ise Dünya'da %1 pozitif büyüme görülürken, Türkiye'de %28, Avrupa'da ise %12'lik bir küçülme görülmüştür. Son olarak 2017 ile 2010 yılları incelendiğinde, çok daha olumlu oranlar görülmektedir. Bu 7 yıllık zaman diliminde Dünya'da ki koyun sayısı 11 bir artış ile 1,2 milyar seviyelerine çıkmış, Türkiye'de ise %42 gibi bir büyüme oranı görülmüş ve koyun sayısı 30,9 milyona çıkmıştır. Avrupa'da ise bu 7 yıllık zaman diliminde çok ufak bir artış görülmüş ve toplam koyun sayısı 132 milyon seviyelerine yükselmiştir.

Grafik 2. 2 Dünya, Avrupa, Türkiye ve Bazı Seçilmiş Ülkelerde Koyun Sayılarındaki Değişim

Kaynak: Faostat, 2018

Dünya, Avrupa ve bazı ülkelerde yıllar itibariyle koyun sayısındaki değişimi daha net olarak görebilmek adına 1961 yılı 100 baz puan alınarak hazırlanan grafiğe göre, 1980-1961 yılları arasında Dünya, Türkiye ve Fransa’da koyun sayısının arttığı görülmektedir. Avrupa ve Yunanistan’da ise 1970 yılına kadar bir azalış, 1970 yılından 1980 yılına kadar olan süreçte ise artış görülmektedir. Bu yıldan sonra Fransa ve Türkiye’deki koyun sayısında uzun süreli bir azalış dikkat çekmektedir. Türkiye’de 2010 yılına kadar, Fransa’da ise 2016 yılına kadar sürekli olarak azalış yaşanmıştır. Buna karşın Türkiye’de 2016-2010 yılları arasında ise ciddi oranlı bir artış görülmüştür. Yunanistan’da ise 1970 yılından sonra yakalanan artış trendi 2010 yılına kadar sürmüştür. 2010 yılından sonra ise ufak oranlı bir küçülme yaşanmıştır. Avrupa’da ise asıl azalış 1990 yılından sonra görülmüş, 2010 yılına kadar şiddetli bir şekilde süren bu azalma, 2017-2010 yılları arasında ise daha yatay bir seyre bürünmüştür. A.B.D’de ki koyun sayısında ise diğer gruplardan çok daha farklı olarak sürekli olarak azalış dikkat çekmektedir. Öyle ki A.B.D.’de 2017 yılı itibariyle, 1961 yılında var olan koyun sayısının 10’da 1’i kadar koyun kalmıştır.

Tablo 2. 9 Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’de Üretilen Koyun Eti Miktarları ve Koyun Başına Düşen Koyun Eti Miktarları

Yıllar	Dünya’daki Koyun Eti Üretimi(Bin Ton)	Dünya’da Koyun Başına Düşen Koyun Eti (Kg.)	Avrupa’da Koyun Eti Üretimi (Bin Ton)	Avrupa’da Koyun Başına Düşen Koyun Eti (Kg.)	Türkiye’de ki Koyun Eti Üretimi(Bin Ton)	Türkiye’de Koyun Başına Düşen Koyun Eti (Kg.)
1961	4930	4,95876	1837	6,88789	243	7,0639535
1970	5536	5,20692	1909	7,45703	267	7,3553719
1980	5647	5,14018	1998	7,49156	239	5,1956522
1990	7033	5,83409	2429	8,22832	304	6,9724771
2000	7833	7,38753	1438	9,65749	321	10,629139
2010	8423	7,83754	1168	8,97771	240	11,059908
2017	9498	7,8992	1181	8,8940	333	10,7767

Kaynak: Faostat, 2016

Tabloda 2.9’da ki verileri inceleyecek olursak, 1961 yılında Dünya’da 4,9 milyon ton, Avrupa’da 1,8 milyon ton, Türkiye’de ise 243 bin ton koyun eti üretimi gerçekleştiği görülmektedir. Dünya’da ve Avrupa’da 1990 yılına kadar artış eğiliminde olan koyun eti üretimi, Türkiye’de 1980-1970 yılları arasında azalış göstermiştir. Avrupa’da ki 2000-1990 yılları arasında ki ciddi koyun sayısında ki azalma, koyun eti üretimini de etkilemiş, bu yıllar arasında tam 1 milyon tonluk üretim azalışı görülmüştür. Bu yıllar arasında Dünya ve Türkiye üretimlerinde ise artış görülmüştür. 2000-1980 yılları arasında Türkiye’deki koyun sayısı azalmasına karşılık, koyun eti üretiminde artışlar görülmüştür. 2010-2000 yılları arasında Avrupa’da ki azalış seyri devam etmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye’de de 80 bin tonluk bir azalış görülmektedir. Dünya’da yine artış trendi sürmektedir. 2017-2010 yılları arasında ise Türkiye’nin hayvancılık sektörünün birçok alanında olduğu gibi bu alanında da olumlu değişimler görmek mümkündür. Türkiye bu 7 yıllık zaman diliminde daha önce hiçbir 10 yıllık zaman diliminde başaramadığı 93 bin tonluk artışla, üretimini 333 bin tona çıkarmıştır. Bu yıllar arasında Avrupa’da ufak bir artış görülmüş, üretim seviyesi 1,18 milyon tona çıkmıştır. Dünya’da ise 1961 yılından beri süregelen artış trendi devam etmiş ve koyun eti üretimi 9.4 milyon tona ulaşmıştır.

İkinci olarak koyun başına düşen koyun eti üretimini inceleyecek olursak 1961 yılı itibariyle Dünya’da bu sayının 4,9 kg, Avrupa’da 6,8 kg ve Türkiye’de 7 kg olduğu görülmektedir. Bu yılda Türkiye’nin verimlilik açısından Avrupa’nın dahi üzerinde olması dikkat çekici bir husustur. 1970 yılına kadar ki süreçte üç bölgede de artış gösteren bu veriler 1980-1970 yılları arasında ise Dünya’da ve Türkiye’de azalış göstermiştir. Bu yıldan sonra ise Türkiye ve Dünya’da 2016 yılına kadar devamlı bir artış trendine girilmiştir. Avrupa’da koyun sayısının neredeyse yarıya düştüğü 2000-1990 yılları arasında ise koyun başına düşen koyun eti miktarında da bir artış görülmüş, 8,2 kg’dan 9,6 kg’a çıkmıştır. Fakat 2000’li yıllardan sonra ise Avrupa’da bu miktarlar 2016 yılına kadar azalış göstermiştir. Türkiye’de ise 2000’li yılların başında koyun başına düşen koyun eti miktarının 10 kg seviyesine çıktığı görülmektedir. Bu yıllar arasında %30’un üzerinde azalan koyun sayısına karşılık, koyun eti üretiminin artmış olması bu verim artışının nedenidir. Türkiye’de koyun başına düşen koyun eti üretiminde ki artış 2017 yılına kadar devam etse de bu artış oldukça sınırlı bir seviyede kalmıştır. 2017 yılı itibariyle Dünya’da koyun başına düşen koyun eti üretimi 7,9 kg,

Avrupa’da 8,8 kg ve Türkiye’de ise 10,7 kg’dır. Türkiye’nin verimsel olarak Avrupa’nın üstünde olması dikkat çekici bir husustur.

Tablo 2. 10 Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’de Üretilen Koyun Sütü Miktarları ve Koyun Başına Düşen Koyun Sütü Miktarları

Yıllar	Dünya’daki Koyun sütü Üretimi(Bin Ton)	Dünya’da Koyun Başına Düşen Koyun sütü (Kg.)	Avrupa’da Koyun sütü Üretimi (Bin Ton)	Avrupa’da Koyun Başına Düşen Koyun sütü (Kg.)	Türkiye’de ki Koyun sütü Üretimi(Bin Ton)	Türkiye’de Koyun Başına Düşen Koyun sütü (Kg.)
1961	5100	5,1297526	2396	8,98388	784	22,7907
1970	5497	5,1702408	2495	9,74609	860	23,69146
1980	6822	6,2097215	2620	9,82377	1145	24,8913
1990	8059	6,6851929	3027	10,25407	1147	26,30734
2000	8474	7,9920777	2876	19,31498	770	25,49669
2010	9875	9,1886108	3125	24,01998	816	37,60369
2017	10400	8,6493	3161	23,9281	1344	43,4950

Kaynak: Faostat, 2017

Tabloda 2.10’da ki verileri inceleyecek olursak, ilk olarak koyun sütü üretiminin 1961 yılında Dünya’da 5,1 milyon ton, Avrupa’da 2,39 milyon ton, Türkiye’de ise 784 bin ton koyun sütü üretimi gerçekleştiği görülmektedir. 1990 yılına kadar ki süreçte üç bölgede de koyun sütü üretiminin arttığı gözlenmektedir. 2010 ile 1990 yılları arasında Türkiye ve Avrupa’da koyun popülasyonunda büyük bir azalış olduğunu önceki bölümlerde görmüştük. Bunun toplam üretime yansımını 2000 ile 1990 yılları arasında görmek mümkündür. Bu 10 yıllık zaman diliminde, Türkiye’de yaklaşık 400 bin tonluk, Avrupa’da ise yaklaşık 200 bin tonluk bir azalış görülmüştür. Dünya toplamında ise 1961 yılında süregelen artış eğilimi bu yıllarda de devam etmiştir. 2000’li yıllardan sonra ise Avrupa’da ve Türkiye’de toplam koyun sayılarında ciddi azalışlar görülse de toplam koyun sütü üretimi artmıştır. Bunun verimlere de yansımaları görülmektedir. Dünya’da artış eğilimi yine devam etmektedir. Son 7 yıllık dilime

baktığımızda ise Türkiye ve Dünya’da ve Avrupa’da artışlar görülmüştür. 2017 yılı itibariyle Dünya’da 10 milyon ton, Avrupa’da 3 milyon ton, Türkiye’de ise 1,3 milyon ton süt üretimi gerçekleşmiştir. Türkiye’nin 1980 ve 1990 yıllarında ulaştığı 1.1 milyon ton seviyesinin altında olduğu dikkat çekici bir husustur.

İkinci olarak koyun başına koyun sütü üretimini inceleyecek olursak 1961 yılı itibariyle Dünya’da 5,1 kg, Avrupa’da 8,98 kg ve Türkiye’de ise bu iki bölgenin üzerinde 22,7 kg olduğu görülmektedir. 1990 yılına kadar bu bölgelerde artış devam etmiştir. Avrupa’da 2000 ile 1990 yılları arasında koyun başına düşen koyun eti üretiminde ki verim artışına benzer bir biçimde sıçrama görülmüştür. Avrupa’da 1990 yılı itibariyle 10 kg olan koyun başına düşen koyun sütü üretimi 2000 yılında tam 19 kg’a çıkmıştır. Dünya’da bu 10 yılda istikrarlı büyüme devam ederken, Türkiye’de ise ufak bir miktar azalış görülmüştür. 2010 ile 2000 yılları arasında ise Türkiye’de 12 kg artış dikkat çekicidir. Bu yıllar arasında Türkiye’deki toplam koyun sayısı azalmasına karşılık, toplam koyun sütü üretimi artmıştır. Avrupa’da 2010-2000 yılları arasında 5 kg’lık artış görülmüş, .Dünya’da ise ufak artışlar devam etmiştir. 2016-2010 yılları arasında ise Türkiye’de koyun sayısı artmasına karşın, koyun sütü üretiminin daha az artması ve dolayısıyla koyun başına düşen koyun sütü üretiminde 8 kg’lık azalma yaşanması dikkat çeken bir husustur. Bu yıllar arasında Avrupa’da da 2 kg’lık artış görülmüş, Dünya’da ise ilk defa azalış görülmüştür. 2017 yılı itibariyle Dünya’da koyun başına düşen koyun sütü üretimi 8,6 kg, Avrupa’da 23,9 kg, Türkiye’de ise 43,4 kg olarak gerçekleşmiştir.

Koyun başına düşen et ve süt üretimlerinde Türkiye’nin, Avrupa ve Dünya’nın üzerinde olması verimsel açıdan ciddi bir sıkıntı olmadığını, hatta başarılı dahi sayılabileceğine işaret olan bir durumdur.

Tablo 2. 11 Dünya, Türkiye, Fransa ve Yunanistan’da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Koyun Eti Miktarları

Yıllar	Dünya’da Kişi Başına Düşen Koyun Eti Üretimi (Kg)	Büyüme Oranı (%)	Türkiye’de Kişi Başına Düşen Koyun Eti Üretimi	Büyüme Oranı (%)	Fransa’da Kişi Başına Düşen Koyun Eti Üretimi	Büyüme Oranı (%)	Yunanistan’da Kişi Başına Düşen Koyun Eti Üretimi	Büyüme Oranı (%)
1961	1,57	-	8,63	-	2,11	-	5,23	-
1970	1,50	-4,68	7,65	-11,32	2,11	0,00	6,71	28,08
1980	1,27	-15,30	5,43	-29,00	3,12	47,88	8,29	23,66
1990	1,33	4,58	5,63	3,73	3,18	1,82	8,79	6,01
2000	1,28	-3,79	5,07	-9,96	2,41	-24,18	8,60	-2,16
2010	1,21	-5,07	3,31	-34,62	1,81	-24,80	8,45	-1,79
2017	1,22	0,63	4,43	33,79	1,55	-14,32	4,09	-51,55

Kaynak: Faostat, 2017

Tabloda 2.11’de ki kişi başına düşen koyun eti üretimine bakacak olursak, k.b.d koyun eti 1961 yılında Dünya’da 1,5 kg, Fransa’da 2,1 kg, Yunanistan’da 5,23 kg ve Türkiye’de ise bu bölgelerin hepsinin üzerinde 8,63 kg’dır. 1980 yılına kadar ki süreçte bu miktar, Yunanistan’da ve Fransa’da artmışken, Türkiye’de tam 3,2 kg azalmıştır. 1980 yılında Yunanistan’ın, Türkiye’den daha yukarı seviyelere çıktığı görülmektedir. 1980 sonrasındaki Türkiye’de politika değişiminin yansımalarını ilk 10 yılda göremiyoruz. Nitekim 200 gram gibi az bir miktarda olsa artış olduğu görülmektedir. 2000 ile 1990 yıllar arasında ise Avrupa koyun popülasyonunda ciddi bir azalma olduğunu görmüştük. Bunun yansımaları bu verilerde Fransa’da çok net olarak görülebilirken, Yunanistan’da az olsa düşüş olarak görülebilmektedir. Türkiye’de ise bu 10 yıllık dilimde %9 küçülme görülmüştür. 2010-2000 yılları arasında ise Türkiye ve Fransa’da çok yüksek oranlarda küçülme görülmüştür. Bu yıllar arasında

Yunanistan'da %1,7, Dünya'da ise yine %5'lik bir küçülme yaşanmıştır. 2010 yılı Türkiye'nin k.b.d koyun eti miktarının en az olduğu yıl olarak dikkat çekmektedir. 2017 - 2010 yılları arasında önceki yılların aksine Türkiye'de tam %33'lik bir büyüme görülmüş ve k.b.d. koyun eti üretimi 4,43 kg olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllar arasında Fransa'da ise %14'lük bir küçülme görülmüş ve k.b.d koyun eti üretimi 1,55 kg olarak gerçekleşmişken, Yunanistan'da ise %50 gibi yüksek bir azalış yaşanmış ve 4 kg seviyelerine kadar gerileme görülmüştür. Dünya'da ki k.b.d. koyun eti üretimi ise 2017 yılında 1,22 kg olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, 2017 yılı itibariyle Dünya, Fransa ve Yunanistan'ın önünde bir pozisyonda yer alsa da 1961 yılındaki pozisyonuna göre neredeyse %50'lik bir düşüş yaşamıştır.

Tablo 2. 12 Dünya, Türkiye, Fransa ve Yunanistan'da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Koyun Sütü Miktarları

Yıllar	Dünya'da Kişi Başına Düşen Koyun Sütü Üretimi (Kg)	Türkiye'de Kişi Başına Düşen Koyun Sütü Üretimi (Kg)	Fransa'da Kişi Başına Düşen Koyun Sütü Üretimi (Kg)	Yunanistan'da Kişi Başına Düşen Koyun Sütü Üretimi (Kg)
1961	1,63	27,85	1,85	40,60
1970	1,49	24,65	1,78	51,41
1980	1,53	26,03	2,56	59,23
1990	1,52	21,27	4,12	66,52
2000	1,38	12,21	4,02	68,76
2010	1,42	11,28	3,98	69,41
2017	1,38	11,68	4,36	66,16

Kaynak: Faostat, 2017; World Bank, 2017

Tablo 2.12'de son olarak kişi başına düşen koyun sütü miktarlarını inceleyecek olursak, 1961 yılında bu miktarın Dünya'da 1,63 kg, Türkiye'de 27,8 kg, Fransa'da 1,85 kg ve Yunanistan'da ise 40 kg olduğu görülmektedir. 1980 yılına kadar ki süreç dikkate alındığında, Türkiye'de 1 kg'lık bir azalış görülürken, Yunanistan'da ve Fransa'da ise yüksek oranlı büyümeler görülmektedir. 1980 yılından sonra Türkiye'de değişen politikaların etkisi hissedilmiş ve yüksek oranlı küçülmeler yaşanmıştır. 1980

yılında 26 kg olan k.b.d. koyun sütü üretimi 1990'da 21 kg'a, 2000 yılında 12,2 kg'a ve 2010 yılında ise 11,2 kg kadar gerilemiştir. 2000 ile 1990 yılları arasında Avrupa'da koyun popülasyonunda ki büyük düşüşün etkisi k.b.d. koyun sütü üretiminde pek etkisini gösterememiştir. Yunanistan'da bu yıllar arasında %3'lük bir büyüme görülmüşken, Fransa'da ise %2 gibi küçük bir büyüme görülmüştür. 2016-2010 yılları arasında ki sürece bakacak olursak Türkiye'de %3'lük bir büyüme ile 11,6 kg seviyelerine çıkılmış, Fransa'da %9'luk bir büyüme ile 4,46 kg seviyelerine çıkılmış, Yunanistan'da ise %4'lük küçülme yaşanmış ve 66,1 gibi yüksek bir miktar görülmüştür. Dünya'da ise k.b.d. koyun sütü üretiminin 1,38 kg olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2017 yılı itibariyle Dünya'nın ve Fransa'nın üzerinde bir üretim değerine sahip olsa da, Yunanistan'ın çok gerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca 1961 yılına oranla bakıldığında yaklaşık %60 gibi yüksek bir küçülme yaşandığı dikkat çekmektedir.

2.2.2.2. Türkiye ve Bazı Seçilmiş Bölgelerde Keçi Sayısı ve Keçilerden Elde Edilen Hayvansal Ürünler

Hayvansal ürünlerin kaynaklarından birisi olan keçi, orman ve orman içi alanlarda masrafsız üretim denilince akla ilk gelen hayvanlardan birisidir. Dünya'da ki keçi popülasyonun yaşadığı yerlere bakıldığında, keçilerin %70'inin tropik ve subtropik alanlarda yaşadığı görülmektedir. Türkiye'de keçi yetiştiriciliğinin yaygın yapılan Akdeniz bölgesinin coğrafi yapısına bakıldığında da bu özellikleri taşıdığı görülmektedir(Araç ve Daşkiran, 2010: 2).

Keçi eti, kuzu eti ve koyun eti ile karşılaştırıldığında daha az maliyet ile üretime olanak sağlamaktadır. Bu özelliği ile keçi eti, gelişmekte olan ülkelerde daha çok talep görmekte ve sevilerek tüketilmektedir. Keçi sütü ise protein değerleri bakımından oldukça yüksek değerler içermekte ve özellikle bebekler için olmak üzere insan sağlığı açısından da oldukça faydalı bileşenler içermektedir. Ancak tüm bu özelliklerine rağmen keçicilik sektörü Türkiye'de gerekli önemi görmemektedir. Keçi peyniri ve keçi sütü özellikle Fransa gibi bazı ülkelerin gelir kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye'de ki tarım işletmelerin %90'ından fazlası keçi yetiştirmemektedir. Keçi yetiştiren

işletmelerin genel özelliklerine bakıldığında ise yetersiz veya hiç arazi sahibi olmayan işletmeler olduğu görülmektedir (Araç ve Daşkiran, 2010: 3).

Tablo 2. 13 Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’de Keçi Varlığı (Yüz Bin Baş)

Yıllar	Dünya’da ki Keçi Sayısı	Büyüme Oranı (%)	Avrupa’da ki Keçi Sayısı	Büyüme Oranı (%)	Türkiye’de ki Keçi Sayısı	Büyüme Oranı (%)
1961	3.487	-	224	-	246	-
1970	3.776	8,287927	170	-24,1071	202	-17,8862
1980	4.643	22,96081	172	1,176471	187	-7,42574
1990	5.890	26,85764	221	28,48837	119	-36,3636
2000	7.516	27,60611	189	-14,4796	77	-35,2941
2010	9.108	21,18148	175	-7,40741	51	-33,7662
2017	10.344	13,5708	192	9,71428	103	101,906

Kaynak: Faostat, 2017

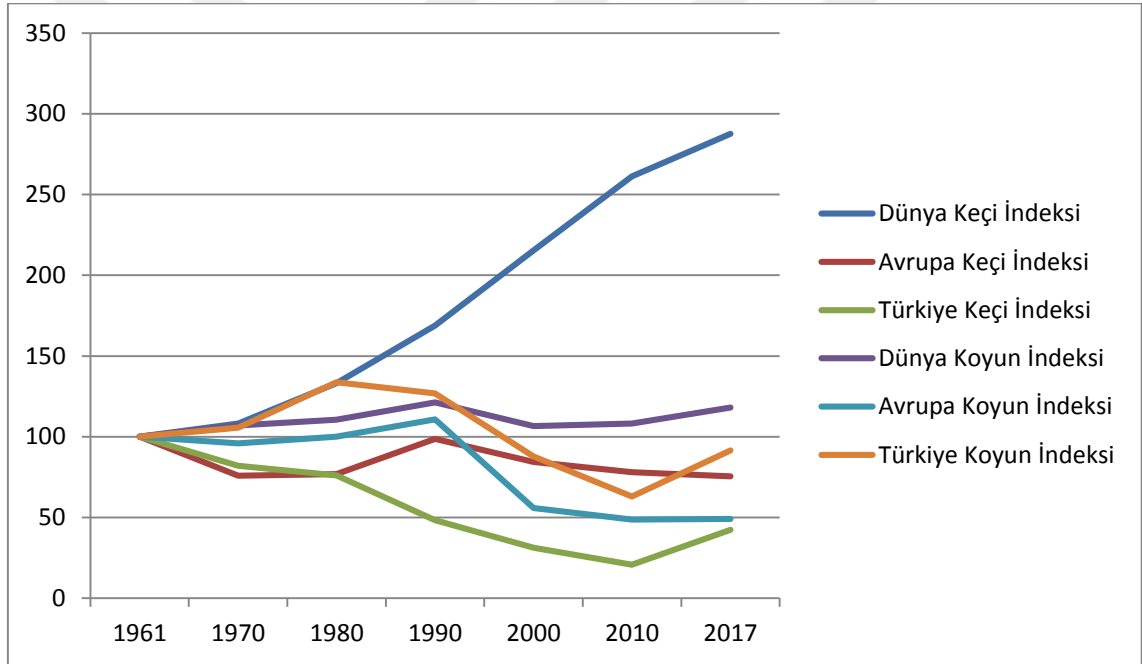
Tabloda 2.13’de ki verileri inceleyecek olursak, 1961 yılında Dünya’da toplam keçi sayısı yaklaşık 348 milyondur. Bu sayı Avrupa’da 22 milyon civarlarındayken, Türkiye’de ise Avrupa’dan daha fazla 24 milyon civarındadır. 1961 ile 2000 yılları arası incelendiğinde Dünya’da devamlı pozitif bir büyüme görülürken, Türkiye’de ise devamlı küçülme görülmektedir. Dünya’da ki keçi sayısı 348 milyondan 910 milyona çıkarken, Türkiye’de ki keçi sayısı 24 milyondan, 7.7 milyona kadar gerilemiştir. Bu 39 yıllık zaman diliminde Avrupa’da ise dalgalı bir büyüme trendi görülmüştür. 1970 ile 1990 arasında pozitif bir büyüme oranı yakalanırken, diğer zaman dilimlerinde ise küçülme görülmüştür. Toplamda ise Avrupa’da 1961’de 22 milyon olan keçi sayısı, 2000 yılında 18 milyonlu rakamlara kadar gerilemiştir. 2000 ile 2017 yılına kadar ki zaman diliminde ise Dünya’da ki pozitif büyüme görülüp keçi sayısı 1 milyarın üstüne çıkarken, Türkiye’de önce 2010 yılında 5 milyon civarına kadar bir gerileme görülmüş, sonrasında ise tekrar 10 milyon civarlarına çıkış gözlenmiştir. Avrupa’da ise ufak bir pozitif büyüme görülmüş ve 2017 yılı itibariyle 19 milyon keçi sayısına ulaşılmıştır.

1961 yılında Dünya’da ki toplam koyun sayısı ile toplam keçi sayısı arasında ki fark yaklaşık 650 milyon iken bu sayı 2017 yılı itibariyle sadece 160 milyon civarlarına

kadar düşmüştür. Yine 1961 ile 2017 yılları arasında bir inceleme yaptığımızda toplam koyun sayısının bu dilimde sadece yaklaşık 1.18 kat arttığını görmekteyiz. Keçi sayısında ki artışı incelediğimizde ise yaklaşık 2.9 kat gibi toplam koyun sayısına nazaran büyük bir büyüme oranı yakaladığını görmekteyiz.

Dünya’da ki, Avrupa’da ki ve Türkiye’de ki koyun ve keçi sayılarında ki değişimi daha net görebilmek adına, 1961 yılı sabit alınarak oluşturulmuş indeks grafiği bize görünüş olarak daha açık ifadeler sunacaktır.

Grafik 2. 3 Yıllara Göre Dünya’daki, Türkiye’deki ve Avrupa’daki Koyun ve Keçi Sayılarındaki Değişim

Kaynak: Faostat, 2016

Grafik dikkatlice incelendiğinde ilk olarak göze çarpan husus 1961 yılına kıyasla sadece iki indeks de artma olduğudur. Buda dünya keçi indeksi ve dünya koyun indeksidir. Bu şu anlama gelir ki, Dünya’da ki keçi ve koyun sayısı artmışken, Avrupa’da ve Türkiye’de ise azalmıştır. Özellikle Türkiye’de ki keçi indeksi en çok azalış görülen indeks olmuştur. Dünya’daki keçi sayısı ise tam tersi bir seyir izlemiş ve neredeyse 1961 yılındaki sayısına oran 3 kat artış sağlamıştır. Türkiye’deki keçi sayı indeksinin 2016 yılına gelindiğinde, 1961 yılındaki sayısının yarısından daha az bir

seviyede olduğu görülmektedir. Bununla beraber Avrupa'daki koyun sayısı da 1961 yılına kıyasla yarı yarıya bir azalış göstermiştir. Türkiye'deki koyun sayısı da 2010 yılına kadar bir azalış göstermiş olsa da son 7 yılda bir artış ivmesi kazanmıştır.

Tablo 2. 14 Yıllara Göre Dünya, Türkiye ve Avrupa'daki Keçi Eti Üretimi Miktarları ve Keçi Başına Düşen Keçi Eti Miktarları

Yıllar	Dünya'daki Keçi Eti Üretimi (Bin Ton)	Dünya'daki Keçi Başına Düşen Keçi Eti Üretimi(KG)	Türkiye'deki Keçi Eti Üretimi (Bin Ton)	Türkiye'deki Keçi Başına Düşen Keçi Eti Üretimi (KG)	Avrupa'daki Keçi Eti Üretimi (Bin Ton)	Avrupa'daki Keçi Başına Düşen Keçi Eti Üretimi (KG)
1961	1101	3,15	53	2,15	121	5,40
1970	1294	3,42	59	2,92	111	6,52
1980	1694	3,64	52,6	2,81	116	6,74
1990	2666	4,52	66	5,54	138	6,24
2000	3766	5,01	53	6,88	125	6,61
2010	5102	5,60	33,9	6,64	130	7,42
2017	5853	5,58	67,5	6,55	119	6,19

Kaynak: Faostat, 2017

Tablo 2.14'de ilk olarak toplam keçi eti üretimini inceleyecek olursak; 1961 yılında dünyada 1 milyon ton, Türkiye'de 53 bin ton, Avrupa'da ise 121 bin ton olduğu görülmektedir. 1961 yılı ile 2000 yılları arasında Dünya'da her 10 yıllık dilimde de toplam keçi eti üretimi sürekli olarak artmıştır. Türkiye'de ve Avrupa'da ise dalgalı bir seyir izlenmiştir. Türkiye'de 1980 ile 1970 yılları arasında ve 2000-1990 yılları arasında toplam keçi eti üretiminde azalışlar görülmüştür. Sonuç olarak 2000 yılına gelindiğinde, Dünya'da 3,7 milyon ton, Türkiye'de 53 bin ton ve Avrupa'da 125 bin ton keçi eti üretimi gerçekleşmiştir. 2010-2000 yılları arasında ise Dünya'da ve Avrupa'da artış görülürken, bu yıllar arasında Türkiye'de 20 bin ton gibi büyük bir miktarda üretim azalışı görülmüştür. 2017 – 2010 yılları arasında ise Türkiye'de 33 bin tonluk bir artış görülmüş ve 2000-2010 yılları arasında ki kayıp bir nevi geri alınmıştır. Dünya'da diğer

10'ar yıllık dilimlerde olduğu gibi artış süreci devam etmiş, Avrupa'da ise 11 bin tonluk bir azalış görölmüştür.

İkinci olarak keçi başına düşen keçi eti üretimini inceleyecek olursak; 1961 yılında bu miktarın Dünya'da 3,15 kg, Türkiye'de 2,15 kg, Avrupa'da ise 5,4 kg olarak gerçekleştiği görölmektedir. Türkiye'nin bu yıllarda, Avrupa'nın verimlilik açısından oldukça geride olduğu görölmektedir. Gelişen yeni teknikler ile doğru orantılı olarak artmaya başlayan keçi başına düşen keçi eti üretiminde, Türkiye'de 1990-1980 yılları arasında büyük bir artış gerçekleşmiş ve bu miktarı 2,8 kg'den, 5,5 kg'a kadar çıkmıştır. 2000 yılına gelindiğinde Dünya'da keçi başına düşen keçi eti üretimi 5,0 kg iken, Türkiye'de 6,8 kg, Avrupa'da ise 6,6 kg olduğu görölmüştür. 2000 yılı itibariyle Türkiye'nin keçi başına düşen keçi üretiminde Avrupa'yı dahi geçmiş olması dikkat çekici bir durumdur. 2010-2000 yılları arasında ise diğer tüm bölgelerde bir artış görölürken, bu miktarın Türkiye'de 200 gram azaldığı görölmektedir. 2017 yılı itibariyle keçi başına düşen keçi eti üretimi Dünya'da 5,58 kg, Türkiye'de 6,5 kg ve son olarak Avrupa'da ise 6,19 kg olarak gerçekleşmiş böylece Türkiye 2000 yılında öne geçtiği Avrupa'nın önünde kalmayı sürdürmüştür.

Tablo 2. 15 Yıllara Göre Dünya, Türkiye ve Avrupa'daki Keçi Sütü Üretimi Miktarları ve Keçi Başına Düşen Keçi Sütü Miktarları

Yıllar	Dünya'daki Keçi Sütü Üretimi (Bin Ton)	Dünya'daki Keçi Başına Düşen Keçi Sütü Üretimi (KG)	Türkiye'de Keçi Sütü Üretimi (Bin Ton)	Türkiye'de Keçi Başına Düşen Keçi Sütü Üretimi (KG)	Avrupa'daki Keçi Sütü Üretimi (Bin Ton)	Avrupa'daki Keçi Başına Düşen Keçi Sütü Üretimi (KG)
1961	6970	19,98853	644	26,17886	2890	129,0179
1970	6486	17,17691	481	23,81188	2059	121,1176
1980	7738	16,66595	483	25,82888	1856	107,907
1990	10170	17,26655	337	28,31933	2161	97,78281
2000	12706	16,90527	220	28,57143	2515	133,0688
2010	16224	17,81291	272	53,33333	2701	154,3429
2017	18656	18,033	523	50,070	2824	147,083

Kaynak: Faostat, 2017

Tablo 2.15'de ilk olarak toplam keçi sütü üretimi inceleyecek olursak; 1961 yılı itibariyle bu miktarın Dünya'da 6,9 milyon ton, Türkiye'de 644 bin ton, Avrupa'da ise 2,8 milyon ton olduğu görülmektedir. Dünya'da, bu miktar 1961 yılından sonra çok hızlı bir şekilde artarken, Türkiye'de tersi bir seyir görülmüş ve azalış sürecine girilmiştir. 2000 yılına gelindiğinde Türkiye'de toplam keçi sütü miktarı neredeyse 3 kat azalış göstermiştir. Türkiye'de azalışın en belirgin olduğu yıllar ise 1980'den sonraki yıllar olduğu görülmektedir. 2000 yılı itibariyle toplam keçi sütü üretimi miktarı ise Dünya'da 12 milyon ton, Türkiye'de 220 bin ton, Avrupa'da 2,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Son 16 yıllık dilimi inceleyecek olursak Dünya'da hızlı bir büyüme süreci yaşandığı görülmektedir. Türkiye'de ise Dünya ortalaması kadar yüksek olmasa da bir artış süreci görülmüştür. Avrupa'da ise daha çok yatay bir seyir gözlenmiştir. 2017 yılındaki miktarlar ise Dünya'da 18,6 milyon ton, Türkiye'de 523 bin ton, Avrupa'da ise 2,8 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 1961 yılı itibariyle, Dünya'da ki toplam keçi üretiminin %9'undan fazlasını gerçekleştirmekteyken 2017 yılı itibariyle bu rakam %2'lere kadar düşmüştür.

İkinci olarak keçi başına düşen keçi sütü üretim miktarlarına bakacak olursak; Dünya’da bu miktarın 19,9 kg, Türkiye’de 26 kg, Avrupa’da bu iki bölgenin çok üzerinde 129 kg olduğu görülmektedir. 1980 yılına kadar Dünya’da ve Türkiye’de inişli çıkışlı miktarlar dikkati çekmektedir. Avrupa’da ise bu tarihe kadar azalış söz konusudur. 2000 yılına gelindiğinde ise 1961 yılına kıyasla Dünya’da artış, Avrupa’da yatay bir seyir, Türkiye’de ise ciddi bir oranda azalış görülmektedir. 2010-2000 yılları arasında ise geçmiş olan 39 yılın aksine Türkiye’de çok ciddi miktarda bir artış görülmüş ve keçi başına düşen keçi eti üretimi 28 kg’dan, 53 kg’a kadar çıkmıştır. Bu yıllar arasında Dünya’da ufak bir artış, Avrupa’da ise daha yüksek oranlı artış görülmüştür. Son 6 yıllık dilimde ise Türkiye’de ciddi bir azalış görülmektedir. Keçi başına düşen keçi sütü üretimi yaklaşık 20 kg azalmıştır. Bu yıllar arasında Dünya’da da ufak bir azalış görülmüşken, Avrupa’da ufak bir azalış görülmüştür. Sonuç olarak 2017 yılı itibariyle keçi başına düşen keçi sütü üretim miktarı, Dünya’da 18 kg, Türkiye’de 50 kg ve Avrupa’da ise 147 kg civarlarında gerçekleşmiştir. Son iki tablonun yorumlaması olarak keçicilik sektörü içerisinde Türkiye’nin et, Avrupa’nın ise süt yoğun üretim gerçekleştirdikleri söylenebilir.

Keçi sütünün, diğer hayvanların sütünden farklı bileşenler içerdiğini küçükbaş hayvancılığının giriş kısmında belirtmiştik. Yine bu kısımda keçi sütünün yararı konusunda halkın daha çok bilgilendirilmesi halinde keçi sütünün üretiminin çok daha fazla seviyelere çıkacağını belirtmekte fayda vardır. Dünya’da keçi varlığında ki artışın en net olarak yansıdığı hayvansal ürün keçi sütüdür. Dünya’da 1961 yılında koyunlardan elde edilen toplam süt 5.1 milyon ton iken, keçi sütü üretimi ise 6.9 milyon tondur. Bu iki hayvandan elde edilen süt miktarları arasında ki fark bu yıl içerisinde 1.8 milyon ton civarlarındadır. Dünya’da yıllar itibariyle toplam koyun sayısının azalış göstermesi, keçi sayısının ise artmaya devam etmesi bu makası daha fazla genişleten en büyük etkenlerden birisi olacaktır. Dünya’da 2014 yılında toplam koyun sütü üretimi 10.3 milyon tona yükselirken, toplam keçi sütü üretimi ise 17.1 milyon tona yükselmiştir. 1961 yılında bu iki hayvansal ürün arasında ki fark keçi sütü lehine 1.8 milyon ton seviyelerinde iken bu fark 6.8 milyon tona kadar açılmıştır. 1961 yılında 6.9 milyon ton olan keçi sütü üretimi 2014 yılında 10 milyon tondan fazla artış göstererek 17.1 milyon ton seviyelerine kadar yükselmiştir. Bu veriler eşliğinde keçi sayısının artışının en çok ve en net yansıdığı hayvancılık faaliyet kolu keçi sütçülüğü olmuştur.

Yıllar itibariyle insanların keçi sütünde ki bileşenlerin önemini daha çok kavraması ile birlikte keçi sütünde ki üretim artışlarının görülmeye devam etmesi şaşırtıcı bir olay olmayacaktır.

Tablo 2. 16 Dünya’da, Türkiye’de, Fransa’da ve Yunanistan’da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Keçi Eti Miktarları

Yıllar	Dünya’da Kişi Başına Düşen Keçi Eti (Kg)	Büyüm Oranı (%)	Türkiye’de Kişi Başına Düşen Keçi Eti (Kg)	Büyüm Oranı (%)	Fransa’da Kişi Başına Düşen Keçi Eti (Kg)	Büyüm Oranı (%)	Yunanistan’da Kişi Başına Düşen Keçi Eti (Kg)	Büyüm Oranı (%)
1961	0,35	-	1,88	-	0,12	-	2,63	-
1970	0,35	-0,27	1,69	-10,16	0,12	-4,33	3,51	33,55
1980	0,38	8,67	1,19	-29,29	0,14	17,53	4,34	23,64
1990	0,50	32,17	1,22	2,33	0,15	7,58	4,97	14,42
2000	0,61	22,00	0,83	-31,53	0,15	1,33	5,12	3,11
2010	0,73	19,58	0,46	-44,07	0,18	17,08	4,81	-6,17
2017	0,72	-0,91	0,87	86,75	0,17	-6,84	2,01	-58,02

Kaynak: Faostat, 2017; World Bank, 2017

Tablo 2.16’da kişi başına düşen keçi eti üretimini incelediğimizde ise 1961 yılı için Türkiye’nin Fransa’dan çokça üstün olduğunu ama Yunanistan’ın gerisinde olduğunu görmekteyiz. Fransa’nın ise Dünya ortalamasının dahi gerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Bu miktarlar 1961 yılı itibariyle Dünya’da 0,35 kg, Türkiye’de 1,88 kg, Fransa’da 0,12 kg ve Yunanistan’da 2,63 kg olmuştur. Yıllar ilerledikçe Fransa’da kayda değer bir gelişme olmazken, kişi başına düşen keçi eti üretiminin Dünya’da ve Yunanistan’da artmaya başladığını, Türkiye’de ise azalmaya başladığı görülmektedir. Öyle ki 1980 yılına gelindiğinde Türkiye’de 1,8 olan bu miktar, 1,2 kg’a kadar gerilemiştir. Yunanistan’da bu miktar 2,6 kg’dan, 4,3 kg’a kadar çıkarken, Dünya’da ise

0,35 kg'dan, 0,38 kg'a yükseliş görülmüştür. 1980 yılından sonra ki ilk 10 yıllık dilimde ufak bir artış gerçekleştiren Türkiye, 1990 yılından sonra çok ciddi bir düşüş sürecine girmiştir. Öyle ki 2010 yılına gelindiğinde 0,48 kg'a kadar düşen kişi başına düşen keçi eti üretimi, Dünya ortalamasının dahi altında kalmıştır. 2010 yılı itibariyle Dünya'da kişi başına düşen keçi eti üretimi 0,73 kg'a kadar çıkmışken, bu miktar Yunanistan'da 4,8 kg olarak gerçekleşmiştir. Son olarak 2017 yılında ise Türkiye'de 6 yıllık zaman diliminde yüksek bir artış görülmüş ve kişi başına düşen keçi eti üretimi 0,87 kg olarak gerçekleşmiştir. Bu yılda Dünya'da kişi başına düşen keçi eti üretimi 0,72 kg iken, Yunanistan'da son 7 yıllık dilimde ciddi bir azalış ile 2 kg seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu miktar Fransa'da ise hâlâ çok düşük seviyelerde, 0,17 kg civarlarında gerçekleşmiştir.

Tablo 2. 17 Dünya'da, Türkiye'de, Fransa'da ve Yunanistan'da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Keçi Sütü Miktarları

Yıllar	Dünya'da Kişi Başına Düşen Keçi Sütü (Kg)	Büyüme Oranı (%)	Türkiye'de Kişi Başına Düşen Keçi Sütü (Kg)	Büyüme Oranı (%)	Fransa'da Kişi Başına Düşen Keçi Sütü (Kg)	Büyüme Oranı (%)	Yunanistan'da Kişi Başına Düşen Keçi Sütü (Kg)	Büyüme Oranı (%)
1961	2,22	-	22,88	-	5,26	-	30,72	-
1970	1,76	-21,01	13,79	-39,72	5,36	1,75	39,46	28,46
1980	1,74	-0,93	10,98	-20,36	8,18	52,66	42,93	8,79
1990	1,92	10,36	6,24	-43,09	7,34	-10,22	48,84	13,75
2000	2,07	7,92	3,47	-44,33	7,76	5,66	48,12	-1,46
2010	2,34	12,70	3,76	8,10	9,91	27,73	42,35	-11,99
2017	2,29	-1,81	4,32	15,04	9,01	-9,12	35,73	-15,62

Kaynak: Faostat, World Bank, 2017

Tablo 2.17’de kişi başına düşen keçi sütü miktarlarına 1961 yılı itibariyle bakacak olursak; bu miktarın Dünya’da 2,22 kg, Türkiye’de 22 kg, Fransa’da 5,2 kg ve Yunanistan’da ise 30,7 kg olduğu görülmektedir. 1980-1961 yılları arasında ki süreç ele alındığında Türkiye açısından oldukça kötü veriler görülmektedir. Sırasıyla 1970-1961 yılları arasında %39 ve 1980-1970 yılları arasında ise %20’lik gerilemelerle kişi başına düşen keçi sütü miktarı 10,9 kg’lara kadar gerilemiştir. Bu 19 yıllık zaman dilimlerinde Fransa ve Yunanistan ülkelerinde pozitif bir büyüme seyri görülmüşken, Dünya’da Türkiye kadar dik olmasa da azalış eğimleri görülmüştür. Bu yıllardan sonraki süreç Türkiye için çok da iyi gözükmemektedir. Öyle ki 1990-1980 yılları arasında %43, 2000-1990 yılları arasında ise %44’lük gerileme yaşanmış ve kişi başına düşen keçi sütü üretimi 3,4 kg’lara kadar düşmüştür. Yine bu yıllar arasında diğer bölgelere bakacak olursak; 1990-1980 yılları arasında Dünya’da ve Yunanistan’da pozitif büyüme oranları görülmüşken, Fransa’da %10’luk bir gerileme yaşanmıştır. 2000-1990 yılları arasında ise Dünya’da ve Fransa’da pozitif büyüme oranları görülmüşken, Yunanistan’da ufak da olsa bir gerileme yaşanmıştır. 2000’li yıllardan sonra ise 39 yıllık gerileme Türkiye için son bulmuş ve 16 yıllık süreçte pozitif büyümelerle kişi başına düşen keçi sütü üretimi 3,47 kg’dan, 4,3 kg’a kadar yükselmiştir. Fakat 1961 yılı temel alındığında bu rakamların Türkiye açısından oldukça kötü olduğu açıktır. Son 17 yıllık zaman diliminde Dünya’da ise kişi başına düşen keçi sütü üretimi 2,07 kg’dan, 2,29 kg’a çıkmıştır. Fransa’da 7,76 kg’dan, 9 kg’a bir ilerleme, Yunanistanda ise 48 kg’dan, 35 kg’a gerileme yaşanmıştır.

2.2.3. Kümes Hayvancılığı

Türkiye’de tavukçuluk, hayvancılık sektörü kollarından en gelişmiş, önde gelen sektörler arasındadır. Bunun nedeni tavukçuluk sektörünün içerdiği bazı avantajlardır. Bunlar; tavukçuluk yapmak için geniş alanlara sahip olmak gerekmemektedir, dış koşullardan fazla etkilenilmemektedir, her türlü otomasyon ve mekanizasyona uyum sağlamaktadır, sermaye dönüşüm süresi kısadır ve tavukçuluk yıl boyunca dengeli gelir sağlayabilmektedir. Ayrıca Tavuk yumurtası ve tavuk eti içerdiği bileşenler açısından insan beslenmesinde önemli yer tutmaktadır. Tüm bunlarla beraber, bu ürünlerin diğer hayvansal ürünlere nispeten daha az maliyet ile üretiliyor olması tavukçuluk sektörünü çekici kılmaktadır (Akkaya ve İşgüzar, 2009: 188).

Türkiye’de piliçlerin ıslahına yönelik çalışmalar 1980 yılında sonra başlamıştır. Fakat günümüzde hâlâ ülkenin iç talebini karşılayacak düzeye gelinememiştir. Bu eksikliği giderebilmek amacıyla tavuk eti ve yumurtası için hibrit ebeveyn ithalatı günümüzde devam etmektedir. Türkiye’de özellikle 1990 yılından sonra tavuk eti üretimi artışı hızlanmıştır. Bu artış ile paralel olarak tavuk eti tüketimi de artmıştır. Fakat gerçekleştirilen yüksek ithalat sebebiyle, tüketimdeki artış, üretim seviyesinde ki artışa kıyasla daha az olmuştur.

Çalışmamıza Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D.’de ki tavuk sayıları incelenilerek devam edilecek. Ardından aynı ülkelerde ki toplam tavuk yumurtası, tavuk başına düşen tavuk yumurtası ve kişi başına düşen tavuk yumurtası üretimleri verilerek devam edilecektir. Daha sonra yine aynı ülkelerde ki tavuk eti üretimi, tavuk başına düşen tavuk eti üretimi ve kişi başına düşen tavuk eti miktarları verilecektir.

Tablo 2. 18 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D’de Tavuk Sayıları (1000 Baş)

Yıllar	Dünya’da ki Tavuk Sayıları	Türkiye’de ki Tavuk Sayıları	Brezilya’da ki Tavuk Sayıları	A.B.D’de ki Tavuk Sayıları	Fransa’da ki Tavuk Sayıları
1961	3.906.690	27.164	132.275	751000	167.000
1970	5.209.733	32.313	200.000	920.900	164.756
1980	7.218.607	53.709	441.321	1.053.000	176.290
1990	10.620.328	64.078	546.235	1.332.000	194.166
2000	14.391.807	258.168	842.741	1.860.000	214.187
2010	20.245.308	234.918	1.238.913	1.956.000	231.527
2017	22.705.417	329.011	1.355.229	1.971.647	167.413

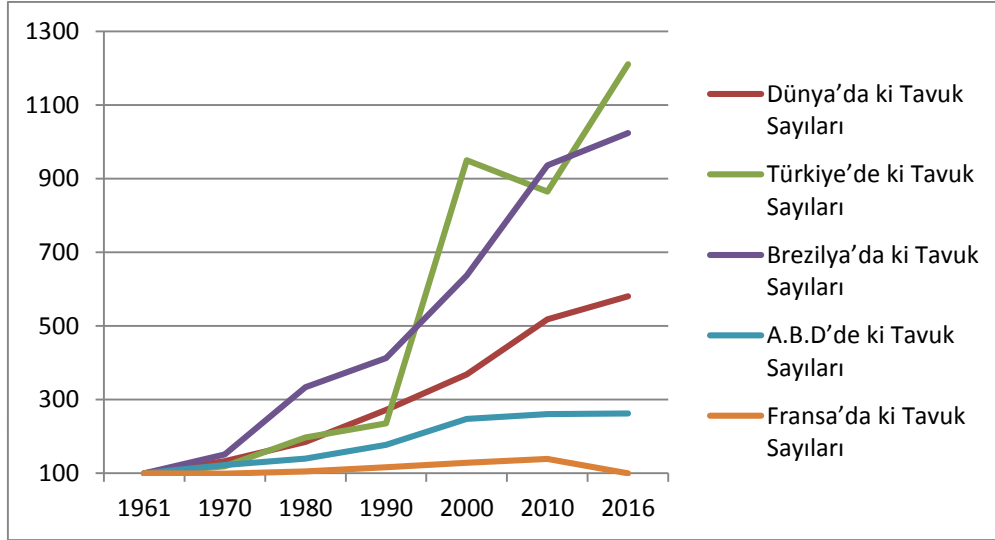
Kaynak: Faostat, 2017

Tablo 2.18’de ilk olarak 1961 yılındaki miktarlara bakacak olursak toplam tavuk sayısı Dünya’da 3,9 milyar, Türkiye’de 27 milyon Brezilya’da 132 milyon, A.B.D’de 751 milyon ve Fransa’da ise 167 milyon olarak görülmektedir. Tablo genel hatları ile incelendiğinde sadece 2 ülkede toplam 3 farklı 10’ar dilimlik bölümde azalmalar görülmüştür. Onun dışında ki tüm zaman dilimlerinde tavuk sayılarında artışlar görülmektedir. Azalış yaşanan ilk ülke Türkiye ve azalan zaman dilimi ise 2010 ile

2000 yılları arasındır. İkinci azalış görülen ülke ise zaten diğer ülkelerin oldukça gerisinde olan Fransa ve azalan yıllar ise 1970-1961 ile 2016-2010 yılları arasındır. Şüphesiz artışların miktarı da tablonun yorumlanması açısından önemlidir. Tablo dikkatli incelendiğinde görülmektedir ki, 1990 yılından sonra Dünya’da, Türkiye, Brezilya ve A.B.D ülkelerinde hızlı bir artış süreci başlamıştır. İlk 10 yıllık süreçte en çok büyüme gösteren ülke Türkiye olmuştur. Öyle ki 2000 – 1990 yılları arasında Türkiye %300’ün üzerinde büyüme gerçekleştirmiştir. Fakat özellikle Dünya’da ve Brezilya’da bu artma eğilimi 2000 yılından sonra ki ilk 10 yılda da devam etmişken Türkiye’de 2010-2000 yılları arasında bir azalış görülmüştür. Türkiye’de bu 10 yıllık zaman diliminde tavuk sayısı yaklaşık %9 azalma göstermiştir. 2016-2010 yılları arasında ise Türkiye yine yüksek bir büyüme oranı yakalamış ve tavuk sayısında yaklaşık %40’lık bir büyüme görülmüştür. Bu zaman dilimlerinde Dünya’da ve Brezilya’da da sırasıyla yaklaşık %12 ve %9’luk büyüme oranları görülmüştür. Sonuç olarak Türkiye’de 1961 yılında 27 milyon olan tavuk sayısı 2016 yılı itibariyle 329 milyon seviyelerine kadar çıkmıştır. Dünya’da 3,9 milyar olan tavuk sayısı 22 milyara kadar yükselmiş, Brezilya’da 132 milyon olan tavuk sayısı 1,35 milyara kadar çıkmış, A.B.D.’de 751 milyon olan tavuk sayısı 1,97 milyara çıkmış ve Fransa’da 167 milyon olan tavuk sayısı yine 167 milyon seviyelerinde kalmıştır. En büyük büyüme oranını her ne kadar Türkiye yakalamış olsa da, Brezilya’nın ve A.B.D.’nin toplam tavuk sayısında ki yüksek sayıları dikkat çekicidir. 1961 yılı itibariyle Türkiye’nin toplam Dünya tavuk sayısından aldığı pay yüzde 0,6’yken, 2016 yılında %1,4’e yükselmiştir. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan ülke statüsünde olan Brezilya ile toplam tavuk sayısında ki fark 1961 yılında 100 milyon adetken 2016 yılıyla bu miktar 1 milyar adete çıkmıştır.

Bu değişimleri daha belirgin olarak görmek adına 1961 yılı baz alınarak oluşturulmuş indeks grafiğini görmek daha açıklayıcı olacaktır.

Grafik 2. 4 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D.'de Tavuk Sayıları İndeksi (1961 yılı sabit alınarak)

Kaynak: Faostat, 2018

İndeks 1961 yılı sabit alınarak hazırlanmış ve bölgelerde ki tavuk sayısının 1961 yılına kıyasla nasıl bir büyüme eğilimi yakaladıklarını daha net bir şekilde görülmesi için hazırlanmıştır. Grafikte ilk dikkat çeken husus elbette Brezilya ve Türkiye'de gerçekleşmiş olan dikey süreçtir. Bu süreç sonunda Türkiye'de 10 katın üzerinde bir artış gerçekleşmiş, Brezilya'da ise yaklaşık 10 kat bir artış görülmüştür. A.B.D.'de her ne kadar daha yatay bir seyir görülse de 2016 yılı itibarıyla Dünya'da ki toplam tavuk sayısının yaklaşık %8,6'sını barındırması sebebiyle bu büyüme oranları da azımsanacak kadar küçük boyutlarda değildir. Öte yandan dikkat çeken önemli hususlardan bir diğeri Fransa'da ki 57 yıllık bu zaman diliminde toplam tavuk sayısının neredeyse hiç değişmemesidir. Tüm bunların dışında 1990 yılından sonra Brezilya, Türkiye ve A.B.D.'de yaşanmaya başlayan yüksek büyüme oranları seyri de diğer dikkat çekici husustur. Türkiye 2010-2000 yılları arasında her ne kadar toplam tavuk sayısında bir azalma yaşasa da 2016-2010 yılları arasında gerçekleştirdiği yüksek büyüme oranı ile bu eksilmeyi telafi edebilmiştir.

Tablo 2. 19 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D’de Tavuk Yumurtası Miktarları (Milyon Adet)

Yıllar	Dünya’da Tavuk Yumurta Sayısı	Türkiye’de Tavuk Yumurta Sayısı	Brezilya’da Tavuk Yumurtası Sayısı	A.B.D’deki Tavuk Yumurtası Sayısı	Fransa’daki Tavuk Yumurtası Sayısı
1961	269.140	1.308	4.800	62.422	8.950
1970	359.422	1.914	7.300	68.448	11.344
1980	476.282	4.134	15.648	69.675	14.460
1990	647.897	7.698	24.608	68.134	14.770
2000	956.303	13.508	30.189	84.717	13.171
2010	1.205.348	11.840	38.960	91.811	15.093
2016	1.386.697	18.097	45.789	101.952	16.028

Kaynak: Faostat, 2017

Tablo 2.19’da toplam üretilen yumurta miktarlarına bakacak olursak; 1961 yılı için Dünya’da bu miktarın 269 milyar olduğu görülmektedir. Türkiye’de bu miktar 1,3 milyar, Brezilya’da 4,8 milyar, A.B.D. için 62 milyar ve Fransa için ise 8,9 milyar seviyelerindedir. 1970 yılına kadar olan süreçte Brezilya ve Türkiye’de çok yüksek büyüme oranları görülmeye başlanmıştır. Türkiye 1970-1961 yılları arasında %46, 1980-1970 yılları arasında ise %115 gibi yüksek büyüme oranları yakalamıştır. 1980-1970 yılları arasında Brezilya’nın da %114 gibi yüksek büyüme oranı yakaladığını belirtmekte fayda vardır. Bu yıllar arasında A.B.D.’de ki büyüme oranı ise sadece %1 seviyelerindedir. Fransa ve Dünya’da pozitif büyüme yakalanmasına rağmen Brezilya ve Türkiye’deki büyüme oranlarına kıyasla düşük bir büyüme oranı ile karşılaşılmıştır. Türkiye 1990-1980 ve 2000-1990 yılları arasında da yüksek büyüme oranları yakalamaya devam etmiş sırasıyla %86 ve %75 gibi yüksek büyüme oranları yakalamıştır. Brezilya açısından ise 1990-1980 yılları arasında %57 büyüme oranı görülmüşken, 2000-1990 yılları arasında ise büyüme oranı %22 civarlarına düşmüştür. Dünya’da ise 10’ar yıllık dilimler itibariyle 1990 yılına kadar %30’larda istikrarlı büyüme oranı görülmüştü. 2000-1990 yıllarında ise büyüme oranı %40 civarlarına çıkmıştır. A.B.D.’de ise 1990-1980 yılları arasında yaklaşık 1,5 milyar adet yumurta sayısında azalma görülmüştür. Fransa cephesinde ise 2000-1990 yılları arasında 1

milyar adet yumurtadan daha fazla küçülme yaşanmıştır. Türkiye'nin tavuk sayısında 2010-2000 yılları arasında bir azalma olduğunu daha önce söylemiştik. Bunun yansıması tavuk yumurtası üretiminde de görülmüş olup 10 yıllık süreçte yaklaşık 1,7 milyar yumurta azalışı yaşanmıştır. Fakat bunu azalışı Türkiye 2016-2010 yılları arasında 6,2 milyarlık yumurta artışı ile gölgede bırakmıştır. Sonuç olarak Dünya'da 2016 yılı itibariyle 1,38 trilyon yumurta üretimi gerçekleşmiş, toplam yumurta sayısında 5 katın üzerinde bir artış görülmüştür. Türkiye'de ise 2016 yılı itibariyle 18 milyar yumurta üretimi gerçekleştirmiş olup, 1961 yılına kıyasla 13,8 katlık bir artış gerçekleşmiştir. Brezilya'da ise 9,5 katlık bir artış görülmüş ve toplam üretilen yumurta sayısı 45 milyarın üzerine çıkmıştır. A.B.D.'de 1,63 kat yükselme ile toplam yumurta sayısı 101 milyara kadar çıkmıştır. Fransa'da ise artış yine kısıtlı kalmış, 16 milyarlık yumurta üretimi ile 1961 yılında çok önünde olduğu Brezilya ve Türkiye'nin gerisine düşmüştür. Türkiye'nin 1961 yılı itibariyle Dünya yumurta üretiminden aldığı pay yüzde 0,4 iken, 2016 yılında yüzde 1,4'e yükselmiştir.

Tablo 2. 20 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D'de Tavuk Başına Düşen Yumurta Sayısı (Adet)

Yıllar	Dünya'da Tavuk Başına Düşen Yumurta Sayısı	Türkiye'de Tavuk Başına Düşen Yumurta Sayısı	Brezilya'da Tavuk Başına Düşen Yumurta Sayısı	A.B.D'de Tavuk Başına Düşen Yumurta Sayısı	Fransa'da Tavuk Başına Düşen Yumurta Sayısı
1961	68,89	48,15	36,28	83,11	53,68
1970	68,99	59,23	36,50	74,32	68,85
1980	65,97	76,97	35,45	66,16	82,02
1990	61,00	120,13	45,05	51,15	76,06
2000	66,44	52,32	35,82	45,54	61,49
2010	59,53	50,40	31,44	46,93	65,18
2017	61,07	55,00	33,78	51,70	95,73

Kaynak: Faostat, 2017

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi tavukçuluk sektöründe üretim tavuk eti ve tavuk yumurtası şeklinde yapılmaktadır. Tavuk başına düşen yumurta sayısı verimliliğin bir işareti olabileceği gibi ülke içerisinde tavuk etçiliği mi yoksa yumurtacılığını yapılmasına göre değişir. Bu sebeple bu grafiği yorumladıktan sonra ileriki bölümde inceleyeceğimiz tavuk başına düşen tavuk eti üretimini de beraberinde değerlendirmek gerekir. Tablo 2.20’de 1961 yılı verilerine bakacak olursak; Dünya’da tavuk başına düşen yumurta sayısı 68,8 iken, Türkiye’de 48,1, Brezilya’da 36,2, A.B.D.’de 83,1 ve Fransa’da 53,6’dır. Türkiye’de bu miktar 1990 yılına gelinene değin oldukça artacaktır. Öyle ki 1990 yılında Türkiye’nin ulaştığı 120 sayısı, tablomuz içerisinde ki Dünya’nın ve ülkelerin ulaşmış olduğu en yüksek miktardır. Fakat 2000 yılına kadar ki 10 yılda bu miktar %56 gibi yüksek bir azalış ile tekrar 52 seviyelerine inmiştir. Dünya’da ise 60 bantlarında dolaşan bu miktar, A.B.D açısından azalışlar göstermiş, 2000 yılında 45 adete kadar düşme görülmüştür. Fransa’da ise bir ara 82 adete çıkan bu miktar 2000 yılında 61 adet seviyelerindedir. 2016 yılına gelindiğinde, büyük farklılık gösteren tek ülke Fransa’dır. Fransa 2010 ile 2016 yılları arasında %46 gibi büyük bir büyüme oranı ile tavuk başına düşen yumurta sayısını 95 adete kadar yükseltmiştir. 2016 yılı itibariyle Dünya’da ise bu miktar 61 adet, Türkiye’de 55 adet, Brezilya’da 33 adet ve A.B.D.’de ise 51 adettir.

Tablo 2. 21 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D’de Kişi Başına Düşen Tavuk Yumurtası Üretimi

Yıllar	Dünya’da K.B.D Tavuk Yumurtası	Türkiye’de K.B.D Tavuk Yumurtası	Brezilya’da K.B.D Tavuk Yumurtası	A.B.D’de K.B.D Tavuk Yumurtası	Fransa’da K.B.D Tavuk Yumurtası
1961	87,52	46,47	64,55	339,82	188,95
1970	97,53	54,88	76,57	333,80	218,00
1980	107,31	94,00	129,12	306,63	261,29
1990	122,59	142,76	164,76	272,94	252,42
2000	156,30	213,59	172,22	300,24	216,22
2010	173,90	161,47	197,99	296,78	232,10
2017	186,33	227,60	220,50	315,51	239,59

Kaynak Faostat, 2017; WorldBank 2017

Tablo 2.21’de kişi başına düşen tavuk yumurtası üretimine bakacak olursak; Dünya’da bu miktarın 87 adet, A.B.D.’de 339 adet, Fransa’da 188 adet, Brezilya’da 64 adet ve Türkiye’de ise 46 adet olarak gerçekleşmiştir. Brezilya ve Türkiye’nin bu yılda Dünya ortalamasının dahi gerisinde oluşu dikkat çekicidir. 1961 yılından 2016 yılında ki kişi başına düşen yumurta üretiminde ki değişim miktarları dikkate alındığında, tablo içerisinde yer alan ülkeler içerisinde en parlak büyüme oranlarını Türkiye yakalamıştır. Bununla beraber 2010 ile 2000 arasında ki düşüş ile de en kötü 10 yılı yine Türkiye yaşamıştır. Dünya’da 2016 yılına kadar sürekli ve istikrarlı bir büyüme yakalanmıştır. Türkiye ve Brezilya’nın büyüme değişimleri dikkate alındığında ise 1980 ile 1970 yılları arasında bu iki ülkenin büyük oranlarla büyüme gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu 10 yıllık zaman dilimi dışında Brezilya’da ki büyüme oranı, Türkiye’nin yanında sönük kalmıştır. Öyle ki Türkiye 2010-2000 yılları arasında ciddi bir küçülme yaşamasına ve 1961 yılında Brezilya’nın gerisinde olmasına karşın, 2016 yılında Brezilya’nın önünde yer almayı başarmıştır. Öte yandan A.B.D.’de ise incelenen 6 10’ar yıllık periyodun 4’ünde küçülme görülmüştür. Bu küçülmenin iki haneli olduğu tek yıl 1990-1980 yılları arasındır. Fransa’da ise 1980-2000 yılları arasında küçülme görülmüş, diğer yıllar arasında büyüme yaşanmıştır. Ama bu büyüme oranları Türkiye ve Brezilya’ya göre düşük oranlarda gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak A.B.D.’de 1961 yılına kıyasla kişi başına düşen yumurta adeti olarak 2016 yılında bir düşüş göstermiştir. Fakat incelenen ülkeler arasında açık ara liderliği A.B.D. gerçekleştirmektedir. Öte yandan Türkiye 1961 yılı itibariyle son sırada yer alırken, 1990 yılı itibariyle önce Dünya ortalamasını geçmiş, daha sonra 2000 yılında Brezilya’nın da önüne geçmiştir. 2016 yılı itibariyle daha öncesinde çok geride olduğu Fransa’nın çok yakınlarına yaklaşmıştır. Bu büyüme oranlarının devam etmesi halinde kısa süre içerisinde Fransa’yı geçmesi sürpriz olmayacaktır.

Tablo 2. 22 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D’de Toplam Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)

Yıllar	Dünya’da ki Tavuk Eti	Türkiye’de ki Tavuk Eti Üretimi	Brezilya’da ki Toplam Tavuk Eti Üretimi	A.B.D.’deki Toplam Tavuk Eti Üretimi	Fransa’daki Toplam Tavuk Eti Üretimi
1961	7.555	60	122	2.607	439
1970	13.140	97	366	3.839	523
1980	22.896	240	1.370	5.379	852
1990	35.416	401	2.356	8.667	1.049
2000	58.674	643	5.980	14.072	1.142
2010	87.206	1444	10.692	16.970	1.064
2017	107.143	1884	13.894	18.708	1.134

Kaynak: Faostat, 2017

Tablo 2.22’de ki toplam tavuk eti üretiminin 1961 yılındaki verilerine bakacak olursak; Dünya’da 7,5 milyon ton, Brezilya’da 122 bin ton, A.B.D.’de 2,6 milyon ton ve Fransa’da ise 439 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ise Dünya toplam üretiminden %1 bile pay alamayacak kadar az bir seviyede 60 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Tavuk eti üretimi Dünya’da istikrarlı bir şekilde büyüme süreci içerisinde yıllar boyunca artırımını devam ettirmiştir. Türkiye’de ise 2010 yılına kadar %60’ın altında büyüme oranı görülmemiş olsa da bazı yıllar arasında %100’leri aşan büyüme oranları görülmüştür. Bu yıllardan ilki 1980-1970 yılı ve ikincisi ise dikkat çekici bir biçimde 2010-2000 yılları olmuştur. Dikkat çekici olmasının sebebi ise bu yıllar arasında hem toplam tavuk sayısının hem de tavuk yumurtası sayısının bu yıllar arasında azalış göstermesidir. Brezilya, tavuk yumurtası üretimi ile kıyaslandığında 1961 yılı itibariyle tavuk eti üretiminde Dünya pazarında çok küçük bir yere sahiptir. Fakat bu yıldan başlayarak çok yüksek büyüme oranları ile ki bazı tarihler arasında bu oran %200’leri geçmiştir, 2016 yılına kadar ki süreçte Dünya pazarında tavuk eti üretiminde söz sahibi olabilen bir pozisyona gelmiştir. A.B.D. ise tavuk sayısı ve tavuk yumurtası üretimine benzer bir şekilde konum olarak tavuk eti üretiminde zaten 1961 yılında çok sağlam bir yere sahiptir. Yüksek üretim miktarlarına sahip olan A.B.D. için

Brezilya ve Türkiye kadar yüksek büyüme oranları beklemek, doğru bir beklenti olmayacaktır. Öyle ki A.B.D, Brezilya ve Türkiye kadar yüksek olmasa da devamlı iki haneli büyüme oranları sergileyerek Dünya pazarında ki büyük payını sürdürmeye devam etmiştir. Fransa'nın tavukçuluk sektöründe 1961 yılından sonraki sönük performansını daha önceki bölümlerde de görmüştür. Aynı performansı tavuk eti üretiminde de sergileyerek, diğer ülkelere kıyasla çok ufak büyüme oranları görülmüştür. Ayrıca incelenen ülkeler arasında negatif büyümenin görüldüğü tek ülke 2010-2000 yılları arasında Fransa'dır.

Sonuç olarak 1961 yılında Dünya'da 7,5 milyon olan tavuk eti üretimi 2016 yılında 107 milyon tona kadar çıkmıştır. Brezilya muhteşem bir performans göstererek 122 bin ton olan tavuk eti üretimini 13 milyon tona kadar çıkarmış, A.B.D.'nin en güçlü rakiplerinden birisi olmuştur. A.B.D. 1961 yılında 2,6 milyon ton tavuk eti üretirken bu miktarı 2016 yılında 18,7 milyon tona çıkarmıştır. Dünya pazarındaki payının azalması dikkat çekicidir. Fransa'da ise büyüme oranları diğer ülkelere göre çok düşük kalmıştır ve 439 bin ton olan tavuk eti üretimi 2016 yılı itibariyle 1,1 milyon tona çıkmıştır. Türkiye'de ise 1961 yılı itibariyle 60 bin ton tavuk eti üretimi gerçekleşmiştir. 2016 yılında bu rakam 1,8 milyon tona çıkmıştır. 1961 yılı itibariyle Dünya pazarından %0,7 pay alan Türkiye, 2016 yılı itibariyle bu oranı %1,7'ye çıkarmıştır. Olumlu bir yönde gelişme olmasına karşın Türkiye'nin potansiyeli göze alındığında bu oranın tatmin edici bir oran olmadığı söylenebilecektir.

Tablo 2. 23 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D’de Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti (KG)

Yıllar	Dünya’da Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti	Türkiye’de Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti	Brezilya’da Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti	A.B.D’de Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti	Fransa’da Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti
1961	1,93	2,20	0,92	3,47	2,62
1970	2,52	3,00	1,83	4,16	3,17
1980	3,17	4,46	3,10	5,10	4,83
1990	3,33	6,25	4,31	6,50	5,40
2000	4,07	2,49	7,09	7,56	5,33
2010	4,30	6,14	8,63	8,67	4,59
2017	4,71	5,72	10,25	9,48	6,77

Kaynak: Faostat, 2017

Daha öncede belirtildiği gibi tavukçuluk sektöründe tavuk eti ve tavuk yumurtası şeklinde iki çeşit üretim biçimi görülmektedir. Bu tablo yorumlanırken, tavuk yumurtacılığı bölümünde tavuk başına düşen tavuk yumurtası sayısında ki değişimler karşılaştırılarak açıklama yapılmaya çalışılacaktır. Tablo 2.23’de ilk olarak Türkiye açısından değerlendirme yapacak olursak; Türkiye’de 1970 yılından sonra, özellikle 1990-1980 yılları arasında tavuk başına düşen yumurta sayısında artma görülmüştü. Bu yıllar arasında tavuk başına düşen tavuk eti miktarına bakıldığında doğru orantılı bir seyir görülmektedir. Tavuk yumurtasında ki verim artışının, tavuk eti üretiminin azalmasından kaynaklanmamaktadır. Öte yandan 2000-1990 yılları arasında tavuk başına düşen tavuk yumurtası üretiminde bir azalış görülmüştü. Bu yıllar arasında tavuk eti cephesinde de bir azalış görülmektedir. Türkiye’de 2010-2000 yılları arasında tavuk başına düşen tavuk yumurtası üretiminde bir azalış görülürken, tavuk eti üretiminde ise bir sıçrayış olmuştur. Bu yıllar arasında bu verilere dayanılarak tavukçuluk sektöründe tavuk eti üretimine verilen ağırlığın arttığı söylenebilir. 2016-2010 yılları arasında ise tersi durum söz konusu olmuş, tavuk başına düşen yumurta sayısı artarken, tavuk eti üretiminin azaldığı görülmektedir.

İkinci olarak Dünya verileri incelendiğinde, tavuk başına düşen tavuk yumurtası adedinin 1961 yılından 1990 yılına kadar devamlı azaldığı görülmekteydi. Tavuk eti verilerini incelediğimizde ise tersi durum görülmekte, 1990 yılına kadar bir artış gözlenmektedir. Yine 2010-2000 yılları arasında azalan tavuk başına düşen yumurta sayısına karşın, tavuk eti üretiminin arttığı görülmektedir. Sonuç olarak tavuk başına düşen tavuk yumurtası adedi 1961 yılına nazaran 7 adet azalmışken, tavuk eti miktarı ise 2,8 kg artmıştır.

Tavuk başına düşen tavuk yumurtası bölümünde Brezilya'nın diğer ülkelere göre geride olduğu görülmekteydi. Bunun tavuk eti üretimine verilen ağırlık mı yoksa verimlilik farkı mı olduğunu bu tablo üzerinden nispi olarak görebiliriz. 2000 yılına kadar olan bölümde tavuk başına düşen tavuk yumurtasında ki azalışla beraber, tavuk başına düşen tavuk eti üretiminde de, Brezilya'nın diğer ülkelerin gerisinde olduğu görülmektedir. Buradan verimlilik açısından bir sıkıntı olduğu sonucu çıkarılabilir. 2000 yılından sonra ise Brezilya'da tavuk başına düşen tavuk yumurtası sayısı diğer ülkelere göre hala düşükken, tavuk başına düşen tavuk eti üretiminde bir artış görülmüş ve 2016 yılı itibarıyla incelenen ülkeler arasında ilk sırayı Brezilya almıştır.

A.B.D cephesinde ise kesin farklılaşmalar görülmektedir. Öyle ki 1961 yılından sonra devamlı olarak azalma eğiliminde olan tavuk başına düşen tavuk yumurtası üretimine karşılık, tavuk başına düşen tavuk eti üretimi ise devamlı artma eğilimine girmiştir. Sonuç olarak 1961 yılına kıyasla tavuk başına düşen tavuk yumurtası 32 adet azalmışken, tavuk başına düşen tavuk eti miktarı ise 6 kg artmıştır.

Fransa'da ise A.B.D gibi sivri ve farklı azalışlar görülmemektedir. Genel olarak paralel olarak bu iki üretim şeklinin büyüdüğü ve azaldığı görülmektedir.

Tablo 2. 24 Dünya, Türkiye, Fransa, Brezilya ve A.B.D’de Kişi Başına Düşen Tavuk Eti Miktarı (Kg)

Yıllar	Dünya’da Kişi Başına Düşen Tavuk Eti	Türkiye’de Kişi Başına Düşen Tavuk Eti	Brezilya’da Kişi Başına Düşen Tavuk Eti	A.B.D’de Kişi Başına Düşen Tavuk Eti	Fransa’da Kişi Başına Düşen Tavuk Eti
1961	2,45	2,13	1,64	14,19	9,25
1970	3,56	2,78	3,83	18,72	10,05
1980	5,15	5,45	11,30	23,67	15,39
1990	6,70	7,43	15,77	34,72	17,92
2000	9,59	10,16	34,11	49,87	18,74
2010	12,58	19,69	54,33	54,85	16,36
2017	14,39	23,69	66,91	57,89	16,95

Kaynak: Faostat, 2017; World Bank, 2017

Tablo 2.24’de kişi başına düşen tavuk eti miktarlarına bakacak olursak; kişi başına düşen tavuk eti üretimi 1961 yılı itibariyle Dünya’da 2,45 kg, Türkiye’de 2,13 kg, Brezilya’da 1,64 kg, A.B.D.’de 14 kg ve Fransa’da 9 kg olarak gerçeklemiştir. Türkiye ve Brezilya’nın 1961 yılı itibariyle yine Dünya ortalamasının altında olması dikkat çekicidir. 1961 yılından sonra Brezilya ve Türkiye hızlı bir büyüme eğilimine girmiştir. Özellikle Türkiye’nin kişi başına düşen yumurta üretiminde ki parlak büyüme oranlarını, Brezilya’nın kişi başına düşen tavuk eti üretiminde gösterdiği görülmektedir. 1980-1970 yılları arası tıpkı kişi başına düşen yumurta üretiminde olduğu gibi Türkiye’nin en yüksek büyüme oranını yakaladığı yıl olmuştur. Bununla beraber 2010-2000 yılları arasında tavuk sayısının ve tavuk yumurtası sayısının Türkiye’de azalmasına karşın, tavuk eti üretiminde artış olduğu daha önce incelenmişti. Bunun yansımaları kişi başına düşen tavuk eti üretiminde de görmek mümkün olup, bu 10 yıllık zaman diliminde Türkiye’nin %93 büyüme gerçekleştirdiği görülmektedir. Dünya’da kişi başına düşen yumurta sayısına kıyasla daha yüksek ama yine istikrarlı bir büyüme oranları görülmektedir. A.B.D.’de ise kişi başına düşen yumurta üretiminde ki gibi bir azalış görülmemiş, tersine yüksek büyüme oranları ile ilerlemeler görülmüştür. Fransa’da yine diğer ülkelere göre küçük büyüme oranları görülmüş ayrıca tek negatif büyümeyi 2010-2000 yılları arasında Fransa gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak 1961 yılında en düşük miktara sahip olan Brezilya, potansiyelini kullanarak, 2016 yılında A.B.D'nin dahi önüne geçmeyi başarmıştır. Türkiye ise Brezilya kadar olmasa da yüksek büyüme oranları yakalamış, kişi başına düşen tavuk eti üretiminde 1980 yılında Dünya ortalamasını aşmış, 2010 yılı itibariyle de Fransa'nın önüne geçmiştir. 2016 yılında ise kişi başına düşen tavuk eti üretimi 23,6 kg olarak gerçekleşmiştir. Fakat 1961 yılında önünde yer aldığı Brezilya ile karşılaştırıldığında, 2016 yılı itibariyle Brezilya'nın 3 kata yakın geride yer alması, Türkiye'nin potansiyelini bu sektörde, Brezilya kadar iyi kullanılmadığına işaretler.

2.3. Türkiye'de Hayvancılık Sektörünün Sorunları

1980'li yıllardan önce Türkiye ekonomisinde lokomotif olan tarım sektörü, 1980 yılından sonra liberalleşme, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve diğer sektörlerde yaşanan hızlı gelişmeler sebebiyle gerilemiştir. Türkiye'nin 1980 yılında tarım sektörünün, G.S.Y.H.'dan aldığı pay %26'ken 2013 yılında %8,5'a, ihracattan aldığı pay %57'ken 2013 yılında %10'a ve istihdama olan katkısı %62'ken 2013 yılında %26'ya düşmüştür.

Türkiye'de tarım sektöründe uzun yıllar boyunca büyüme sorunu görülmüştür. 1968 ile 2006 yılları arasında tarım sektöründe büyüme oranı sadece %1,3'tür. Değişik hükümetler, farklı politikalar ve destekler büyüme ve verimlilik sorununu çözememiştir. İklim koşullarına bağlılık yıllar geçtikçe azalmamasına karşın, iklimlerin değişiklik göstermesi sebebiyle daha da artmıştır (TÜSİAD, 2008: 1).

2.3.1. Miras ve Satış Yoluyla Tarım Arazilerinin Parçalanması

1926 yılında Türkiye, İsviçre'den elde ettiği Medeni Kanunu yürürlüğe sokmuştur. Bunun neticesinde mülkiyeti yüzlerce yıldır devlete ait olan tarım arazilerinin özel mülkiyete geçmesinin önü açılmıştır. Fakat mirastaki mutlak eşitlik prensibine konu olan tarım arazileri bu yıldan sonra sınırsız parçalanmaya maruz kalmıştır (Eker, 2015: 40). Türkiye'de tarım arazilerinin bölünmesinin sonucu olarak tarım arazilerinin küçülmesi, işletmelerin küçülmesine ve işletmelerin ölçek ekonomisinden yararlanamamasına sebep olmaktadır.

2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye nüfusunun 3'te 1'i kırsal alanda yaşamaktaydı. Kırsal alandaki nüfus artışı, ülke nüfus artışına göre yüksekti. Bunun en büyük sonuçlarından birisi olarak kırsal alanda tarım arazileri hızla bölünmelere maruz kalmıştır. Tarım sektöründe toprak parçası ne kadar küçülürse, verimlilik ve dolayısıyla kâr o kadar az olacaktır. Öyle ki kâr yapılamayacak düzeye gelindiğinde ise tarım arazileri kullanılmamaya başlanacaktır (Eker, 2015: 40). Hayvancılık sektöründe kârlılığı arttıran önemli bir husus, bitkisel üretiminde hayvansal işletmeler tarafından yerine getirilmesi göze alınırca, miras ile parçalanmanın hayvancılık sektörünü de etkilediği söylenebilmektedir.

2.3.2. Irk Islahı Sorunu

Hayvancılık sektöründe verimi etkileyen iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi hayvanların genetik yapısı, ikincisi ise hayvanların genetik yapıları ile uyumlu bir çevrede yaşayıp yaşayamadıklarıdır. Türkiye'de bu iki konuda da sorun yaşandığı görülmektedir (Karagöz, 2009: 11).

Gelişmiş olan ülkelerdeki hayvan sayısı ile gelişmekte olan ülkelerdeki hayvan sayıları karşılaştırıldığında, gelişmekte olan ülkelerdeki hayvan sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Fakat gelişmiş ülkeler, ihtiyaç fazlası üretim yapıp bu ihtiyaç fazlasını ihraç ederken, gelişmekte olan ülkeler ise yetersiz üretim gerçekleştirmektedir. Bu nedenler sonrasında gelişmiş ülkeler, ihtiyaç fazlası hayvanlarını gelişmekte olan ülkelere satma eğilimine girişmesine neden olmuştur. Ancak alıcıların karşılaştığı sorunlar sebebiyle beklenen verim artışı gerçekleşmemiştir. (Polat, 2014: 30) Türkiye'de özellikle sığırcılık sektörü damızlık hayvan temini konusunda dışa bağımlı bir ülkedir. İthal edilen sığırlardan ise çevre interaksyonu sebebiyle yeterince verim alınamamaktadır. Bu sebeple ülkemizde çevreye uyum sağlamış damızlık hayvan çiftlileri kurulması gerekmektedir (Tüzemen, 2015: 41).

Türkiye'de sığırcılığın geliştirilmesi adına birçok damızlık materyal (gebe düve) ithali gerçekleştirilmiş ve bu düveler devlet kredileri ile çiftçilere dağıtılmıştır. Fakat çiftçilerin eğitimsiz olmaları sonucu bu hayvanların uygun ortamlarda beslenmemesi, yeterli verimin alınamamasına neden olmuştur (Karagöz, 2009: 11).

Türkiye'deki sığırların genel olarak türleri 1992 yılı itibariyle incelendiğinde, %49 oranında yerli ırk, %13 oranında ise kültür ırkı olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar sonrasında bu oran son yıllarda kültür ırkı için %50'lere çıkmış, yerli ırk içinse %17'lere düşmüştür. Hayvanların ıslahı için yapılan çalışmalar gerçekleşmiş ve devam ediyor olsa da istenilen seviyeye ulaşılamamıştır (TÜİK, 2017). Türkiye'de 1928 yılından itibaren başlamış ıslah çalışmalarına karşılık, ıslah edilen hayvan sayısı miktarı istenilen seviyeye ulaşılamamış, ıslah edilen hayvan sayısı %50'leri bulmamıştır. Oysaki batı ülkelerinde ıslah süreci 40 ile 50 yıl arasında tamamlanabilmektedir (SERKA, 2011:25).

Türkiye'de çayır mera ve yayla alanlarında sürü hayvancılığının yaygın olarak yapılması ve sürü içerisinde erkek hayvanlarında bulunması, dişi hayvanların gebe olmasına sebep olmaktadır. Bu nedenden ötürü suni tohumlamanın önü kapanmakta, hayvan ıslahının gerçekleşmesine engel teşkil etmektedir. Ayrıca insanların tercihlerini suni tohumdan değil de boğa çekme yönteminden yana kullanması ıslah sorununun devam etmesine neden olan bir başka unsurdur. (*Doğu Anadolu Bölgesi Büyükbaş Hayvancılık Çalıştay Raporu*, 2011) Hayvancılık sektöründe ıslah sorunun çözülebilmesi için kaliteli damızlık yetiştirici birlikleri desteklenmeli ve suni tohumlama özendirilmelidir. Ayrıca yüksek verimli hayvanlardan istenilen verimin alınabilmesi için çiftçilerin eğitilmeleri gerekmektedir (Karagöz, 2009: 11).

2.3.3. Yem Bitkileri Sorunu

Hayvancılık sektöründe istenilen verimin sağlanması için şüphesiz en önemli konulardan birisi hayvanların beslenme şekilleridir. Yanlış ve yetersiz beslenme, yüksek verimli hayvanlardan istenilen verimin alınamamasına neden olmaktadır. Türkiye'de yanlış beslenme sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Hayvancılık sektöründe maliyetlerin minimuma indirilebilmesinin en önemli faktörlerinden birisi yem kaynağını hayvancılık işletmesinin kendisinin üretmesidir. Türkiye'de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yem bitkisi üretimi için ciddi miktarda destek vermesine rağmen yem bitkisi üretimi yeterli seviyede değildir (Doğan vd., 2015: 32). Türkiye'de ki hayvan sayısı dikkate alındığında, yıllık kaba yem ihtiyacının 50 milyon ton olduğu görülmektedir. Türkiye'de gerçekleşen toplam yem

üretimi ise kaliteli olmayan sap, saman ve anız gibi bitkileri dışarıda bırakıldığında 36 milyon ton civarlarındadır (Tüzemen, 2015: 48).

Dünya'nın birçok gelişmiş ülkesinde, hayvan altlığı olarak kullanılan saman, Türkiye'de temel kaba yem maddelerinden birisidir. Ayrıca yıllardır yaygın olarak kullanılmasına karşın, samanın besin değerini yükseltecek çalışmalar dahi yapılmamıştır. Aynı zamanda Türkiye'de kaba yem ve silaj yapımı yaygınlaştırılmamıştır. Hayvancılık sektörüne yönelik kaba yem üretilen tarım arazilerin toplam arazilere oranı gelişmiş ülkelerde %10 dolaylarında iken bu oran Türkiye'de sadece %3,5 seviyelerindedir. Karma yem üreten fabrikalar ise genellikle eksik kapasitede çalışmaktadır. Bu sebeple karma yem yüksek maliyet ile üretilmekte, dolayısıyla yüksek fiyatta satılan karma yemlerde çiftçilerin gelirlerini azaltmaktadır. Üretilen karma yemlerin kalitesiz ve besin değerinin düşük olması ek bir sorundur (Karagöz, 2009: 8).

Karma yem üretiminde kullanılan ham madde araçları, TMO'lerinin tahıllara uyguladığı destekler sebebiyle dünya fiyatların üzerinde alınmaktadır. Bu da karma yemlerinin pahalı olarak üretilmesine ve çiftçilerin tasarruf yapmak amacıyla karma yemlerden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Karagöz, 2009: 8).

Bir diğer yanlış uygulanan beslenme sistemi ise çayır mera alanlarında uygulanmakta olan kontrolsüz beslendirilme şeklidir. Türkiye'de 1935 yılında 44 milyon hektar olan çayır mera arazileri düzensiz, zamansız ve aşırı otlatılma sebebiyle 2000'li yıllarda 12 milyon hektar seviyelerine kadar düşmüştür. Bu sorunun çözümüne yönelik ıslah çalışmasının acil olarak yapılması gerekmektedir (Karagöz, 2009: 12).

2.3.4. İşletme Büyüklüğü ve Ölçek Sorunu

Türkiye'de hayvancılık sektöründe görülen en büyük sorunlardan biriside verimlilik ve ölçek sorunudur. Türkiye'de hayvan başına düşen ürün miktarı Avrupa'ya kıyasla birçok sektörde gerilerde kalmıştır. Doğu Anadolu bölgesi ise Türkiye ortalamasının altındadır. Örneğin AB ülkelerinde bir inekten yıllık 6 ton süt alınabilirken, Türkiye'de 1,7 ton süt alınabilmektedir.

İşletmelerin düşük sayıda hayvan ile üretim gerçekleştirmeleri kalitenin düşük olmasına, maliyetlerin yüksek olmasına ve pazara ulaşmanın zor olmasına sebep olmaktadır. Türkiye’de işletme başına düşen sığır sayısı 5,2 iken, bu miktarı Danimarka’da 75, Almanya’da 36 ve Hollanda’da ise 54’tür (Akpınar vd., 2012: 203).

Türkiye’de hayvancılık sektörünün parçalı olarak yapılması, ülkemizin kaynaklarının israf edilmesine sebep olmaktadır. Düşük ölçekte üretim yapan üreticiler, ölçek ekonomisinin getirilerinden yararlanamamaktadır. Türkiye’de büyükbaş hayvancılık işletmelerinin %98’inde 1-25 arasında hayvan bulunması, Türkiye’de ölçek sorununu gösteren en faydalı göstergelerden bir tanesidir (TÜSİAD, 2008: 2).

2.3.5. Pazarlama Sorunu

Türkiye’de aile tipi işletmelerin fazla olması, sürülerin ufak olması ve örgütlerin yetersizliği hayvansal ürünlerin pazarlamada hak ettiği değeri görmemesine neden olmaktadır. Türkiye’de hayvansal ürünlerin fiyatlarını üreticiler değil aracılar belirlemektedir. (Karagöz, 2009: 17) Örgütsel yapının yeterince gelişmemesi sebebiyle aracılardan düşük fiyatla aldığı hayvansal ürünler, pazarlarda yüksek fiyattan tüketicilere satılmaktadır. Buy hem tüketicinin hem de üreticilerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Doğan vd., 2015: 11).

2.3.6. Fiyat İstikrarı Sorunu

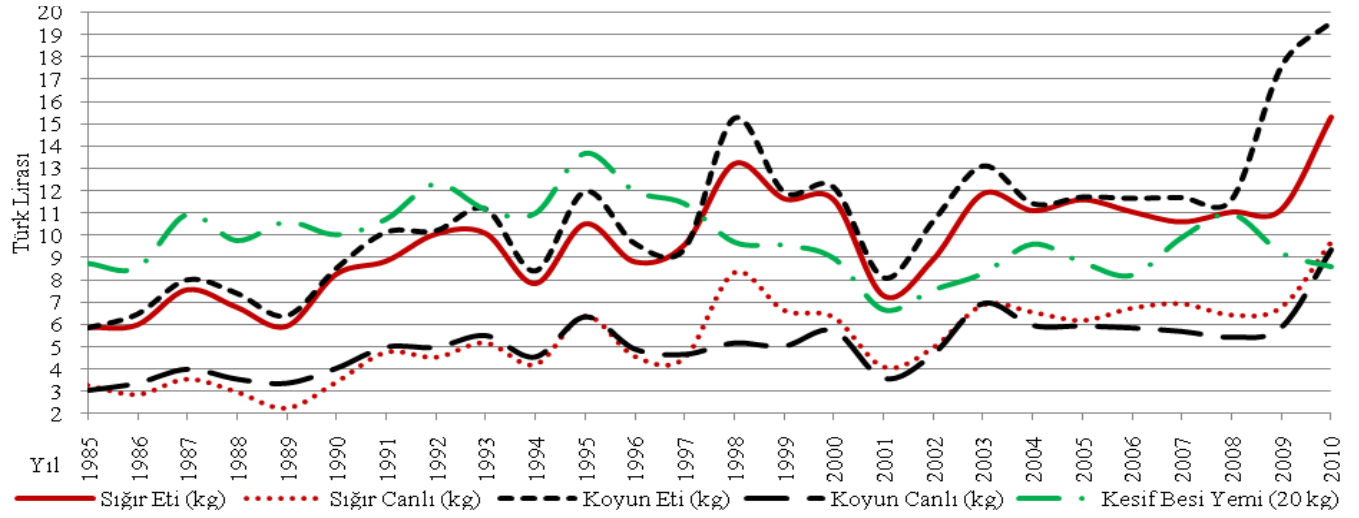
Türkiye’de hayvancılık sektöründe üretim genellikle kalite ve fiyat bilincinden yoksun, ekonomik bilinçle hareket etmeyen küçük işletmeler tarafından yapılmaktadır. Bu işletmelerde ki geleneksel üretim yapısı ve irrasyonel karar organları, üreticilerin pazarlık güçlerini azaltmaktadır. Üreticilerin bu örgütsüz ve düzensiz yapısına karşın, talep cephesinin genellikle iş birliği içerisinde olması, üreticileri zor durumda bırakmaktadır (Aydın vd, 2011: 4).

Türkiye’de hayvancılık sektöründe görülmekte olan bir diğer büyük sorun ise fiyat istikrarsızlığı sorunudur. Bu sorundan hayvancılık sektörü içerisinde ki alt sektörlerden birisi süt sığırcılığı sektörüdür. Türkiye’de süt fiyatlarında istikrarsızlık görülmekle beraber yem fiyatlarında da istikrarsızlık görülmektedir. Sütçülük

sektöründe faaliyet karlarını daha açık görebilmek için süt/yem paritesi önemli bir işarettir. Sütçülük işletmelerinin sürdürülebilir olması için gerekli görülen süt/yem paritesi 1.5 ile 2 arasındadır. Türkiye’de bu pariteler ise; 1990 yılı için 1,33, 2000 yılı için 2,29, 2009 yılı için 0,84 ve 2017 yılı için ise 1,30 olmuştur. 2000 yılları içerisinde bazı zamanlarda bu parite 2’nin üzerine çıkmış olsa da, fiyatların istikrarsız seyretmesi sonucunda parite 0,84 oranlarına kadar düşmüştür (SETBİR, 2017 ; Tüzemen, 2015:48).

Türkiye’de fiyat istikrarı sorunu sadece sütçülük sektörü ile sınırlı değildir. Hayvancılık sektörünün en önemli alt dallarından birisi olan kırmızı et sektöründe 1985 yılı sonrasında yaşanmış fiyat dalgalanmaları oldukça dikkat çekici boyuttadır.

Grafik 2. 5 Türkiye’de 1985-2010 Yılları Arasında Sığır Eti, Sığır Canlı, Koyun Eti, Koyun Canlı ve Kesif Besi Yeminin TEFE-ÜFE’ne Göre Reel Fiyatları

Kaynak: (Aydın vd. , 2011: 8)

Türkiye’de 1985 ile 2010 yılları arasında sığır etinin yaklaşık olarak %160, koyun etinin ise %194 artış gösterdiği görülmektedir. Mutlak fiyat artışlarının yanı sıra yıllar itibariyle fiyat artışlarında görülen nispi dalgalanmalar sığır eti, koyun eti ve kesif besi yemlerinde çok fazla olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALATYA İLİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK DEVLET DESTEKLEMELERİ VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

3.1. Malatya İli Hakkında Genel Bilgiler

Malatya ili eski zamanlardan bu yana Anadolu ve Ortadoğu'nun geçit ve kaynak noktasıdır. Doğuda yer alan en eski yollardan birisi olan Karasu Aras yolu, Malatya-Sivas üzerinden Erzurum'a, oradan da Kafkasya uzanmaktadır. Bununla beraber Anadolu'yu, Diyarbakır üzerinden Mezopotamya'ya bağlaması yönünden de yıllardan beri önemli bir noktada yer almaktadır.

3.1.1. Malatya İlinin Tarihçesi

Malatya ilinde kentsel yaşam belirtileri günümüzden 4000 yıl öncesine dayanmaktadır. Aslantepe kazılarında yapılan çalışmalarda ise M.Ö. 7000'li yıllara kadar uzanan tarihi kalıntılara ulaşılmıştır. Malatya üç kıta arasında ticaret yollarının kesiştiği önemli bir noktada bulunduğundan tarih boyunca önemli bir şehir konumunda kalmıştır. Türkler tarafından Malatya olarak isimlendirilen şehir, Hitit vesikalarında "Maldia", Urartu kaynaklarında "Malitea", Roma ve Bizans kaynaklarında "Melitene" ve Arap kaynaklarında ise "Malattiyye" olarak geçmektedir (Malatya Valiliği, 2017). Malatya iline hakim olan devletler ise M.Ö. 2000'li yıllardan başlayarak, sırasıyla; Hititler, Med-Pers İmparatorluğu, Romalılar, Bizans İmparatorluğu, Arap dönemi, Anadolu Selçuklular ve son olarak 1516 yılında Yavuz Sultan Selim komutasındaki birlikler ile gerçekleştirilen Çaldıran Seferi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Malatya, Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası ile birlikte il statüsünü kazanmıştır. Malatya, Türkiye illeri içerisinde, düşman işgaline uğramayan nadir illerden bir tanesidir (Malatya İl Tarım Müdürlüğü, 2014: 3). Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde ekonomik anlamda zorluklar yaşayan Malatya, Cumhuriyet'in ilanında sonra gelişmeye başlamıştır. Demiryollarının inşa edilmesiyle ticaret hacmi genişlemiş, 1939 yılında ise Malatya Bez Fabrikası ve Malatya Tütün Fabrikası

kurulmuştur. Bu yıllardan itibaren ilin sanayileşmesi ve kalkınması Türkiye ekonomisi ile paralel olarak ilerlemeye devam etmiştir. Malatya, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yılı bulmayan bu kısa tarihinde, ülkenin mevcut çağdaş konumunda olmasında büyük etkenleri olan Turgut Özel ve İsmet İnönü gibi iki önemli siyasi lideri yetiştirmiştir (Malatya Valiliği, 2017).

3.1.2. Malatya İlinin Nüfusu

Malatya ilinin 1965 genel nüfus sayımına göre toplam nüfusu 452.624'tür. 1970 yılında ise Malatya nüfusu 510.979'a yükselmiştir. 1980 yılında 606.906, 1990 yılında 702.055'e yükselmiştir. 2000 yılına kadar ki süreçte azalma yaşanmış, toplam nüfus 656.093'e düşmüştür. 2010 yılına kadar ki 10 yıllık süreçte ise tekrar artış görülmüş ve toplam nüfus 740.643'e çıkmıştır. 2017 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre ise Malatya'nın 31 Aralık 2017 tarihine göre nüfusu 786.676 olarak tespit edilmiştir. Malatya'nın en fazla nüfusa sahip olan ilçesi 311.764 kişi ile Yeşilyurt ilçesidir. Malatya nüfusunun ilçelere göre dağılımını aşağıdaki tabloda görmek mümkündür (Malatya Valiliği, 2017; TÜİK, 2000).

Tablo 3. 1 Malatya İlinin 2017 Yılına Göre İlçelere Göre Nüfusu

İlçe	Toplam	Erkek	Kadın
Akçadağ	26.058	13.605	12.453
Arapgir	10.109	5.093	5.016
Arguvan	7.350	3.719	3.634
Battalgazi	307.067	151.359	155.708
Darende	25.510	12.681	12.829
Doğanşehir	38.637	19.690	18.947
Doğanyol	3.981	1.969	2.012
Hekimhan	16.735	8.438	8.297
Kale	5.133	2.463	2.670
Kuluncak	7.209	3.556	3.653
Pütürge	14.392	6.861	7.531
Yazıhan	12.731	6.505	6.226

Yeşilyurt	311.764	155.933	155.831
Toplam	786.679	391.896	394.807

Kaynak: Malatya Valiliği, 2017

3.1.3. Malatya İlinin Coğrafi Özellikleri

Malatya ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat havzasında 35 54' ve 39 03' kuzey enlemleri ile 38 45' ve 39 08' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Yüz ölçümü 12.313 kilometre olup, rakımı ortalama olarak 900 metredir. Kuzeyinde Sivas ve Erzincan illeri, güneyinde Adıyaman ili, batıda Kahramanmaraş ili ve doğuda ise Diyarbakır ve Elazığ illeri yer almaktadır. Malatya ili karayolu ile Elazığ'a 98 km, Sivas'a 247 km, Diyarbakır'a 438 km, Ankara'ya 661 km ve İstanbul'a 1114 km uzaklıktadır. Bu şehirlere demiryolu ile de bağlıdır. Malatya ilinin güneyinde ise Güneydoğu Torosları yer almaktadır. Güneydoğu Torosları'nın kuzeyinde ise Malatya Ovası yer almaktadır. Malatya ilinin en yüksek tepesi 2592 metre ile Beydağıdır (Malatya İl Tarım Müdürlüğü, 2015; Malatya Valiliği, 2018)

Malatya ili önemli bitki örtülerinden mahrum durumdadır. Eski tarihlerde şehrin büyük bir kısmı ormanlarla kaplıyken günümüzde bu ormanların kendisini yenilemesinin güçleşmesinden dolayı yerini bozkırlara bırakmıştır.

Malatya ili hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvancılık açısından verimli arazilere ve geniş meralara sahiptir. Sahip olduğu zengin yer altı ve yer üstü kaynakları ile tarıma kolaylık sağlayan avantajlı yönleri bulunmaktadır. Ayrıca iklim yapısı polikültür tarım yapmaya elverişlidir. Meyvecilik faaliyetlerinde ise mikroklimal bölgeler mevcuttur (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Malatya ili arazisinin %30'u ormanlık ve fundalıklarla, %10'u ise çayır ve meralarla kaplıdır. Malatya ovasına yakın kesimlerde yer alan yarı ova niteliğindeki düzlüklerde zengin çayır otları bulunmaktadır. Fakat şehrin güneybatısını kuşatan dağlarda, doğal bitki örtüsü neredeyse tamamen yok olmuştur. Bu bölgelerde meşelerden oluşan bozuk orman kalıntıları dışında başka bitki örtüsü neredeyse bulunmamaktadır. Şehrin kuzeyinde ise Pütürge ve Doğanşehir ilçelerindeki kadar

olmasa da, şehrin batına nazaran daha zengin bir bitki örtüsü görülmektedir. Bu bölgelerde yine çoğu meşe olmak üzere yapraklı ormanlar görülmektedir. Malatya ilinde tarımsal arazilerinin %59'unda kuru, %41'inde ise sulu tarım yapılmakta olup, sulu tarım yapılan bölgelerin birçoğunda kayısı yetiştiriciliği yapılmaktadır (Malatya Valiliği, 2018).

3.1.4. Malatya İlinin Ekonomisi

Malatya tarihsel süreç içerisinde “doğunun batısı, batının doğusu” olarak adlandırılmış ve günümüzde bu adlandırmaya uygun olarak rolünü devam ettirmektedir. Malatya sosyoekonomik yapısı sebebiyle bölgesel alanda önemli bir cazibe merkezi konumundadır. Malatya ekonomisinin günümüzdeki gelişmişlik seviyesine gelmesine geçmiş yıllardan itibaren katkı sağlayan en önemli ürün kayısıdır. Özellikle 24 Ocak 1980 kararları sonrasında Türkiye'nin dışa yönelik politikalarda daha serbest bir tutum izlemesi, kayısı ihracatının artmasına ve dolayısıyla Malatya ekonomisinin daha hızlı kalkınmasını sağlamıştır. Günümüzde Malatya ekonomisinde kayısının rolü hâlâ çok büyük olsa da Malatya ekonomisi, sektörel bazda ekonomik kalkınma araçlarını çeşitlendirerek daha dengeli bir yapıya bürünmüştür (Malatya Valiliği, 2018).

Malatya ili, 2003 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın yapmış olduğu “ İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması” adlı araştırmada, tüm illerin arasından sosyo-gelişmişlik düzeyi itibarıyla 41.sırada yer almıştır. 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı'nın yapmış olduğu “ 2011 Yılı Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması” isimli benzer bir çalışmada Malatya, 42. sırada yer almıştır. 2015 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilen “İllerde Yaşam Endeksi” adlı çalışmada ise Malatya 53. sırada yer almıştır (Malatya Valiliği, 2018).

Malatya ilinde yıllar geçtikçe ekonomik bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Tarıma dayalı olan ekonomik yapısının ağırlığı sanayi lehine doğru değişmeye başlamıştır. Fakat tarımın yeri hala çok büyüktür. Bunun ana sebebi ise Malatya ile özdeşleşmiş bulunan kayısı meyvesinin varlığıdır. Dünya'da birçok bölgede yetiştirilmesine karşın Malatya kayısı kendine has tadı ve aroması ile farklılığını korumakta ve tercih edilmektedir. Bu sebeple Malatya ili Dünya'da kayısı sektöründe lider konuma ulaşmıştır (Malatya Valiliği, 2018).

Malatya ekonomisi genel hatlarıyla incelendiğinde yapısal olarak tarıma, tarımsal sanayiye ve hayvancılığa dayalı olduğu görülmektedir. Malatya ilinde turunçgiller dışında neredeyse bütün meyvelerin yetişmesi, ilin tarıma yönelik üretim yapmasını teşvik etmektedir. Malatya ilinde tarımın çeşitlilik kazanmış olmasıyla beraber en çok yetiştirilen ürünler ise; kayısı, mercimek, arpa, nohut, çavdar, mısır, şekerpancarı ve buğdaydır. Dünya’da gerçekleştirilen kuru kayısı üretiminin 3/4’ü, Malatya ili tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun ile maddi olarak getirisi ise yıllık olarak yaklaşık 400-450 milyon dolardır. 2017 yılı itibariyle Malatya’da yaş kayısı üretimi 672.670 ton iken, kuru kayısı üretimi ise 152.000 ton seviyelerindedir. Malatya’da tarımsal ürün üretiminde teknolojik gelişme yıllar geçtikçe artmaktadır. Tarımda modernleşme ile paralel olarak tarım alanında üretilen ürün gruplarında çeşitlilik artmaya devam etmektedir (Malatya Valiliği, 2018; Malatya Sanayi Odası, 2018).

Malatya’da önemli konumda bulunan bir diğer sektör ise hayvancılık sektörüdür. Malatya sahip olduğu geniş meraları ve besiciliğe uygun yapısı sebebiyle hayvancılık sektöründe üretime yönelik uygun şartlar sunmaktadır. Malatya ilindeki toprakların yaklaşık %55’i çayırlardan oluştuğundan hayvancılık sektörünün yapılması oldukça elverişlidir. Son yıllarda şehirde besicilik, süt inekçiliği ve tavukçuluk sektörlerinde üretim gittikçe artmaktadır. Ayrıca eski zamanlarda ırmak balıkçılığı olarak sürdürülen balıkçılık faaliyetleri Karakaya Baraj Gölü’nün inşa edilmesiyle beraber daha geniş ve büyük ölçekli olarak gerçekleşmesine olanak sağlamıştır. Malatya ilinde 2017 itibariyle 6234 ton kırmızı et, 51106 ton beyaz et, 220.791 ton süt, 950 ton bal üretimi gerçekleştirilmiştir. Avcılık ve yetiştiricilik faaliyetleri toplamında elde edilen balık miktarı ise 3.195 ton’dur (Malatya Valiliği, 2018; Malatya Sanayi Odası, 2018).

Malatya’da madencilik faaliyetleri ise geçmiş yıllardan beri kamu sektörü tarafından yürütülmektedir. Malatya ili özellikle demir, mermer ve pirofillit madenleri bakımından önemli kaynaklara sahip olsa da, bu kaynaklar yeterince verimli olarak değerlendirilmemektedir. İl sınırları içerisinde ki en önemli maden kaynağı ise Hekimhan ilçesindeki Hasançelebi’de yer alan demir kaynaklarıdır. Hekimhan ile beraber Pütürge ve Darende ilçeleri de demir kaynakları bakımından önemli kaynaklara

sahip olan diğer ilçelerdir. Madencilik sektörüne yönelik özel sektör girişimleri de son yıllarda artmaya başlamıştır (Malatya Valiliği, 2018; Malatya Sanayi Odası, 2018).

Malatya ilinde iki adet organize sanayi bölgesi faaliyet göstermekte olup, Darende ilçesinde kurulmuş olan organize sanayi bölgesinde ise parsel çalışmaları devam etmektedir. Yazıhan Mısırdere Organize Sanayi Bölgesi ve Akçadağ Mermercilik Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması için ise çalışmalar sürmektedir. (Malatya Valiliği, 2018).

Malatya'da ticaret sektörü de önemli bir yere sahiptir. Şehrin önemli bir geçim kaynağı ürünü olan kayısı ticareti başta olmak üzere ilde yetiştirilen diğer ürünler, Dünyaya ve yerli tüketiciye sunulmaktadır. Malatya ilinin gerçekleştirmiş olduğu ihracat kalemleri incelendiğinde ise şehrin ekonomik yapısındaki değişimde olduğu gibi sanayi sektörüne ve ara mallar lehine değişimler görülmektedir. Malatya ilinde gerçekleştirilen ihracat ürünleri ise; kayısı ve kayısı ürünleri, tekstil ürünleri, plastik boya, meyve eleme makineleri, araç yedek parçası gibi ürünlerdir. Aşağıda ki tabloda yıllar itibariyle Malatya ilinde gerçekleşmiş ihracat ve ithalat rakamları yer almaktadır.

Tablo 3. 2 Malatya İlinde Yıllar İtibariyle İhracat ve İthalat Miktarları

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	71.618.000	22.381.000
2013	317.800.000	81.110.000
2014	309.849.000	82.952.000
2015	250.998.000	69.501.000
2016	250.661.000	85.924.000
2017	238.283.000	145.428.000

Kaynak: Malatya Valiliği, 2018

3.2. Malatya İlinde Hayvancılık Desteklemeleri

3.2.1 Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı

Bu destekleme programı kapsamında 1.1.2016 – 31.12.2010 tarihleri arasında kırsal bölgelerde gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı sağlamak ve gelirleri

arttırmak amacıyla kadın ve genç girişimcilere ayrıcalık sağlanarak gerçek ve tüzel kişilere verilen hibeler verilemektedir. Bu desteklemelerden faydalanmak için proje miktarının en az 30.000 Türk Lirası olması gerekmektedir. (“Malatya İli Tarımsal Yatırım Rehberi,” 2018)

Tablo 3. 3 Kırsal Kalkınma Kapsamında Verilen Ekonomik Yatırım Desteklemeleri

Yatırım Konusu	Yatırım Üst Limit Tutarı (TL)	Destekleme Oranı
Hayvansal ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması konusunda sadece ham derinin işlenmesi ve günlük en fazla 20 baş hayvan kesim kapasiteli mezbaha,	Yeni tesis 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000 Tamamlama 1.750.000	%50
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri, (sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	%50

Kaynak: (Malatya Sanayi Odası, 2018)

3.2.2. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programı

2018/12 no'lu Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ 24 Mart 2018 ve 30370 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tebliğ incelendiğinde, amacının kırsal alanda yaşayan 18 ile 40 yaş arasında ki genç çiftçilerin istihdama katkıda bulunmasını sağlamak, tarımda sürdürülebilirliği gerçekleştirmek, kırsal alanda çiftçilerin gelirlerini arttırmak, farklı gelir kaynakları yolları geliştirebilmek ve tarım sektörüne yönelik projelerin desteklenmesi gibi unsurlar sayılmıştır.

Bu destek kapsamında sadece hayvansal sektöre yönelik hibe desteği sağlanmayıp, hayvancılık sektörü ile beraber bitkisel ve yöresel ürünlere yönelik işleme, depolama ve paketleme faaliyetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu faaliyetleri içeren projelere yönelik 30.000 TL'ye kadar hibeler sağlanacaktır. Başvuruya sadece nüfusu 20.000'in altında kırsal alanda ikamet eden 18-40 yaş arasında ki çiftçi kayıt sistemine kayıtlı çiftçiler başvurabilecektir. Ayrıca bu şartları sağlayan çiftçilerden bazı ön şartlar daha aranmaktadır. Bunlar:

- Çiftçi okuma yazma biliyor olmalı,
- Çiftçi başvuru esnasında ücretli olarak çalışmıyor olmalı,
- Çiftçi başvuru esnasında örgün bir öğretimde okumuyor olmalı,
- Çiftçinin vergi mükellefiyetinin bulunmaması
- Çiftçi 15 adetten fazla büyükbaş ve 50 adetten küçükbaş hayvana sahip olmamalıdır.
- Çiftçi 50 adetten daha fazla arı kovanına sahip olmamalıdır.

şeklinde ön şartlar bulunmaktadır.

Proje kapsamında daha önce belirtildiği gibi sadece hayvancılık sektörüne yönelik değil bitkisel üretime yönelik desteklemelerde bulunmaktadır. Hayvancılık sektörüne yönelik olarak bu tebliğ kapsamında destek verilecek faaliyet kolları ise şunlardır; büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, arı

yetiştiriciliği ve bal üretimi, ipekböceği yetiştiriciliği ve tesis yapımı, serbest sistem yumurta tavuğu yetiştiriciliği ve tesis yapımıdır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

3.2.3. Tarımsal Üretime Yönelik Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılması

Bakanlar Kurulu'nun 8/1/2018 tarihi itibariyle oy birliğine vardığı karara göre bazı tarımsal faaliyet alanlarına yönelik düşük faizli kredi verilmesi uygun görülmüştür. İlgili kararda belirtilen amaç içerisinde şu hususlar yer almaktadır: Türkiye'de tarımsal üretimde ihtiyaç duyulan finansmanın karşılanması amacıyla T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla gerçek veya tüzel kişi üreticilere yönelik olarak belirlenen oranlarda ve kredi üst limitini aşmamak koşuluyla, talep edilen miktarda tarımsal kredi kullandırılabilir denmektedir. Hangi faaliyet kollarında ne kadar faiz indirimi sağlanacağı ve kredi üst limiti ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. 4 2018 Tarihli Bakanlar Kurulu Çerçevesinde Faiz İndirimi Uygulanacak Faaliyet kolları ve Kredi Üst Limitleri

Hayvansal Üretim Konuları	Talep Edilecek Kredi Miktarı	Yatırım Döneminde İndirim Oranı	İşletme Döneminde İndirim Oranı	Kredi Üst Limiti
Sütçü, etçi, kombine sığır yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	%100	%100	12.500.000 TL
	100.001 – 750.000 TL'ye kadar	%100	%50	
	750.000 – 5.000.000 TL'ye kadar	%75	%50	
	5.000.000 – 12.500.000 TL'ye kadar	%50	%25	
Yaygın Hayvansal Üretim	100.000 TL'ye kadar	%100	%100	250.000
	100.001 – 250.000 TL'ye kadar	%75	%50	
Damızlık Düve Yetiştiriciliği		%100	%75	7.500.000
Büyükbaş Hayvan Besiciliği		%50	%50	5.000.000
Küçükbaş Hayvancılık		%100	%75	5.000.000
Kanatlı Sektörü		%50	%25	3.000.000
Kanatlı Sektörü Damızlık Yetiştiriciliği		%100	%100	7.500.000

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, 2018)

Tarımsal üretime yönelik düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanılması kapsamında çiftçilerin düşük faizli kredi imkanlarından faydalanabilmek için bazı ön şartlar sunmuştur. Bu kapsamda:

- Büyükbaş hayvancılık sektörü için alınabilecek krediler hayvan temini için alınabileceği gibi, barınak yapım ve tadilatı, yem hazırlama ünitesi, balyalama makinesi, çayır biçme makinesi, işletmenin enerji kaynağını karşılamak üzere inşa edilecek yenilebilir enerji üretecek teknik makine teşhisi, süt sağım ünitesi ve süt sağım tankı gibi teknolojik ürünleri de kapsamaktadır.
- Ayrıca işletmelerin süt, etçi ve kombine sığır yetiştiriciliği kapsamında faaliyet göstermesi halinde en az beş baş büyük baş hayvanlı işletme kurmalı veya varsa kapasitesini bunun üzerine çıkarması, düve yetiştiriciliği kapsamında faaliyet göstermesi halinde en az elli baş hayvanlı işletme kurmalı veya varsa kapasitesini bunun üzerine çıkarmalı, büyükbaş hayvan besiciliği kapsamında faaliyet göstermesi halinde ise en az 10 baş hayvanlı işletme kurmalı veya varsa kapasitesini bu sayının üzerine çıkarması gerekmektedir.
- Ek olarak süt, etçi ve kombine sığır yetiştiriciliği kapsamında üretim yapan işletmelerin alacağı hayvan, ya ilk yavrusuna gebe olmalı ya da ilk yavrusunu doğurmuş ise maksimum 36 aylık olmalıdır. İşletme düve yetiştiriciliği kapsamında faaliyet gösteriyorsa alacağı hayvanın yaşı en az 4 aylık en çok ise 13 aylık olmalıdır. İşletme büyükbaş besiciliği kapsamında faaliyet gösteriyorsa alacağı hayvanın yaşı azami 20 aylık olmalıdır. Tüm bunların yanında alınabilecek hayvan sayısı yapılacak faaliyet türüne göre belirlenmiş ırk türlerinden (jersey, holstein, montbeliard, angus, şarole gibi) olmalıdır.
- Küçükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ise yine bu kredileri hayvan temininde kullanabileceği gibi, barınak yapım ve tadilatı, yem hazırlama ünitesi, balyalama makinesi, çayır biçme makinesi, işletmenin enerji kaynağını karşılamak üzere inşa edilecek yenilebilir enerji üretecek teknik makine teşhisi, süt sağım ünitesi ve süt sağım tankı gibi teknolojik ürünlerini temin etmek içinde kullanılabilir.

- Koyun yetiştiriciliği yapacak olacak işletmelerin en az 50 baş hayvan kapasiteli bir işletme kurması veya varsa hayvan sayısını bu sayının üzerine çıkarması, keçi yetiştiriciliği yapacak olan işletmelerin ise en az 25 hayvan kapasiteli bir işletme kurması veya varsa hayvan sayısını bu sayının üzerine çıkarması gerekmektedir. Küçükbaş besiciliğinde ise bu sayı, her iki tür içinde 50 olarak geçerlidir.
- Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapacak olan işletmelerin alım yapacağı dişi hayvanlar en az 6 en çok 24 aylık olabilecekken, küçükbaş besiciliği yapacak olan işletmelerin alacağı erkek hayvanın yaşı en az 3 aylık olmalıdır.
- Kanatlı hayvancılık sektöründe ise bu krediler hayvan temininde kullanılacağı gibi kümes, gübre işleme tesisi, yumurtaları işleme, tasnif etme, paketlenme makineleri ve işletmenin kendi enerjisini kendisinin karşılaması adına kuracağı yenilebilir enerji makinelerinin alımı içinde kullanabilir.
- Kanatlı hayvan yetiştiriciliği yapacak olan işletmeler için piliç sayısı en az 10.000, yumurta tavukçuluğu yapacak olan işletmeler için ise 7500 olmalıdır. Bu sayı hindi, kaz, ördek gibi diğer kanatlı hayvanlarda 1.000 adettir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018).

3.2.4. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun Yaptığı IPARD Desteklemeleri

Avrupa Birliği, birliğe üye olmaya aday veya potansiyel ülkelere, birliğe üye olmadan önce adaylık sürecinde onlara destek olmak amacıyla Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nı oluşturmuştur. Türkiye'de, Avrupa Birliği'nin uygulamakta olduğu bu yardımdan faydalanmak amacıyla IPA'nın (Instrument for Pre-Accession Assistance) V. bileşeni olan kırsal kalkınma desteklerinden faydalanmak amacıyla IPARD programını hazırlamıştır. Hazırlanan bu program 25.02.2008 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından, 30.12.2009 tarihinde ise Türkiye'de ki Yüksek Planlama Kurulu tarafından onaylanmıştır. ("IPARD Programı," 2017)

İlk olarak 2007-2013 yılları için hazırlanan IPARD programı, 2011 yılında Avrupa Komisyonu'nun yetki devri ile başlamıştır. 2012 yılına kadar bu program Türkiye'de 20 ilde devam etmiş, 2013 yılında Avrupa Komisyonu'nun vermiş olduğu bir yetki ile bu il sayısı 42'ye çıkmıştır (TKDK, 2017).

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, IPARD desteklemeleri kapsamında tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlarını teşvik etmek için, süt üreten tarımsal işletmeler, kırmızı et üreten tarımsal işletmeler, kanatlı et üreten tarımsal işletmeler ve yumurta üreten tarımsal işletmelere desteklemelerde bulunmaktadır. Bu kapsamda, süt, et ve yumurta üretimleri için en az 5.000 avro ve en fazla 1.000.000 avro, broyler ve hindi sektörleri için en az 5.000 avro ve en fazla 500.000 avro ve son olarak kaz sektörü için en az 5.000 avro ve en fazla 250.000 avro desteklemelerde bulunmaktadır. TKDK'nın verdiği destekleme oranı ise %40-70 arasındadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, IPARD desteklemeleri kapsamında tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımların desteklenmesi için ise süt ürünleri işletmelerine, kırmızı et üretim işletmelerine, kanatlı et üretim işlenmesine yönelik desteklemelerde bulunmaktadır. Bu destekleme kapsamında süt ve et sektörleri için en az 30.000 avro ve en fazla 3.000.000 avro, süt toplama merkezleri için ise en az 30.000 avro ve en fazla 1.000.000 avro desteklemelerde bulunmaktadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018)

Tablo 3. 5 TKDK'nın IPARD Kapsamında Yaptığı Desteklemeler

	IPARD MALATYA DESTEKLEMELERİ			
	Çağrı Dönemi	Hayvancılık Desteklemeleri		
		AB Desteği (TL)	T.C Katkısı (TL	Toplam Tutar
IPARD I KAPSAMINDA İMZALANAN SÖZLEŞMELER	1. Çağrı Dönemi	-	-	
	2. Çağrı Dönemi	-	-	
	3. Çağrı Dönemi	1.037.000	345.800	1.382.800
	4. Çağrı Dönemi	-	-	-
	5. Çağrı Dönemi	-	-	-
	6. Çağrı Dönemi	969.711	323.237	1.292.949
	7. Çağrı Dönemi	1.409.809	469.936	1.879.745
	8. Çağrı Dönemi	431.021	143.673	574.674
	9. Çağrı Dönemi	4.524.000	1.507.000	6.031.000
	10. Çağrı Dönemi	2.977.000	998.000	3.975.000
	11. Çağrı Dönemi	9.076.361	3.026.691	12.103.000
	12. Çağrı Dönemi	6.821.967	2.274.014	9.095.000
	13. Çağrı Dönemi	3.427.024	1.142.341	4.569.000
	14. Çağrı Dönemi	14.234.223	4.744.796	18.979.019
	15. Çağrı Projesi	8.938.189	2.979.414	11.917.610
Toplam	53.846.305	17.954.902	71.799.797	
IPARD II KAPSAMINDA İMZALANAN SÖZLEŞMELER	1.Çağrı Projesi	47.943.054	12.228.749	60.171.803
	2. Çağrı Projesi	-	-	53.128.318
	Toplam	-	-	113.300.121

*Desteklemeler değerlendirilirken süt işletmeciliği, kırmızı et işletmeciliği, beyaz et işletmeciliği ve yumurta üretimi işletmeleri dikkate alınmıştır.

Kaynak: (TKDK, 2018)

Tablo 3.5'de ki veriler incelendiğinde TKDK kapsamında Malatya ili özelinde verilen desteklerin yıllar ilerledikçe arttığı görülmektedir. İpard I kapsamında 15. çağrı

döneminde 71 milyon lira dağıtılmışken, İpard II kapsamında ise sadece iki çağrı döneminde 113 milyon lira dağıtıldığı görülmektedir.

3.2.5. Diğer Hayvancılık Desteklemeleri

3.2.5.1 Yem Bitkisi Destekleri

Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme modeline göre, Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı çiftçilerin kendilerine ait arazilerinde kaba yem ekilişi yapmaları ve ektikleri bu bitkileri hasat etmeleri kaydıyla aşağıdaki tabloda verilen miktarlarda desteklemelerde bulunulacaktır.

Tablo 3. 6 2018 Yılında Kaba Yem Üretim Destekleri

Yetiştirilecek Kaba Yem Türü	Verilecek Destek Miktarı
Çok Yıllık Bitkiler	Dekar başına yılda 90 TL
Tek Yıllık Bitkiler	Dekar başına yılda 60 TL
Silajlık Mısır	Dekar başına yılda 100 TL
Kuru Şartlarda Ekilişi Yapılan Yem Bitkileri	Dekar başına yılda 40 TL

Kaynak: Resmi Gazete, 2018

Ayrıca tablo 3.6’da belirtilen desteklere ilave olarak, bakanlıkça belirlenen hayvancılık yetiştirici bölgesinde yer alan illere (Ağrı, Ardahan, Artvin, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Çorum, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Iğdır, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Malatya, Muş, Ordu, Rize, Samsun, Sivas, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Van, Yozgat) %25 destek ödenir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete).

Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere hayvancılık işletmelerinde maliyetin azaltılması için beslenen hayvanların yem ihtiyaçlarını kendi üretimleri ile karşılamaları tavsiye edilmektedir. Ayrıca ülkemizde yem fiyatlarının pahalı ve istikrarsız olması hayvan üreticilerin karşılaştıkları problemlerin başında gelmektedir. Bu çerçevede devletin hayvancılık sektörü üreticilerine uyguladıkları yem destekleri, üreticileri teşvik etmesi açısından önem teşkil etmektedir.

3.2.5.2. Hayvancılık Desteklemeleri

Hayvancılık destekleri kapsamında 4 ay ve üzeri yaşta olan buzağılara 350 TL ödenecektir. Bu buzağının soy kütüğünde kayıtlı olmasında ise bu miktar 500 TL'ye çıkmaktadır. Ayrıca boğası döl kontrolüne alınmış boğaların buzağılarına, yukarıda yazan miktarlara ilave olarak ek 50 TL destek verilecektir. Tüm bunlara ek olarak Bakanlıkça Yetiştiricilik Bölgesi olarak ilan edilen şehirlere (Ağrı, Ardahan, Artvin, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Çorum, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Iğdır, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Malatya, Muş, Ordu, Rize, Samsun, Sivas, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Van, Yozgat) 200 TL ilave destek verilecektir.

Süt üreticilerine yönelik olarak; çiftçilerin ürettikleri çiğ sütü 17/12/2017 tarihli ve 28145 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olan Gıda İşletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemlerine Dair Yönetmelik kapsamında sıralanan işletmelere satmaları durumunda ve üretici işletmenin bir hayvancılık örgütüne kayıtlı olması şartıyla, inek, manda, koyun, keçi sütünü, soğutulmuş inek sütünü üretici örgütleri aracılığıyla pazarlamış olan işletmelere, Bakanlığın belirlemiş olduğu dönemlerde ve birim fiyatlarda destekleme ödemesi yapılacaktır. Ayrıca işletmelerin üretmiş oldukları inek sütünü, üretici örgütleri aracılığıyla süt tozuna çevirmiş ve bu süt tozunu Et ve Süt Genel Kurumu Müdürlüğüne satması halinde, desteklerden yararlanacağı belirtilmiştir.

Çoban istihdamını arttırmak amacıyla da destekleme yapılmaktadır. Bu destek kapsamında 200 ve daha fazla koyun ve keçiye sahip olan işletmelere veya çobanlara 5000 TL destek ödemesi yapılmaktadır. Bu destekten yararlanabilmek için işletmede çalışan çobanın, SGK tescili bulunan çiftlik üzerinden, en az 5 ay boyunca primlerinin yatırılmış olması gerekmektedir.

Damızlık koyun ve keçi yetiştiren üreticilere, Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birliği'ne üye olmak şartıyla, Bakanlık Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olan her hayvan başına 25 TL destek ödemesi yapılacaktır. Mardin, Siirt ve Şırnak ilinde tiftik keçilerine sahip olan işletmelere ise ek olarak 20 TL daha ödeme yapılacaktır.

Üretmiş olduğu tiftiği, Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine (Tiftikbirlik) veya Tiftikbirliğine bağlı olan diğer kooperatiflere ya da Damızlık Koyun Keçi Birliğine satan ve TKS veri tabanına kayıtlı olan üreticilere, tiftiğin kilogramı başına 30 TL destekleme ödemesi yapılacaktır.

Düve Alım Desteği kapsamında ise, Bakanlıkça belirlenmiş olan yetiştiricilik bölgesi ile belirlenmiş olan diğer illere 100 başa kadar düve alımına, toplam düve alım tutarının %30'u kadar destekleme ödemesi yapılacaktır. Bu uygulama 2018 yılından itibaren 2 yıl süre boyunca uygulanacaktır.

Bakanlıkça uygulanmakta olan aşı programları sonrasında oluşacak atıklar için büyükbaş hayvan atıkları için aşılama sonrası her bir büyükbaş hayvana 1000 TL, küçükbaş hayvanlar için ise aşılama sonrası için 150 TL destek ödemesi yapılacaktır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, 2018).

Hayvancılıktan ari işletmeler, karantina ünitesine sahip, işletmeleri teknik ve hijyenik açıdan yeterli standartlara sahip, laboratuvar kontrolleri sonrasında hayvanları şap, tüberküloz ve bruselloz hastalıklarından herhangi birine yakalanmamış durumda olan işletmelere verilen isimdir. İşte bu hastalıktan ari işletmeler için, işletmelerin sahip olduğu boğalar ve altı ayın üzerindeki erkek sığırlar haricinde kalan tüm sığırlar için her bir başa 450 TL ödeme yapılacaktır. Ancak 500 başın üzerinde hayvana sahip olan işletmeler için 501. dahil olmak üzere daha üst miktardaki hayvan başı için bu destek miktarından %50 indirim uygulanacaktır. İşletmelerin onaylı Süt Çiftliği Sertifikası'na sahip olmaları halinde ise ilave olarak 80 TL daha ödeme yapılacaktır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, 2018; ASUDER, 2017).

Hayvan hastalıkları ile mücadele kapsamında ise büyükbaş hayvanların her bir başına 1,5 TL aşı uygulama desteği ve 1,5 TL küpe uygulama desteği ödemesi yapılacaktır. Küçükbaş hayvanlar için ise her bir baş için 1 TL aşı uygulama desteği ve 1 TL küpe uygulama desteği ödemesi yapılacaktır.

Bakanlıkça uygulanmakta olan Genetik Kaynakların Yerinde Korunması ve Geliştirilmesi Projesi kapsamında, sisteme kayıtlı çiftçilere büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayılarına göre farklı olmak üzere desteklemeler yapılmaktadır. Bu kapsamda büyükbaş hayvan koruma desteği olarak her bir başa 600 TL, küçükbaş hayvan koruma

için ise 90 TL destek ödemesi yapılacaktır. Söz konusu desteklerden sadece bakanlıkça belirlenmiş olan hayvan türlerini besleyen yetiştiriciler faydalanabilmektedir.

Bakanlık Kayıt Sistemine kayıtlı olan, yurt içinde doğmuş ve besi sürecini tamamlamış hayvanlar, mevzuata uyan kesimhanelerde kesilmeleri durumunda, her bir hayvan başına Bakanlığın belirlemiş olduğu 250 TL'ye kadar destekleme ödemesi yapılacaktır. Destek verilecek hayvan sayısı her bir yetiştirici için en fazla 200 baş ile sınırlıdır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, 2018).

Bu desteklerin daha açıklayabilir bir şekilde göz önüne sunulması adına bir sonraki tabloda bu destekler sıralanarak verilecektir.

Tablo 3. 7 2018 Yılında Bakanlıkça Yılında Yapılacak Hayvansal Desteklemeler

Sıra No	Destekleme Yapılacak Faaliyetler	Destekleme Miktarı
1	4 ay yaş ve üzeri buzağılara	350 TL / Baş
1a	Soy kütüğüne kayıtlı 4 ay yaş ve üzeri buzağılara	500 TL / Baş
1b	Döl kontrolü kapsamında protokol imzalanması	İlave 50 TL / Baş
1c	Bakanlıkça yetiştiricilik bölgesi ilan edilen şehirler	İlave 200 TL / Baş
2	Çoban istihdamını arttırmak amacıyla	5000 TL / Yıllık
3	Damızlık koyun – keçi üretimine	25 TL / Baş
3b	Mardin, Şırnak, Siirt illeri tiftik keçilerine	İlave 20 TL / Baş
4	Tiftikbirlik veya anlaşmalı kooperatiflere tiftik satımı	30 TL / Kilogram
5	Düve destek alımı kapsamında 100 başa kadar	Toplam tutarın %30'u
6	Büyükbaş hayvan atıkları (aşı programları sonrası)	1000 TL / Baş
7	Küçükbaş hayvan atıkları (aşı programı sonrası)	150 TL / Baş
8	Hayvancılıktan ari işletmeler	450 TL
8a	Onaylı Süt Çiftliği Sertifikası	İlave 80 TL / Baş
9	Büyükbaş aşılama ve küpe desteği	1,5 TL
10	Küçükbaş aşılama ve küpe desteği	1 TL
11	Büyükbaş hayvan koruma desteği	600 TL / Baş
12	Küçükbaş hayvan koruma desteği	90 TL / Baş
13	Uygun kesimhanelerde sığır kesimi	250 TL'ye kadar

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, 2018)

Malatya ilinde hayvancılık desteklemeleri bölümünde son olarak yıllar itibariyle Tarım ve Orman Bakanlığının 2002 yılından başlayarak hayvancılık sektörü ile ilgili yaptığı desteklemeler tablosu incelenecektir.

Tablo 3. 8 Yıllar İtibariyle Malatya Tarımsal Destekleme Ödemeleri

Destekleme Türü	2002	2005	2008	2011	2014	2017
Yem Bitkileri	84.875	1.354.164	6.450.427	1.735.465	1.153.010	1.462.664
Damızlık Gebe Düve	41.730	20.076	29.020	-	-	360.720
Suni Tohumlama	47.618	635.363	1.009.169	-	-	-
Süt	7.045	123.828	384.899	159.089	1.396.412	713.965
Büyükbaş hayvan	-	-	-	1.942.297	2.936.117	-
Buzağı	-	282.753	898.847	152.794	241.074	15.280.900
Besilik Erkek Sığır Desteği	-	-	-	511.570	-	-
İslah Amaçlı Küçükbaş Yetiştirici Birlikleri	-	-	-	1.514.162	3.590.587	4.216.281
Hastalıktan Ari Hayvan Tazminatı	-	-	-	100.923	394.607	486.628
Et-Besi	-	544.848	-	-	2.520.111	817.266
Hastalıklardan Ari İşletme	-	4.736	-	-	643.283	1.160.200
DAP	-	-	-	1.351.496	1.064.886	-
Toplam	181.268	2.965.768	8.772.362	7.467.796	13.940.087	24.498.624

Kaynak: (Malatya İl Tarım Müdürlüğü, 2016)

Tablo 3.8'e bakıldığında Malatya ilinde tarım il müdürlüğü örgütlenmeleri aracılığıyla yapılan desteklemeler incelendiğinde 2002 yılında 181.268 Türk Lirası olan hayvancılık desteklemelerinin 2017 yılında 24.498.624 Türk Lirasına ulaştığı görülmektedir. Tabloda ki genel artış ile birlikte yapılan yardımların içerik farklılığı dikkat çekmektedir. Örneğin, kültür ırkının çoğalması için yapılan suni tohum desteklemelerinin son yıllarda kesildiği görülmektedir. Irk verimliliğinin artmış olması ve halkın suni tohumlama yöntemine alışmış olması bunun en önemli nedenlerindedir. Bununla birlikte sonraki bölümlerde görüleceği üzere Malatya ili son yıllarda küçükbaş hayvancılık sektöründe büyük küçülmeler yaşamıştır. Küçükbaş hayvancılığının eski günlere dönmesi adına son yıllarda artan destekleme miktarları dikkati çeken bir diğer husustur. Keza hastalıklardan arı işletmeler desteğinin artmış olması hayvan hastalıklarını önleme yönünde atılmış bir diğer adımdır. Sonuç olarak toplamda destekleme miktarlarının artmış olması olumlu bir husus olmakla birlikte yapılan destekleme ödemelerinin doğru kanallara aktarılmış olmasına dikkat edilmeli ve işletmeler sıkı bir denetime tabii tutulmalıdır.

3.3. Malatya İlinde Büyükbaş Hayvancılık

Türkiye'de tarım ve hayvancılık denilince akla ilk gelen bölgelerden birisi Doğu Anadolu Bölgesidir. Doğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'de ki toplam sığır sayısının %24,4'üne sahip bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi geniş ve kaliteli meralara sahip olması sebebiyle hayvancılığa oldukça elverişlidir. Bu bölge içerisinde ki en önemli illerden biriside Malatya'dır. Malatya ilinde hayvancılık modern tekniklerle yapılmamakla birlikte, hayvancılık halkın geçiminde önemli bir yer tutmaktadır (Abdurrahman ve Şeker, 2015). Çalışmamız Malatya ilinde yıllara göre sığır sayılarındaki değişim incelenerek devam edilecektir.

Tablo 3. 9 Malatya İlinde Sığır Varlığı (Baş)

İlçeler	1991		2000		2005		2010		2015		2017	
	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer
Akçadağ	793	7766	2045	3420	1550	2697	1114	3123	8060	5400	12700	5298
Arapgir	1069	7500	860	5300	518	4890	290	4344	389	3468	705	3645
Arguvan	577	8833	385	7435	138	4712	866	7082	3473	5365	3607	5311
Battalgazi	542	8720	1400	4325	1470	6560	2460	9740	12068	21877	16975	27025
Darende	434	6806	230	4670	2775	2280	625	4705	576	3614	2477	4885
Doğanşehir	2231	8223	5160	6440	4300	6810	635	7629	2704	6357	3854	6374
Doğanyol	278	4850	192	2241	135	1560	20	2189	292	3047	708	2400
Hekimhan	880	9680	2050	6900	1960	4560	2066	3915	1795	3343	3209	4833
Kale	407	3468	805	1447	380	703	630	1180	819	1060	1063	1328
Kuluncak	218	2951	155	4115	1250	2317	1410	2570	1985	2197	2801	2010
Merkez	3487	22292	5857	25585	5245	23554	5407	19790	-	-	-	-
Pütürge	570	18700	250	10550	359	10070	364	7737	1569	8290	1420	7635
Yazıhan	818	9067	1008	7142	1309	6877	2539	5318	3790	4936	5960	9889
Yeşilyurt	524	4115	715	2320	660	1745	1572	1818	9687	14210	20654	15326
Toplam	12828	122971	21112	91870	22049	79335	19998	81140	47207	83164	76133	95959

Kaynak: TÜİK, 2018 (Diğer ile ifade edilen, yerli ırk ile melez ırk sayısının toplamıdır.)

Tablo 3.9’da ilk olarak Malatya ilinde 1991 yılı verilerini inceleyecek olursak, toplam kültür ırkının 12.828 gibi düşük bir sayı, diğer ırkların toplam sayısının ise 122.971 olduğu görülmektedir. Kültür ırkına en çok sahip bölgeler ise sırasıyla, 3.487 ile Merkez, 2.231 ile Doğanşehir ve 1.069 ile Arapgir’dir. Diğer ırkların durumu incelendiğinde ise toplam sayının 122.971 olduğu görülmektedir. Diğer ırklara en çok sahip olan bölgeler ise sırasıyla, 22.292 ile Merkez, 18.700 ile Pütürge ve 9.680 ile Hekimhan’dır. Malatya ilindeki toplam sığır sayısının ise 135.799 olduğu görülmektedir.

2000 yılına gelindiğinde ise geçen 9 yıllık dönemde sığırlarda az da olsa kültür ırklarına yönelim olduğu görülmektedir. Bu yılda toplam kültür ırkının sayısı 21.112 ve

diğer ırklarının toplam sayısının 91.870 olduğu görülmektedir. Kültür ırk sığırların sayısında 8.000 adet in üstünde bir artış görülmekle birlikte, diğer ırkların toplam sayısında ise 31.000 adet gibi ciddi bir azalış görülmüştür. Kültür ırkına sahip en yüksek ilçeler sırasıyla, 5.857 adet ile Merkez, 5.160 ile Doğanşehir ve 2.050 ile Hekimhan'dır. 1991 yılında kültür ırkına sahip olan ilçeler arasında ilk üç içerisinde yer Arapkir'de ise bir azalış görülmektedir. Diğer taraftan diğer ırk sığırlara en fazla sahip olan ilçeler ise sırasıyla, 25.585 ile Merkez, ciddi bir azalış yaşanmasına karşın 10.550 ile Pütürge ve 7435 ile Arguvan'dır. Bu yılda Malatya ilinde ki toplam sığır sayısı ise 1991 yılına nazaran 20.000 adet in üstünde bir azalış ile 112.982'ye gerilemiştir.

2005 yılına gelindiğinde toplam kültür ırkı sığır sayısının 22.049 olduğu görülmektedir. 2000 yılı ile 1991 yılları arasında yavaş da olsa görülmeye başlanan ırk değişim sürecinin 2005 ile 2000 yılları arasında ise neredeyse durmuştur. Diğer sığır ırklarının toplam sayısı ise bu yıllar itibariyle 12.535 azalış ile 79.335 olarak gerçekleşmiştir. Kültür ırkının ilçelerde ki dağılımı incelendiğinde ise en fazla kültür ırkına sahip olan ilçeler sırasıyla, 5.245 adet ile Merkez, 2000 yılından sonra bir azalış yaşanmış olsa da 4.300 adet ile Doğanşehir ve 2.775 ile Darende'dir. Darende'de bu beş yıllık süreç içerisinde kültür ırkı sayısında bir artış görülmektedir. 2000 yılında üçüncü sırada yer alan Hekimhan'da kültür ırkı sayısının ise azaldığı görülmektedir. Diğer ırkların durumuna bakıldığında ise diğer ırklara sahip olan ilçeler sırasıyla, 23.554 ile Merkez, 10.070 ile Pütürge ve 6.877 adet ile Yazıhan'dır. 2000 yılında üçüncü sırada yer almış Arguvan'da ise bir azalış görülmektedir. Pütürge ilçesinde ise ufak bir azalış yaşanmış ve negatif eğim görülmeye devam edilmiştir. Toplam sığır sayısı ise bu yıl itibariyle 101.384 olmuştur ve 1991 yılından itibaren başlayan negatif eğim sürmeye devam etmiştir.

2010 yılı itibariyle ise kültür ırkı toplamında bir azalış görülmüş ve toplam kültür ırkı sayısı 19.998 olarak gerçekleşmiştir. Diğer kültür ırklarının toplamı ise ufak bir artış ile 81.140 olarak gerçekleşmiştir. Kültür ırkına en çok sahip olan iller sırasıyla, 5.407 ile Merkez, 2.539 adet ile Yazıhan, 2.460 ile Battalgazi'dir. Kültür ırkı sığırlara en fazla sahip olan Doğanşehir'de ise bu yıl itibariyle ciddi bir azalış yaşanmıştır. Diğer ırk sığırlara en fazla sahip olan ilçeler ise sırasıyla, 19.790 adet ile Merkez, 9.740 adet ile Battalgazi ve 7.737 adet ile Pütürge olmuştur. Pütürge'de kültür ırkı sığır sayısının

bütün tarihlerde az olmasına karşın, diğer ırk sığırlarının sayısının da 1990 yılında 18.700 gibi yüksek sayılardan 2010 yılında 7.770 adetlere düşmesi dikkat çekicidir. Bu ilçenin coğrafi şekil itibariyle kültür ırkı beslenmesine fazla olanak vermemesi, diğer ırk sığır beslemeyi gerektirmektedir. Fakat bölge halkının hayvancılık faaliyetinden uzaklaştığını bu tablo açıkça ortaya koymaktadır. Bu yıl itibariyle toplam sığır sayısı 101.138 olarak gerçekleşmiş ve az da olsa negatif seyir devam etmiştir.

2015 yılı incelendiğinde ise diğer ırkların, kültür ırkına dönüşümünün geçmiş yıllara göre oldukça fazla olduğu görülmektedir. Toplam kültür ırkı sığır sayısı yaklaşık 27.000 adet artarak 47.207 olarak gerçekleşmiştir. Diğer ırk sığırlarda ise ufak bir artış gerçekleşmiş ve toplam adet 83.164 olmuştur. İlçeler hakkında analize geçmeden önce belirtmek gerekir ki, Malatya ilinin 2014 yerel seçimleri ile beraber Büyükşehir unvanı kazanması ile beraber Merkez içerisinde yer alan bölgeler Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerine dahil edilmiş dolayısıyla Merkez bu yıldan itibaren değer almamıştır. 2015 yılı itibariyle, kültür ırkının en fazla sahip olduğu ilçeler sırasıyla, 12.068 ile Battalgazi, 9.687 ile Yeşilyurt ve 8.060 adet ile Akçadağ'dır. Akçadağ'ın son beş yıllık periyotta kültür ırkı adetinin 7.000 adet gibi ciddi bir miktarda arttırması oldukça dikkat çekicidir. Diğer ırk sığır grupların ilçeler arasında ki dağılımı incelendiğinde ilk iki sıranın Battalgazi ve Yeşilyurt'ta olması oldukça doğal karşılanacaktır ki bu iki ilçe sırasıyla 21.877 ve 14.210 adet ile ilk iki sıradadır. Üçünü sırada ise diğer ırk sığırlarda 24 yıl sonra artış gerçekleştiren Pütürge 8290 adet ile yer almaktadır. Toplam sığır sayısı incelendiğinde ise yaklaşık 29.000'lik bir artış gerçekleşmiş ve 130.371 adete ulaşılmıştır.

Son olarak 2017 yılı incelendiğinde ise kültür ırkı sayısında 2010 yılından sonra gerçekleşen dönüçüm sürecinin devam ettiği görülmektedir. 76.133 adet olan kültür ırkı sayısı 2 yıl öncesine göre 28.926 adet artmıştır. Bu önceki yıllar ile kıyaslandığında oldukça yüksek bir miktardır. Diğer ırk sığırların sayısında ise yine 2 yıl önceki miktara kıyasla bir artış görülmüştür. Diğer ırk sığır sayısı 12.795 adet artışla 95.959 olarak gerçekleşmiştir. Yine kültür ırkına en fazla sahip ilçeler dikkate alındığında sırasıyla Yeşilyurt 20.654 ile birinci, 16.975 adet ile Battalgazi ikinci ve 12.700 adet ile Akçadağ üçüncü olmuştur. Akçadağ ilçesinde 2010 yılından sonra yaşanan değişim oldukça dikkat çekicidir. Diğer ırk sığır sayısı incelendiğinde ise en yüksek diğer ırk sığıra sahip

olan ilçeler sırasıyla, 27.025 ile Battalgazi, 15.326 adet ile Yeşilyurt ve 9889 adet ile Yazıhan'dır. Toplam sığır sayısı ise Malatya'da en yüksek miktarına ulaşmıştır ve önceki iki yıla göre 41.700 artarak 172.092 olarak gerçekleşmiştir.

Şu aşamada belirtmek gerekir ki daha önceki incelenen tablolarda Malatya ili özelinde yapılan tarımsal desteklemeler özellikle 2008 yılından itibaren başlayarak 2017 yılına kadar artan bir seyir izlemiştir. Malatya ilinde büyükbaş hayvancılık desteklemeleri ilk olarak 2011 yılında verilmiştir. Besilik sığır desteklemesi sadece 2011 yılında verilmiştir. Et-besi desteklemesi ise 2014 yılında artmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Malatya ilinde yapılan desteklemeler sığır sayısının artmasına katkıda bulunmuştur denilebilecektir.

Tablo 3. 10 Malatya İlinde Sığır Varlığı ile İlgili Bazı Göstergeler

Yıllar	Malatya İli Sığır Varlığında ki Büyüme Oranı (%)	Malatya İlindeki Sığır Varlığının Türkiye'de ki Sığır Varlığına Oranı (%)	Malatya İlinde ki Kültür İrkinin Türkiye'de ki Kültür İrkına Oranı (%)	Malatya İlinde ki Kültür İrkinin Malatya İlindeki Diğer Irklara Oranı (%)
1991	-	1,1344	1,023783	10,43173
2000	-16,802	1,049921	1,168992	22,9803
2005	-10,2654	0,963177	0,936661	27,79227
2010	-0,24264	0,889532	0,476483	24,64629
2015	28,90407	0,931621	0,739342	56,76374
2017	32,00175	1,07942	0,975564	79,33909

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.10'un ilk sütunu Malatya ilinde ki toplam sığır varlığındaki değişimin daha net bir şekilde görülmesi amacıyla hazırlanmıştır. Büyüme değerlerine yıllar itibarıyla bakıldığında 1991 yılında başlayıp 2010 yılına kadar uzanan süreçte bir daralma evresi görülmektedir. İlk 9 yıllık süreçte %16 daralan sığır varlığı sayısı, 2005-2000 yılları arasında ise %-10 daralmıştır. Bu iki zaman diliminde Türkiye'de ise sırasıyla %-10 ve %-2,1 küçülmeler yaşanmıştır. 2010-2005 yılları arasında Malatya

ilinde ufak bir küçülme görülse de bu yıllar arasında sığır varlığı Türkiye’de %8 büyümüştür. Bu yıldan sonra ise hem Türkiye’de hem de Malatya’da pozitif büyüme oranları görülmüştür. Malatya’da ki büyüme oranları %28 ve %32’iken, Türkiye’de ise %23 ve %13 gibi büyüme oranları görülmüştür. Bu iki değişken arasında ki değişimleri bir sonraki sütun daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

İkinci sütun ise Türkiye ve Malatya’da ki sığır varlığı büyüme oranlarında ki farklı gelişmeler sonucunda Malatya’nın toplam ülke içerisinde sığır varlığı payının değişimleri gösterilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi Malatya ilinde 2010 yılına kadar bir daralma meydana gelmişti. Türkiye’de ise 2005 yılına kadar daralma süreci görülmüş, bu yıldan sonra bir büyüme dönemine girilmiştir. Dolayısıyla Malatya’nın 1991 yılı itibariyle ülkedeki toplam sığır oranına kıyasla sahip olduğu %1,13’lük sığır varlığı oranının 2000 yılı itibariyle %1,04 ve 2005 yılı itibariyle %0,96’ya gerilemesinin nedeni Malatya’da ki küçülme oranının, Türkiye’de ki küçülme oranından daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. 2010-2005 yıllar arasında büyüyen Türkiye’de ki sığır varlığına karşılık küçülen Malatya sığır varlığı durumunda bu oranın küçülmesi zaten mutlak ve oranın %0,88’lere düştüğü görülmektedir. 2010 yılından sonra ise Malatya’da sığır varlığında, Türkiye toplamına kıyasla daha yüksek oranlı artışlar görülmüştür. Bunun sonucu olarak ta bu oran 2015 yılı itibariyle %0,93’e ve 2017’de %1,07’ye yükselmiştir. Fakat 1991 yılı ile kıyaslandığında Malatya’nın toplam sığır varlığından aldığı payın hâlâ daha düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Üçüncü sütun ise Malatya’nın, Türkiye ortalamasına göre daha verimli ya da daha verimsiz bir üretim şeklini tercih ettiği konusunda ipuçları barındırmaktadır. Öyle ki Malatya’da 1991 yılında toplam sığır varlığının Türkiye sığır varlığına oranının %1,13 olduğu kültür ırklarında ise bu oranın %1,02 olduğu görülmektedir. Bu iki oran bize göstermektedir ki kültür ırkı oranının daha küçük olması münasebetiyle Malatya’da kültür ırkı sığırlarının diğer ırklara oranı, Türkiye’de ki ortalamasından daha düşüktür. Yani Türkiye’de, Malatya’ya kıyasla daha çok kültür ırkları ile üretime katkıda bulunmakta yani daha verimli bir üretim şekli tercih edilmektedir. 2000-1990 yılları arasında ise Malatya’da kültür ırkı sığır sayısında neredeyse iki kat artış yaşandığından dolayı üçüncü sütunda ki oran yani %,1,16, ikinci sütunda ki oran %1,04’ten daha büyük olmuştur ki bu, Malatya’da kültür ırkı sığır sayısının, diğer ırk sayısına oranının

Türkiye ortalamasına göre daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bir diğer deyişle 1991 yılındaki durum tersine dönmüş, Malatya’da daha verimli üretim şekli tercih edilmiştir. 2000 yılından 2010 yılına kadar ise bu oranın devamlı bir şekilde düştüğü ve 0,47 gibi düşük bir değer aldığı görülmektedir. 2010-2000 yılları arasında Malatya’da kültür ırkı sığır dönüşümünün başarısız gerçekleştiği bu veriler tarafından bir kere daha ortaya koyulmaktadır. 2010 yılından sonra ise bir artış eğilimi kayda geçirilmiştir. Bu oran 2015 yılı itibariyle %0,73, 2017 yılı itibariyle de %0,97 olarak gerçekleşmiştir. Fakat her ne kadar bu oranda bir artış kayda geçirilmiş olsa da, bu oranın ikinci sütunda ki oranın devamlı olarak altında kaldığı görülmektedir. Yani Malatya’da kültür ırkının diğer ırklara oranı Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir ki bu, 2000 yılı haricinde devamlı olarak böyle olmuştur. Yani bu sütundan şu sonuç çıkarılabilir, Malatya ili, 2000 yılı haricinde Türkiye ortalamasına kıyasla, kültür ırkı sığır yetiştiriciliğinde geri kalmıştır ve daha verimsiz bir üretim yolunu tercih etmektedir. Daha ileriki bölümde sığır başına düşen sığır sütü üretimi gibi birimsel ifadeler ile bu, daha açık bir şekilde ortaya konmaya çalışılacaktır.

Son sütunda ise Malatya’da ki kültür ırkının yaygınlaştırılması hususunda kaydedilen dönüşümlerin görülmesi açısından istatistiki veriler hazırlanmıştır. 1991 yılında kültür ırkı sığır sayısının, toplam sığır sayısına oranının %10 olduğu görülmektedir. Malatya’nın, Türkiye ortalamasına kıyasla dönüşümünü daha hızlandırdığı tek aralık olan 2000-1991 yılları arasında ise bu oran %22,982’e kadar çıkmıştır. 2005-2000 yılları arasında Malatya’da kültür ırkı sayısında ki büyümenin yavaşladığı daha önce belirtilmişti. Fakat bu yıllar arasında diğer ırklarda yaşanan bir azalış, toplam kültür ırkı sayısının %27’ye ulaşmasına neden olmuştur. 2010-2005 yılları arasında ise Malatya’da kültür ırkı sığırlarının toplam sayısında bir azalma görülmüştür. Yine bu yıllar arasında diğer ırk sığırları sayısında ufak bir artış görülmesi kültür ırkı oranının azalmasına sebep olmuştur. 2010 yılından sonra ise istenen dönüşüm oranında hızlı yükselişler görülmektedir. Bu iki zaman aralığında hem kültür ırkı sığırların sayısında hem de diğer ırk sığırların sayısında artışlar görülmüştür. Kültür ırkı sığırlarında ki büyüme oranının daha yüksek olmasıyla da, kültür ırkı sığırlarının toplam sığırlara oranı 2015 yılı itibariyle %56,7’ye ve 2017 itibariyle de %79,33’e çıkmıştır. Yani 2017 yılı itibariyle her 100 diğer ırk sığıra karşılık, 79,3 adet kültür ırkı sığır, Malatya ilinde yaşamaktadır.

Bu tabloda Malatya'nın kültür ırkı sığırlara sahip olması bakımından Türkiye ortalamasının altında olduğu ortaya konulmuştur. Peki toplam sığır varlığında sahip olduğu %1,07 oranı ne kadar yeterlidir? Bu oran ile Malatya ilinin başarılı bir sığircılık sektörüne sahip olduğu söylenebilir mi? Bunları ortaya koyabilmek adına Malatya ili ile beraber kısmen aynı coğrafi koşullara sahip ve nüfus bakımından da kısmen yakın olan bazı iller belirlenip, sahip olduğu sığır miktarları, Malatya ili ile mukayese edilecektir.

Tablo 3. 11 Belirlenen Bazı İllerin Sahip Olduğu Sığırların, Türkiye'de ki Toplam Sığırlara Oranları

İller	2017 Yılı İllerde ki Toplam Sığır Sayısının Türkiye'deki Toplam Sığır Sayısına Oranı (%)
Kars	2,931
Kayseri	2,167
Sivas	2,084
Muş	1,878
Gaziantep	1,202
Malatya	1,072
Elazığ	0,997

Kaynak: TÜİK, 2018

Malatya ilindeki toplam sığır sayısının, ülke genelinde ki sığır sayısına oranı bir önceki tabloda görüldüğü üzere %1,07'di. Bu veriyi yorumlayabilmek adına en ilkel ve sağlıksız yöntem olarak Malatya nüfusunun, ülke nüfusu ile oranı yani %0,96 ile mukayese etmek olurdu ki o zaman bu oran kabul edilebilir makul bir oran olurdu. Elbette ki bir ilin hayvancılık alanında gelişmesi için insan faktörü ile beraber bir çok dış faktörde vardır. Bunlardan en önemlisi ise iklim ve yer şekilleridir. Kurak iklim

sahalarında, hayvanların beslenmesi için gerekli olan otların yetişmeyecek olması maliyetleri arttıracığından hayvancılık bu alanlarda tercih edilmeyebilir. Ülkemizde Güneydoğu Anadolu gibi genellikle saman ağırlıklı beslenme maddesi yetişen bölgelerde hayvancılık yapılması durumunda ise muhtemeldir ki verim az olacaktır. Diğer yandan engebeli alanlarda hayvancılık yapmak, ki özellikle sığırcılık özelinde oldukça zor ya da imkansızdır. Öyle ki, iklim şartları verimli otları yetiştirmeye elverişli olan Karadeniz bölgesinde sığır sayısının az olmasının başlıca sebebi budur. Sonuç olarak bu tabloda Malatya ili ile doğru sonuçlar elde edilebilecek karşılaştırmaya müsaade eden benzer iklim ve yer şekillerine sahip şehirlere yer verilmiştir. İstisnai olarak yazın oldukça fazla yağış alan Kars ili gösterilebilir. Kars ili 250.000'in altında nüfusu ve Malatya'dan küçük yüz ölçümü ile bir şehrin potansiyelini kullanabilme açısından örnek teşkil etmesi amacıyla bu tabloya eklenmiştir.

Tabloda ki şehirler seçilirken dikkat edilen bir diğer husus ise tarım ve sanayi sektörlerinin birbirini dışlama etkisine mahal verecek yorumları kapatmaktır. Her ne kadar hayvancılık sektörü içerisinde de büyük çaplı besiler kurulup sanayi tipi üretim yapılabilir de, sanayi kesiminin geliştiği, Kayseri ve Gaziantep gibi iller bu konuda gelebilecek eleştirileri kapatmak için seçilmiştir.

Sonuç olarak tablo 3.11'de ki veriler incelendiğinde 7 şehirli incelemede Malatya 6. sırada yer almaktadır. Malatya'nın önünde olduğu tek şehir olan Elazığ'ın ise 2016 yılına kadar gerisinde olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu 7 şehir oransal olarak büyükten küçüğe sırayla sıralandığında ise, Kars %2,91 ile birinci sırada, Kayseri %2,167 ile ikinci sırada, Sivas %2 ile dördüncü, Muş %1,8 ile beşinci, Malatya %1 ile altıncı ve Elazığ %0,99 ile yedinci sırada yer almaktadır. Tabloda ki veriler göstermektedir ki, Malatya iklim, nüfus ve coğrafi iklimler değişkenleri dikkate alındığında şehrin kendisine sunduğu potansiyeli tam olarak kullanamamaktadır. Sığırcılık alanında şehir içerisinde yapılacak verimli eğitim programları ile sığır sayısının arttırabileceği görülmektedir. Ancak Malatya'nın 2016 yılı itibarıyla var olan 136.000 adet sığır varlığını, 2017 yılı içerisinde 170.000'inin üzerine çıkartmasının yani bir yıl içerisinde kat ettiği değişimin altını çizmekte de fayda bulunmaktadır.

Tablo 3. 12 Malatya İlinde Sığırlardan Elde Edilen Süt Üretimi (Ton)

İlçeler	1991		2000		2005		2010		2017	
	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer	Kültür	Diğer
Akçadağ	1833	6743	3942	3524	3776	2774	2465	4763	13518	5785
Arapgir	1018	6641	1149	4962	997	6186	477	5790	1104	5701
Arguvan	394	8324	854	11118	427	8392	1959	10555	6060	6810
Battalgazi	821	5365	2628	3754	2208	4446	5344	8456	18704	24027
Darende	262	9346	394	3988	5344	1291	1296	5637	4453	6445
Doğanşehir	3318	8797	8542	7450	3562	5765	890	10175	7660	8206
Doğanyol	82	2817	404	1594	302	1663	71	2058	1104	2190
Hekimhan	1064	9440	3285	7149	4097	5553	4631	4637	5736	5812
Kale	607	2847	1511	1311	409	524	1296	2066	1809	1449
Kuluncak	98	4196	305	2429	2137	1437	2493	2868	4275	2293
Merkez	8115	29571	14292	36679	13870	41702	13788	33702	-	-
Pütürge	65	8294	509	7909	769	8613	623	6353	2850	8676
Yazihan	1912	7955	1856	5281	1824	5723	4143	6857	11757	9784
Yeşilyurt	558	3234	1034	1817	1033	1767	2964	2778	25753	12334
Toplam	20.147	113.570	40.705	98.965	40.755	95.836	42.440	106.695	104.783	99.512

Kaynak: TÜİK, 2018 (Diğer ile ifade edilen melez ve yerli cins sığır ırklarından elde edilen süt üretimlerinin toplamıdır)

Tablo 3.12’de ki verilere göre Malatya ilindeki toplam sığır sütü üretimi, 1991 yılı itibariyle kültür ırklarından 20.147 ton ve diğer ırklardan 113.570 ton olmak üzere toplam 133.717 ton olarak gerçekleşmiştir. Kültür ırkı sığırlardan üretilen süt, ilçeler itibariyle dikkate alındığında sayısal olarak en fazla 8.115 ton ile Merkez’de gerçekleşmiştir. Ardından Doğanşehir 3.318 ton ile gelmiş ve peşinden 1.912 ton ile Yazihan yer almıştır. Kültür ırkı bakımından en az olan süt üretilen ilçelerin ise 65 ton ile Pütürge, 82 ton ile Doğanyol ve 98 ton ile Kuluncak olduğu görülmektedir. Tabloda melez ve yerli cinslerin toplamını içeren diğer ırklardan elde edilen süt üretimi sütünü

incelendiğinde ise yine sayısal olarak Merkez 29.571 ton ile en fazla süt üretilen bölge olarak yer almaktadır. Ardından Hekimhan 9.440 ton ile ikinci sırada, Darende ise 9.346 ton ile üçüncü sırada yer almaktadır. Tabloda Pütürge ve Kuluncak gibi ilçelerde oransal olarak kültür ırkından elde edilen süt miktarının, diğer ırklardan elde edilen süt miktarına oranının, diğer ilçelere kıyasla çok düşük olduğu görülmektedir. Bunu bu ilçelerdeki çayır ve meralardan yararlanmak isteyen çiftçilerin , kültür ırkının engebeli çayır ve meralara uyum sağlayamamasından ötürü boy olarak daha küçük ve engebeli alanlarda daha rahat gezebilen melez ve yerli hayvanları tercih etmesinden ötürü olduğu söylenebilir.

2000 yılı verileri incelendiğinde ise Malatya’da 40.705 ton kültür ırkı sığırdan elde edilen süt, 98965 ton diğer sığır ırklarından elde edilen süt ve toplamda ise 139.670 ton süt üretimi olduğu görülmektedir. Kültür ırklarından elde edilen süt miktarı en fazla 14292 ton ile Merkez’de bulunurken, Doğanşehir ilçesi de büyük bir artış yakalayarak ikinci sıraya yükselmiş ve kültür ırklarından elde edilen süt üretimini 8542 tona yükseltmiştir. 1991 yılında üçüncü sırada yer alan Yazıhan ilçesinde ise bir azalış görülmektedir. Öyle ki tüm ilçeler arasında 1991 yılına kıyasla kültür ırkı sığırlardan elde edilen süt miktarının düştüğü tek ilçe Yazıhan olmuştur. Hekimhan ve Battalgazi gibi ilçeler ise kültür ırklarından elde edilen süt üretimini arttırarak, Malatya genelindeki 20 bin tonluk artışa en çok katkı veren ilçeler olmuşlardır. Diğer ırklardan elde edilen süt miktarlarına bakacak olursak yine liderliği Merkez 36.679 ton ile sürdürmektedir. İkinci sırada ise 11.118 ton ile Arguvan, Hekimhan’dan devralmıştır. Yine ilk üçe yeni giren diğer bir ilçe ise 7450 ton ile Doğanşehir olmuştur. Diğer ırklardan elde edilen toplam süt miktarının ise Malatya ilinde toplamda 14605 ton azaldığı görülmektedir. İlçeler bazında da bu azalış normal olarak görülmekte olup sadece Malatya Merkez ve Arguvan’da diğer ırk sığırlardan elde edilen süt miktarı artmıştır. Öyle ki Arguvan’ın ilk üçe girmesinde ki neden diğer ilçelerde bu sayının azalırken kendisinde artması olmuştur. Toplamda ise tüm sığırlardan elde edilen süt miktarının Malatya ilinde bu 9 yıllık zaman zarfında yaklaşık olarak 6500 ton arttığı görülmektedir.

2005 yılı verileri ise 2000 ile 1991 yılları arasında ki pozitif ivmeyi kesecek veriler içermektedir. 2005-2000 yılları arasında il içerisinde ki sığır sayısının

azalmasının bunda etkisi oldukça fazladır. Malatya’da kültür ırklarından elde edilen süt miktarı toplam olarak 50 ton artmış olsa da bir çok ilçede azalmış olması kötü bir tablo oluşturmaktadır. 2005 yılı itibariyle diğer ırklardan elde edilen süt miktarının ise yaklaşık olarak 3100 ton azalmış durumda olduğu görülmektedir. Toplamda ise Malatya ilinde 136.591 olan tüm sığırlardan elde edilen süt miktarının ise 2000 yılına nazaran 3.079 ton azaldığı görülmektedir. Kültür ırklarından elde edilen süt miktarları ilçeler itibarıyla incelendiğinde ise Malatya Merkez önceki iki yılda olduğu gibi 13870 ton ile birinci sıradadır. Fakat bu miktarın 2000 yılına göre azaldığı dikkat çekmektedir. İkinci sırada ise büyük bir sıçrayış yaparak Malatya’da ki kültür ırklarından elde edilen süt miktarının az da olsa artmasına en büyük etken olarak 5344 ton üretimi ile Darende yer almaktadır. 2000 yılında, 2005 yılında Darende’ye benzer bir yükseliş ile ikinci sıraya yükselmiş olan Doğanşehir ilçesinde ise 5000 tonluk bir kültür ırkı süt üretimi azalışı görülmektedir. Diğer ırklardan elde edilen süt miktarlarına bakacak olursak, 2000 yılına nazaran toplamda 3000 ton azalış görülmektedir. Aslında diğer ırklardan elde edilen süt miktarının azalması, kültür ırklardan elde edilen süt miktarının artması kaidesiyle olumsuz bir gelişme olarak yorumlanamayacak olsa da, bu dönemde Malatya’da kültür ırklarından elde edilen süt miktarının neredeyse artmamış olması bu gelişmenin olumsuz bir tabloyu işaret ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. Diğer ırklardan elde edilen süt miktarları ilçeler itibariyle incelendiğinde ise yine Merkez’in 41.702 ton ile ilk sırada olduğu görülmektedir. Öyle ki Merkez’in 1991 yılına kıyasla diğer ırklardan elde edilen süt miktarının toplam oran içerisinde oldukça arttığı görülmektedir. İkinci sırada ise her ne kadar ilçede bulunan toplam süt üretiminde bir azalma yaşanmış olsa da 8392 ton ile Arguvan yer almaktadır.

2005-2000 yılları arasında Malatya ilinde azalan sığırlardan elde edilen süt miktarı, 2010-2005 yılları arasında ise 12.544 ton artışla 149.135 tona yükselmiştir. Kültür ırklarından elde edilen süt miktarı 42.440 ton olurken, diğer ırklardan elde edilen süt miktarı 106.695 ton olarak ölçülmüştür. Kültür ırklarından elde edilen süt miktarına nazaran diğer ırklardan elde edilen süt miktarının daha fazla artması, Malatya ilinde ortalama olarak verimin azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Yine ilk olarak kültür ırklarından elde edilen süt miktarının ilçelerde ki durumuna göz atılacak olursa ilk sırada 2005 yılına kıyasla bir azalma görülse de Merkez 13.788 ton ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada son beş yıllık dilimde diğer ilçelere oranla büyük bir artış

yakalayan Battalgazi ilçesi 5344 ton ile yer almaktadır. 2005 ile 2000 yılları arasında büyük bir artış yakalayan Darende ilçesinin ise 2010 ile 2005 yılları arasında önceki beş yıllık dilimde yakaladığı artışı kaybettiği söylenebilir. Diğer ırklardan elde edilen süt miktarları incelendiğinde ise 7000 tonun üstünde bir azalış olmasına karşın Merkez 33702 ton ile hâlâ ilk sırada yer almaktadır. Arguvan 10.555 ton ile ikinci sırada yer alırken, bu yıllar arasında Doğanşehir’de diğer ırklardan elde edilen süt miktarında ki artış dikkati çeken bir diğer unsurdur.

Son olarak 2017 verileri incelendiğinde öncelikle kültür ırkından üretilen süt miktarında ki artış dikkat çekmektedir. Öyle ki kültür ırkından elde edilen süt üretimi miktarı ilk defa diğer ırklardan elde edilen toplam süt miktarı üretimini geçmiştir. 2017 yılı itibariyle üretilen toplam süt üretimi 204.000 tonun üzerine çıkmıştır. Bu 2010 yılına kıyasla yaklaşık olarak 55.000 tonun üzerinde süt üretiminde artış gerçekleştiği anlamına gelmektedir. İlçeler bazında tüm ilçelerde süt üretiminde artış görülmekle birlikte Büyükşehir yasası sebebiyle kapsadığı alanlarda genişleme görülen Yeşilyurt ve Battalgazi illerinde ki değişim dikkat çekici durumdadır. Bu iki ilçe ile birlikte Akçadağ ve Yazıhan illerinde de büyük ölçekli bir genişleme görülmüştür.

Tablo 3. 13 Malatya İlindeki Sığır Sütü Üretimi ile İlgili Bazı Göstergeler

Yıllar	Malatya’da ki Toplam Sığır Sayısının Türkiye’deki Toplam Sığır Sayısına Oranı	Malatya İlindeki Toplam İnek Sütü Üretiminin Türkiye’deki Toplam İnek Sütü Üretimine Oranı	Malatya İlindeki Kültür Irklarından Elde Edilen Süt Miktarının, Diğer Irklara Oranı (%)	Malatya İlindeki Sığır Sütü Miktarının Büyüme Oranı (%)
1991	1,134	-	17,739	-
2000	1,049	1,599	41,130	4,451
2005	0,963	1,362	42,525	-2,204
2010	0,889	1,20	39,776	9,183
2015	0,931	0,96	74,658	9,398
2017	1,079	1,08	105,290	25,217

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.13’ün ilk iki sütununda Malatya’daki toplam sığır sayısı ve süt üretiminin ülke genelinde ki oranı yer almaktadır. Bu iki husus mukayese edilerek Malatya’da ki süt sektörü hakkında fikir çıkarmak amaçlanmıştır. Malatya’da ki toplam süt üretiminin ülke genelinde ki oranın 2015 yılına kadar devamlı suretle düştüğü görülmektedir. Bu 2015-2010 yıllar hariç tutulmak kaydıyla toplam sığır oranı ile paralellik göstermektedir. Malatya’nın bu iki oran bakımından aldığı payların düşük seviyelere düştüğü dikkat çekmektedir. Bununla beraber Malatya’da ki süt üretim oranının sığır oranı oranından tüm yıllar boyunca yüksek olduğu da görülmektedir. Fakat 2000 yılına kıyasla arada ki makas oldukça daralmıştır. Bunun iki sebebi olabilir, birincisi Malatya düşük verimli üretim yapıyor olabilir, ikincisi ise Malatya sığırcılık sektörü içerisinde et yoğun üretime dönmüş olabilir. Çalışmamızın ilerleyen kısmında bu daha net belli olacaktır.

Tablonun üçüncü sütununda Malatya ilinde ki kültür ırklardan elde edilen süt miktarının ne kadar yaygın olduğu ve yıllar itibariyle miktarında nasıl değişim

yaşandığı görülebilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi 2000 ile 1991 yılları arasında Malatya ilinde uygulanan olumlu politikalar eşliğinde kültür ırklarından elde edilen süt miktarında oldukça yüksek bir artış görülmüştür. 1991 yılında %17,7 olan kültür ırklarından elde edilen süt miktarının, tüm ırklara oranı, 2000 yılı itibariyle %42,5'lere yükselmiştir. 2000 yılından itibaren ise bu hızlı değişim önce yerini oldukça yatay bir artışa peşinden ise azalışa bırakmıştır. Bu oran 2005 yılı itibariyle %42,5, 2010 yılı itibariyle ise %39,776 olarak kayda geçirilmiştir. 2010 yılından sonra ise pozitif bir seyir izleyen kültür ırklarından elde edilen süt miktarının oranı, 2015 yılı itibariyle %74,6'ya ulaşmıştır. 2017 yılında ise %105,2'ye ulaşan kültür ırklarından elde edilen süt miktarı oranı ifade etmektedir ki, 2017 yılı itibariyle kültür ırklarından elde edilen süt miktarı, diğer ırklardan daha fazla olmuştur.

Dördüncü sütunda ise Malatya ilinde ki sığırlardan elde edilen toplam süt miktarındaki büyüme oranları verilemektedir. 2000 ile 1991 yılları arasında %4,4'lük büyüyen sığır sütü sektörü bir sonraki beş yıllık süreçte azalış kaydetmiştir. 2005-2000 yılları arasında %2,2'lik bir küçülme yaşayan sığır sütü sektörü, daha sonraki iki beşer yıllık periyotta ise yaklaşık %9'luk büyüme kaydetmiştir. Sığır sütü sektörünün en ciddi büyümeyi yaşadığı yıllar ise 2017 ile 2015 yılları olmuştur. Bu süre aralığı tablo içerisinde ki en dar aralığı temsil etse de, büyüme oranının büyüklüğü Malatya ilindeki sığır sütü faaliyetinin bu iki yılda ciddi ilerleme kaydettiğinin göstergesidir.

Çalışmamıza bu aşamadan sonra bazı bölgeler ve iller üzerinden yapılacak incelemeler ile inek başına düşen süt üretimi ve ardından kişi başına düşen süt üretimi değerlendirmeleri yapılacaktır.

Tablo 3. 14 Türkiye ve Bazı Diğer Bölgeler ile İllerdeki İnek Başına Düşen Süt Miktarları(Ton)

Bölgeler	1995	2000	2010	2017
Türkiye	1,37	1,44	2,46	2,72
Ortadoğu Anadolu	1,12	1,24	2,16	2,41
TRB1 Bölgesi	1,24	1,39	2,49	2,68
Konya	1,54	1,73	3,02	3,22
Kahramanmaraş	2,06	2,32	2,78	3,16
Bursa	1,84	1,99	2,83	3,0
Malatya	1,69	1,96	2,62	2,88
Elazığ	0,83	0,87	2,68	2,79
Diyarbakır	0,84	0,91	1,82	2,32
Muş	0,88	1,67	1,98	2,20

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.14 ile beraber bölgeler ve şehirler arasında ki verim farkı ortaya konulmak amaçlanmaktadır. Öncelikle belirtmelidir ki verimliliği etkilen en büyük hususlar hayvanın ırkı ve beslenme şekilleridir. Hayvanların verimleri açısından elbette öncelikle kültür ırkı tercihi şart olmaktadır. Fakat bununla beraber şehirler arasında ki fark yorumlanırken o şehir içerisinde, kültür ırkı tercihi ile beraber kültür ırkı içerisinde de et yoğun veya süt yoğun üretime yatkın olan hayvanlardan hangisinin seçildiği dikkate alınmalıdır. Ama tüm bu etkenlere rağmen inek başına süt üretimi verileri incelendiğinde doğu bölgelerinden, batı bölgelerine gidildikçe verim artışı net bir şekilde görülmektedir. Bunun başlıca sebebi de doğu illerinde kurak geçen mevsimlerin ardından üreticilerin kendi bölgelerinde yetişen samanları ile hayvanlarını beslemeleridir. Türkiye’de ki veriler incelendiğinde yerli kültür ırkı yıllık ortalama 1,3 ton süt vermektedir. Bu miktar melez ırklarda 2,75 ton iken kültür ırkında ise 3,85 tona kadar ulaşmaktadır. Türkiye’de sağılan ineklerin tamamının kültür ırkı olmaması sebebiyle ortalama süt miktarı 2,7 ton seviyelerinde seyretmektedir (Bayraktar, 2013).

Veriler incelendiğinde görülmektedir ki 2017 yılı itibariyle Malatya ili düşük verimde üretim yapan doğu illeri ile yüksek verimli üretim yapan batı illerinin

arasındadır. 2017 yılı itibariyle en düşük verimli şehirler Diyarbakır ve Muş olmuştur. Bu iki şehirde ki, inek başına düşen süt miktarları sırasıyla 2,32 ton ve 2,20 tondur. Yüksek verimli illere bakıldığında ise Konya ve Kahramanmaraş illerinin en verimli iki il olduğu görülmektedir. Konya’da inek başına 3,22 ton ve Kahramanmaraş’ta ise 3,16 ton süt düşmektedir. Malatya ili ise yılda 2,88 ton üretim yaparak bu illerin arasında yer almaktadır. Malatya ilinin, daha önceki verilerde belirtildiği üzere kültür ırkının diğer ırklara olan oranı Türkiye ortalamasının gerisindeydi. Süt üretiminde ise ortalamasının 0,16 ton üzerinde olduğu görülmektedir. Bunun sebeplerini bulabilmek adına daha derin araştırmalar yapmak gerekse de, bu tabladan çıkarılacak sonuca göre doğu illerinde yapılan verimsiz beslenme şekillerinin buna neden olduğu söylenebilir. Bir diğer karşılaştırma ise Malatya, Tunceli, Elazığ ve Bingöl illerinin yer aldığı TRB1 Bölgesi ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi ile yapılmıştır. TRB1 Bölgesinin ortalamasının, Ortadoğu Anadolu bölgesinin ortalamasından daha yüksek olması olağan karşılanabilir. Çünkü TRB1 Bölgesi, Ortadoğu Anadolu Bölgesinin batı bölgesinde yer almaktadır ve Türkiye genelinde görülen batı bölgelerde ki verim fazlalığı bu bölge içerisinde de görülmektedir. Malatya her iki bölgeye nazaran daha yüksek verimde süt üretimi yapsa da coğrafi koşullar ve iklim bakımından çok fazla fark olmayan Kahramanmaraş ilinin gerisinde olması münasebetiyle potansiyelini tam olarak kullanamadığı sonucuna varılabilir.

Bir ufak değerlendirmede Avrupa ortalamasının alınması ile yapılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde Avrupa’da inek sayılarının verileri tam olarak verilemediğinden dolayı sığır başına düşen inek sütü miktarı tespit edilerek daha makro açıdan bir veri elde edilmiş ve sığır başına düşen inek sütü miktarının 2016 yılı itibariyle 1,7 ton olduğu belirlenmişti. Malatya açısından bu veri ortaya çıkarıldığında ise 2017 yılı itibariyle sığır başına düşen sığır sütü miktarı 1,18 tondur. Türkiye açısından değerlendirme ise ikinci bölümde yapıldığı için tekrarlanamayacaktır ama şu kesindir ki Türkiye sığırlardan elde ettiği verim açısından Avrupa’nın oldukça gerisindedir.

Tablo 3. 15 Türkiye ve Bazı Diğer Bölgeler ile İllerdeki Kişi Başına Düşen İnek Sütü Miktarları(Kg)

Bölgeler	2010	2017
Türkiye	168,4	232,7
Ortadoğu Anadolu	201,8	295,3
TRB1 Bölgesi	218,2	311,1
Muş	499,3	739,5
Konya	287,4	550,4
Elazığ	201,5	324,2
Diyarbakır	111,7	281,3
Malatya	200,5	259,6
Kahramanmaraş	114,7	241,46
Bursa	76,2	82,25

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.15’de kişi başına süt miktarının şehirler itibariyle incelendiğinde ise doğu-batı ayrımının kalmadığı farklı bir veri dağılımı görülmektedir. Bursa ve Kahramanmaraş’ın inek başına aldığı süt miktarı oldukça fazlayken kişi başına süt miktarlarında ise diğer illere kıyasla oldukça düşük miktarda süt düştüğü görülmektedir. Bursa için elbette bunun başlıca nedeninin sanayinin bu ilde gelişmesi söylenebilir. Kahramanmaraş’ın ise baz alınan iller içerisinde gelişmiş ikinci sanayi ili olması onu sondan ikinci sıraya yerleştirmiş olabileceği söylenebilir. Keza sanayinin en az geliştiği il ise Muş’tur ki bu ilde kişi başına düşen süt miktarı en fazladır. Fakat bu tezi çürüten bir il bulunmaktadır ki, o da Konya’dır. Konya değerlendirme yaptığımız şehirler arasında sanayisi gelişmiş ikinci şehirdir. Fakat sanayisi kendinden daha az gelişmiş olan Malatya, Diyarbakır ve Kahramanmaraş’tan daha fazla süt ortalaması yakalamıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Konya sanayisi, Malatya sanayisinden iki kattan daha fazla gelişmiş durumdadır. Konya örneği hayvancılık sektörünün gelişimi açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Son olarak Malatya’nın TRB1 bölgesi ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi ortalamasından düşük olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Malatya ili süt hayvancılığında büyük sorunlar yaşamaktadır. İl içerisinde ki çiftçilerin ırk tercihleri, barınakların durumu, kaba ve keşif yemleri ucuza

temin edememesi, işletmelerin modern tekniklerle çalışmaması, eğitimli personel eksikliği ve pazarlama Malatya ilinde ki süt hayvancılığının en büyük sorunlarıdır. Ayrıca sütün hayvanlardan sağıldıktan sonra teknik açıdan uygun, sütleri soğuk alanda taşıyabilecek ve depolayabilecek araçlar ile depolama alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat il genelinde soğuk zincir sistemimin gelişmemiş olması ve sütün hijyenik olmayan ortamlarda ve teknik altyapıya sahip olmayan seyyar kamyonlarla taşınması sütün kalitesini düşürmektedir. Son olarak belirtmek gerekir ki, il içerisinde ki üreticiler yeteri derecede örgütlenmemiştir. Ürünlerini birlik olarak pazarlayamayan tüketiciler sütün litresini oldukça düşük miktarlarda satmakta ve kârlarını yükseltmemektedirler. (Abdurrahman & Şeker, 2015)

Tablo 3. 16 Türkiye ve Malatya’da Kesilen Sığır Sayısı ve Sığır Eti Üretimi

Yıllar	Türkiye’de Kesilen Hayvan Sayısı (Baş)	Türkiye’de Toplam Et Üretimi (Ton)	Malatya’da Kesilen Hayvan Sayısı (Baş)	Malatya’da Toplam Et Üretimi (Ton)	Malatya k.h.s./ Türkiye k.h.s (%)	Malatya t.e.ü/ Türkiye t.e.ü (%)
2002	1.774.107	327.629	22.114	6.709	1,24	2
2005	1.630.471	321.681	15.282	4.007	0,93	1,2
2009	1.502.073	325.286	19.979	4.134	1,33	1,27
2013	3.430.723	869.292	17.968	4.474	0,52	0,51
2017	3.602.115	987.482	23.583	6.567	0,65	0,66

* Malatya’da kesilen manda sayısı ihmal edilmiştir.

Kaynak: (Abdurrahman ve Şeker, 2015; “Malatya Tarım ve Orman İl Müdürlüğü Koordinasyon ve Şube Müdürlüğü,” 2018)

Tablo 3.16’da ki veriler incelendiğinde Türkiye’de kesilen hayvan sayısı 2002 yılı itibariyle 1,7 milyon civarındadır. Bu yılda toplam et üretimi ise 327 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılına gelindiğinde kesilen hayvan adeti 1,6 milyona, üretilen toplam et adeti ise 321 bin tona yükselmiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise kesilen hayvan adetinde azalma devam edip 1,5 milyona gerilerken, tersi bir şekilde sığır hayvan eti üretiminde ise bir artış görülmüştür. 2013 ile 2009 yıllar arasında ise kesilen sığır sayısında ve sığır eti üretiminde iki kattan daha fazla bir artış görülmüştür. 2013

yılında kesilen sığır sayısı 3,430 milyona, toplam et üretimi ise 869 bin tona yükselmiştir. Son olarak 2017-2013 yılları arasında artış devam etmiş kesilen sığır sayısı 3,6 milyon tona ve toplam sığır eti üretimi 987 bin tona yükselmiştir.

Malatya'da sığır et üretimi incelendiğinde ise 2002 yılında bu miktarın 6,7ton olduğu görülmektedir. Yine aynı yıl itibariyle kesilen sığır sayısı ise 22.114 adettir. 2005 yılına kadar ki 3 yıllık zaman diliminde kesilen hayvan sayısında ve toplam et üretiminde bir azalış görülmektedir. 2005 yılı itibariyle kesilen sığır adeti 15.282, toplam et üretimi ise 4.007 ton olmuştur. 2009 yılları ile 2005 yılları arasında kesilen hayvan adetinde 4.697 adet artış olmasına karşın et üretiminde sadece 134 tonluk bir artış görülmüş ve toplam et üretimi 4.134 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise 2009 yılına kıyasla kesilen hayvan sayısında yine bir azalış görülmüştür ve toplam kesilen hayvan sayısı 17.968'e gerilemiştir. Toplam et üretiminin ise kesilen hayvan sayısında bir azalma yaşanmasına karşın arttığı ve 4.474 tona ulaştığı görülmektedir. Son olarak 2017- 2013 yılları arası incelendiğinde ise önceki yıllara kıyasla büyük artışlar dikkatleri çekmektedir. Kesilen sığır hayvan adeti 5.615 artarak 23.583'e yükselmiştir. Yine et üretimi 2.093 ton artış göstererek 6.567 tona yükselmiş olsa da, bu miktarın 2002 yılına kıyasla daha az bir miktar olduğu dikkat çekmektedir.

Malatya'da kesilen sığır sayısının ve et üretiminin mevcut konumunu anlamak açısından üç ve dördüncü sütunlar önem arz etmektedir. 2002 yılında Malatya'da kesilen sığır sayısının %1,37, sığır eti oranının ise %2 olduğu görülmektedir. Bu yıldan sonra il içerisinde büyük bir azalış dikkat çekmektedir. 2005 yılında bu oranlar sırasıyla %0,93 ve %1,2 olmuştur. 2005-2002 yılları arasında hem Türkiye'de hem de Malatya'da sığircılık kolunda küçülme yaşanmış olmasına karşın Malatya'da yaşanan küçülme oransal olarak daha fazla olmuştur. 2009-2005 yılları arasında verilerin, Malatya açısından pozitif seyir izlediği görülmektedir. Bu yıllar arasında Türkiye'de sığircılık faaliyet kolunda bir küçülme yaşanırken, Malatya'da ise büyüme yaşanmıştır. 2009 yılından sonra ise Malatya açısından oldukça kötü veriler görülmektedir. 2013-2009 yılları arasında Türkiye'de hem kesilen sığır sayısında hem de sığır eti üretiminde 2 kattan daha fazla bir artış yaşanmasına karşın, Malatya'da kesilen sığır sayısı azalmış, sığır eti üretimi ise çok az bir miktar artmıştır. Bunun sonucunda kesilen sığır sayısının oranı %0,52'ye, sığır eti üretimi oranı ise %0,51'e kadar gerilemiştir. 2017-2013 yılları

arasında ise Türkiye ve Malatya'da bu iki veride de artış görülmüş olmasına karşın Malatya'da ki büyüme oranı daha büyük olmuş ve 2017 yılı itibariyle kesilen sığır sayısı oranı %0,65'e, sığır eti oranı ise %0,66'ya yükselmiştir. Sonuç olarak Malatya'da sığır varlığının, Türkiye'de ki sığır varlığına oranının %1,07 olduğu daha önce belirtilmiş ve bu oranın çevre illerle kıyaslaması yapıldığında oldukça yetersiz olduğu saptanmıştı. Yine Malatya'nın, Türkiye süt üretiminde aldığı payın %1,08 gibi düşük bir oran olduğu bilinmektedir. Fakat sığır eti üretiminde ise çok daha kötü bir oran görülmektedir. Bu Malatya'da sığırcılık sektöründe süt yoğun üretim yapıldığına işaret etse de, il içerisinde acil bir reforma ihtiyaç duyulduğunun net göstergelerinden birisidir.

3.4. Malatya İlinde Küçükbaş Hayvancılık

Malatya il genelinde geniş meralara sahip olması sebebiyle küçükbaş hayvancılığa uygundur. Fakat meraların zayıf olması hayvan varlığının artmasına engel olmaktadır. Bu meralar ıslah edildiği takdirde küçükbaş hayvan sayıları arttırılabilecektir. (Abdurrahman & Şeker, 2015)

Tablo 3. 17 Yıllar İtibariyle Malatya İlinde Koyun Varlığı

İlçeler	1991	2000	2005	2010	2015	2017
Akçadağ	39100	17890	17000	17330	19180	22030
Arapgir	29460	34100	31455	30730	29960	41420
Arguvan	47300	35800	33820	27051	47170	38390
Battalgazi	5700	2500	4273	4850	12564	13950
Darende	21049	19500	13200	25500	23840	32259
Doğanşehir	20461	14800	14500	19070	27760	23200
Doğanyol	3700	1350	480	566	185	196
Hekimhan	18182	16600	12600	10400	12735	12544
Kale	2250	1515	735	120	11	11
Kuluncak	10151	14730	12250	16500	12600	12710
Merkez	37945	17500	12504	12716	-	-
Pütürge	15600	7000	6882	2172	2919	1610
Yazıhan	20898	24385	11270	16850	19400	32052
Yeşilyurt	13217	21500	18250	16709	28110	38800
Toplam	285.013	229.170	189.219	200.564	236.634	269.172

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.17’de ki veriler incelendiğinde 1991 yılı itibariyle Malatya’da toplam koyun sayısının 285.013 olduğu görülmektedir. İl genelinde en fazla koyuna sahip ilçenin 47.300 ile Arguvan olduğu görülmektedir. Arguvan’ın ardından 39.100 ile Akçadağ ve 37.945 ile Merkez gelmektedir. Bu ilçelerin sahip oldukları geniş meralar diğer ilçeler önünde avantaj kazanıp fazla koyun sayısına sahip olmalarını sağlamışlardır.

2000 yılına gelindiğinde Türkiye’nin genelinde olduğu gibi Malatya’da da koyun sayısında bir azalma görülmüştür. Toplam koyun sayısı yaklaşık olarak 62 bin adet azalmıştır. Bu yıllar arasında Merkez’de ve Arguvan’da büyük azalışlar dikkat çekmektedir. Buna karşılık ülke ve il genelinde ki küçülme etkisine karşın Yazıhan ve Arapgir’de koyun sayılarının arttığı dikkat çekmektedir. Bu yıl itibariyle Malatya’da en fazla koyun varlığına sahip ilçeler Arguvan, Arapgir ve Yazıhan olmuştur.

2005-2000 yılları arasında Malatya'da küçülme etkisinin devam ettiği görülmektedir. Bu yıllar arasında Malatya'da koyun sayısı yaklaşık 40.000 adet daha azalma göstermiştir. Arapkir ve Arguvan hala en yüksek koyun adetine sahip iki ilçe olsa da, bu ilçelerde de bu yıllar arasında koyun adetinde azalmalar görülmüştür. Yazıhan ilçesi ise büyük bir kayıp yaşayarak il içerisinde oldukça alt sıralar düşmüştür. Bu yıllar arasında Malatya'da koyun varlığını tek arttıran ilçe ise Battalgazi olmuştur.

2010 yılı Malatya açısından bir dönüm noktası olacaktır. Daha önceki bölümlerde görüldüğü üzere 24 Ocak 1980 kararlarından sonra Türkiye genelinde küçükbaş hayvan sayısında oldukça ciddi gerilemeler görülmüştü. TÜİK' ten Malatya için alınabilen veriler bu kadar eski tarihlere dayanmasa da, elde edilen veriler ile Malatya ilinin, Türkiye'nin ortalaması ile ortak bir ivme yakalandığı göz önüne alındığında Malatya'da koyun sayısının 1980 yılından itibaren azaldığı tahmin edilebilir. Sonuç olarak 2010 yılında Malatya'da toplam koyun sayısı 200.564 olarak ölçülmüştür. Bu yılda en fazla koyuna sahip olan ilçeler yine Arguvan ve Arapkir olmuştur. Fakat bu yıllar arasında koyun sayısında artış yakalayan ilçelerin sayısı daha fazla olmuştur. En ciddi artışı 12.300 adet ile Darende gerçekleştirmiş ve en fazla koyuna sahip 3. ilçe olmuştur. Yazıhan, Kuluncak, Merkez, Doğanşehir ve Battalgazi koyun sayılarını arttıran diğer ilçeler olmuşlardır.

2010 yılından sonra ise koyun sayısında artış görülmeye başlanmıştır. 2015-2010 yılları arasında koyun sayısı Malatya genelinde 36.070 artarak 236.634'e yükselmiştir. Malatya ilinin 2014 yılı itibariyle Büyükşehir unvanını kazanması sebebiyle Merkez bu yıllar itibariyle değer almamış ve Merkez içerisinde yer alan koyunlar, Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerine dâhil edilmiştir. Bu sebeple bu yıllar içerisinde bu iki ilçe özelinde yer alan artışların büyük bir sebebi bu olay olmuştur. Bu beş yıllık süreç içerisinde koyun sayısını yaklaşık olarak 20 bin arttıran Arguvan, toplam koyun sayısını 47.170'e çıkartarak il toplamına açık ara en büyük katkı yapan ilçe olmuştur. Peşinde il ve ülke genelinde artış eğilimine karşın bu beş yıllık dilimde azalış göstererek başarısız bir performans göstermesine karşın 29.960 adet ile Arapkir gelmektedir. Üçüncü sırada ise büyük bir artış ile Yeşilyurt yer alsa da, bunun sebebinin Büyükşehir Yasası olduğunu açıklanmıştır. Doğanşehir'in koyun sayısını arttırması ise dikkati çeken önemli bir husustur.

Son olarak 2017 yılına gelindiğinde tıpkı sığır sayısında olduğu gibi iki yıllık diliminde önceki yıllara nazaran büyük bir artış gerçekleşmiştir. 2017-2015 yılları arasında Malatya’da toplam koyun sayısı yaklaşık 33 bin adet artarak 269.172’ye yükselmiştir. İlçeler itibariyle en yüksek sayıya yine Arguvan ve Arapkir sahip olsa da, Arguvan ilçesinde yaşanan 9 binlik azalış büyük bir tezatlık oluşturmaktadır. Bu yıllar arasında 12.650 adet artış sağlayan Yazıhan, 10.700 adet sağlayan Yeşilyurt, 8.400 adet artış sağlayan Darende il genelinde ki artışa en fazla katkı veren ilçeler olmuştur.

Tüm bunlara ilaveten daha önceki tablo incelemelerinde Malatya tarım il müdürlüğü özelinde küçükbaş hayvancılık alanında destekleme ödemelerinin 2014 yılından itibaren başladığı belirtilmişti. Bu tabloda da görülmektedir ki küçükbaş hayvancılık desteklemelerinin koyun sayısında artışa katkıda bulunduğu görülmektedir.

Tablo 3. 18 Bazı İllerin Koyun Sayının, Türkiye’deki Toplam Koyun Sayısına Oranı (%)

İller	2017
Muş	2,49
Kayseri	1,71
Elazığ	1,51
Sivas	1,44
Kars	1,32
Gaziantep	1,09
Malatya	0,79

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.18’de iller itibariyle koyun sayılarının, ülke genelindeki koyun sayıları incelendiğinde Malatya ilinin çevresinde bulunan illere göre oldukça gerilerde olduğu görülmektedir. Bu illerin seçiminde Malatya’ya yakın olan ve benzer coğrafi ve ekonomik koşullara sahip olan illerin alınmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca sığircılık sektörünün, koyunculuk sektörünü dışlama ihtimaline karşı bir önceki sığircılık sektöründe incelenen şehirler alınmıştır.

Veriler incelendiğinde Muş ilinin açık ara bir fark ile en üst basamakta yer aldığı görülmektedir. Ardından ikinci sırada sanayi sektöründe, bölgesine kıyasla oldukça gelişmiş Kayseri 1,71 oranla gelmektedir. Daha sonra Malatya'ya en yakın şehirlerden birisi olan Elazığ 1,51 oranıyla yer almaktadır. Kars 1,32'lik oranla beşinci sırada yer alırken, sanayisi bu iller arasında en fazla gelişmiş şehir olan Gaziantep ise 1,09 oranla altıncı sırada yer almaktadır. Malatya'nın seçilmiş şehirler arasında 0,79 gibi çok düşük bir oranla son sırada yer aldığı görülmektedir. Ayrıca ilave etmek gerekir ki Malatya sadece bu iller içerisinde değil bölgesindeki Adıyaman dışındaki tüm illerin gerisindedir. Koyunculuk sektörü, Malatya ili içerisinde oldukça düşük ve yetersiz kapasiteye sahip olup, muhakkak yenilikçi girişimlere ihtiyaç duymaktadır.

Tablo 3. 19 Yıllar İtibariyle Malatya İlinde Koyun Sütü Üretimi (Ton)

İlçeler	1991	2000	2005	2010	2015	2017
Akçadağ	1657	787	900	978	1155	1304
Arapgir	1114	1693	904	1222	1700	2282
Arguvan	2091	1840	2148	1667	2142	1929
Battalgazi	311	89	103	118	371	726
Darende	1035	849	481	1556	1352	1255
Doğanşehir	1029	538	666	1037	1296	1296
Doğanyol	100	49	5	12	2	5
Hekimhan	995	837	644	485	592	615
Kale	108	60	15	1	0,2	0
Kuluncak	506	475	812	444	381	377
Merkez	1924	987	770	722	-	-
Pütürge	508	299	289	60	92,6	52
Yazıhan	1055	879	600	941	1037	1593
Yeşilyurt	653	1031	963	696	1374	1601
Toplam	13.086	10.413	9.300	9.939	11.494	13.035

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.19'da Malatya ilinde koyun sütü üretimi incelendiğinde ise 1991 yılı itibariyle 13.086 ton koyun sütü sağıldığı görülmektedir. Koyun sayısı tablosunda da görüldüğü üzere Arguvan ve Arapgir ilçeleri, Malatya ilinde sektör içerisinde ki en

ciddi koyun sayısını barındırmaktaydı. Süt üretimleri incelendiğinde iki ilçenin lider konumu yine görülmektedir. 1991 yılı itibariyle il içerisinde en çok koyun sütü sağılan ilçe 2.091 ton ile Arguvan olmuştur. Ardından 1.924 ton ile Merkez gelmiş ve Akçadağ 1.657 ton ile üçüncü sırada yer almıştır.

2000 yılında ise Malatya ilinde toplam koyun sütü üretimi 2643 ton azalışla 10.143 ton olarak gerçekleşmiştir. 2000-1991 yılları arasında Merkezde ve Akçadağ'da koyun sayılarında oldukça ciddi azalışlar görülmüştü. Bunun süt üretimine de yansıdığı görülmektedir. Gerek Merkez'de gerekse Akçadağ'da bu yıllar arasında süt üretiminde yarı yarıya azalış görülmüştür. Ülkenin ve şehrin sektörde küçülme eğilimine karşın Arapkir ilçesinde ise ciddi bir koyun sütü artışı görülmüştür. Öyle ki, Arapkir bu yıl itibariyle Arguvan ile beraber koyunculuk sektöründe lider konumuna gelecek ve bu unvanını günümüze kadar taşıyacaktır. Arguvan'da bu 9 yıllık zaman diliminde 0,2 ton'luk bir azalış görülse de şehir içerisinde ki en fazla süt üreten ilçe yine Arguvan olmuştur. Üçüncü sırada bu yıllar arasında üretimini arttıran ikinci ilçe olarak Yeşilyurt gelmektedir.

1991 yılından sonra başlayan azalma eğilimi 2005-2000 yılları arasında da devam etmiştir. Malatya'da toplam süt üretimi 1,1 ton azalışla 9.300 tona gerilemiştir. Arguvan bu yıllar arasında il genelinde üretimini arttıran üç ilçeden birisi olmuş ve toplam üretimi 2.148 tona çıkmış, liderliğini sürdürmüştür. Bir önceki zaman diliminde artış yakalayan Arapkir'de ise bu zaman diliminde 0,8 ton gibi oldukça ciddi bir miktarda azalış gerçekleşmiş olsa da, il genelinde ki en büyük koyun sütü üreten ikinci ilçe olma unvanını sürdürmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu yıllar arasında hem Türkiye'de hem de Malatya'da koyun sayıları azalmakla birlikte, koyun sütü üretiminin Türkiye genelinde arttığı bilinmektedir. Malatya'nın, Türkiye'deki bu koyun sütü artışı istatistiğini yakalayamadığı görülmektedir.

2010-2005 yılları arasında ise Malatya'da koyun sayısının artmasına paralel olarak koyun sütünde de 0,63 ton artış görülmüş ve toplam koyun sütü üretimi 9.939 tona çıkmıştır. İlçeler arasındaki dengesiz büyüme eğilimleri yine bu yıllar arasında görülmeye devam etmiştir. Arguvan ve Arapkir yine lider iki ilçe olsa da, bir önceki zaman diliminde koyun sütünü arttıran Arguvan'da bu aralıkta azalma görülmüş, tersine bir önceki zaman diliminde azalış görülen Arapkir'de ise artış görülmüştür. Diğer

ilçelere bakılacak olduğunda ise Darende koyun sütü üretimi 1 tondan fazla arttırarak 1.556 tonla, ilçe içerisinde ki en fazla koyun sütü üreten ikinci ilçe olmuştur.

2010 yılından sonra ise Malatya’da koyun sayısının artış hızı artmaya başlamıştır. Artan koyun sayısına paralel olarak Malatya’da koyun sütü miktarının da artmakta olduğu görülmektedir. 2015-2010 yılları arasında Malatya’da koyun sütü üretimi 1,5 tondan biraz daha fazla artarak 11.494 tona ulaşmıştır. İlçe içerisinde Arguvan ve Arapkir’in lider konumu devam ederken Yeşilyurt, bu yıllar arasında Malatya’nın Büyükşehir olması sebebiyle arttırdığı toprak parçanın etkisi ile üçüncü sıraya yükselmiştir.

Son olarak 2017-2015 yıllarına bakıldığında ise il genelinde genişleme eğilimi gören hayvancılık sektörünün koyun sütü üretiminde de bu istatistiğini sürdürdüğü görülmektedir. İl, bu kısa zaman zarfında koyun sütü üretimini 1,5 tondan daha fazla arttırarak bir önceki yıllara kıyasla oldukça parlak bir istatistik çizerek toplam üretimini 13.035 tona çıkarmıştır. İlçe genelinde ise bu parlak hayvancılık dönemine rağmen Arguvan’da toplam koyun sütünün azalması dikkat çekicidir. Arapkir ise koyun sütü üretimini 0,58 ton gibi diğer ilçelere nazaran oldukça ciddi bir oranda arttırmıştır. Yine Yazıhan’da ki 0,54 ton gibi üretimini büyük bir miktarda arttıran diğer ilçe olmuştur.

Tablo 3. 20 Bazı İller ve Bölgelere Göre Koyun Başına Düşen Koyun Sütü Üretimleri

İLLER ve Bölgeler	2010 (KG)	2017(KG)
Türkiye	35,37	39,93
Ortadoğu Anadolu	35,1	42,4
TRB1	37,1	42,5
Diyarbakır	34,86	49,7
Malatya	49,5	48,4
Muş	41,25	47,7
Kahramanmaraş	34	42
Kayseri	40,93	46,9
Elazığ	29,8	39,5
Sivas	54,5	34,4
Bahkesir	37,6	32,83
Afyon	29,6	29

Kaynak: TÜİK, 2018

Türkiye genelinde verimi ölçebilmek adına hazırlanan tablo 3.20’de ise koyun başına düşen koyun sütü üretimleri görülmektedir. Bu tabloda görülmektedir ki sığırcılık sektöründe doğu ile batı arasında ki verim farkı tersine dönmektedir. Sığırcılık sektörü incelendiğinde Diyarbakır ve Muş gibi daha çok kurak bölgelerde verimin düşük olduğu görülmekteydi. Bu tabloda ise Diyarbakır ve Muş tablonun ilk 3 sırasında yer almaktadır. Malatya ise bu iki ilin arasında ikinci sırada yer almaktadır. Koyun başına düşen koyun sütü üretimi dikkate alındığında Malatya’da verimsel açıdan bir sorun görülmekte olmasa da diğer illere kıyasla koyun sayısının çok az olması koyunculuk sektöründe ki kötü tabloyu maalesef parlatamamaktadır

Tablo 3. 21 Bazı İllere Göre Kişi Başına Düşen Koyun Sütü Üretimleri

İLLER	2010 (KG)	2017(KG)
Türkiye	11,08	16,64
Ortadoğu Anadolu	48,13	62,5
TRB1	24,9	34,1
Mus	84,9	97,9
Diyarbakır	13,1	42,5
Elazığ	20,25	34,5
Afyon	26,3	32,8
Sivas	22,7	27,6
Balıkesir	20,6	26,8
Kayseri	11,12	19,72
Malatya	13,4	16,5
Kahramanmaraş	10,4	15

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.21, Türkiye'nin, bazı bölgelerin ve şehirlerin üretim güçleri ve hayvansal ürünler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Şüphesiz ki sanayileşen kentlerde insanların sanayi sektöründe istihdam edilmesi, tarıma ayrılan iş gücünü azaltacak ve kişi başına düşen koyun sütleri bu şehirlerde az olacaktır. Bu sebeple tablonun üst sıralarında Muş'u açık ara farkla 97,9 kg ile lider görmek pek sürpriz karşılanmamalıdır. Fakat çalışmamız Malatya ilinde ki hayvancılık sektörünün analizini içerdiğinden, Malatya'dan sanayisi daha gelişmiş, Kayseri ve Diyarbakır illeri seçilmiştir. Her ne kadar bu illerde ki düzlük meraların daha fazla olması onları avantajlı konuma soksa da, sanayilerinin Malatya'ya kıyasla daha fazla gelişmesi onlar dezavantajlı konuma sokmaktadır. Sonuç olarak Malatya ile bu iki şehir kıyaslandığında kişi başına düşen koyun sütü üretiminde ki bu fark Malatya'da koyun sütü üretiminin başarısız bir şekilde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca Malatya ile daha benzer özellik gösteren Elazığ ile Malatya arasında da yıllık 18 kg'lık bir fark bulunmaktadır. Bu veride Malatya'da koyunculuk faaliyetinin yeterli bir şekilde yürütülmediğinin göstergesidir. Batı illerinde sanayileşmenin daha gelişmiş olması sebebiyle kişi başına düşen koyun sütü üretiminin batı bölgelerinde daha düşük olması beklenebilir. Afyon

ile Balıkesir’de bu verilerin düşük olması bu şekilde açıklanabilir. Bu verilere göre Kahramanmaraş’ta da koyunculuk faaliyetlerinin yeterince kaliteli yapılmadığı söylenebilir.

Tablo 3. 22 Malatya İlinde Yıllara Göre Keçi Varlığı

İlçeler	1991	2000	2005	2010	2015	2017
Akçadağ	2115	1120	441	680	859	2600
Arapgir	8120	10700	8200	8970	7395	9080
Arguvan	9100	6850	7510	7330	13222	10446
Battalgazi	560	0	170	150	835	2710
Darende	1327	2020	1070	4000	1255	2050
Doğanşehir	4026	3550	6000	3350	23780	18525
Doğanyol	2780	1083	240	420	220	241
Hekimhan	2130	2750	2800	1699	2697	6863
Kale	480	362	333	249	18	0
Kuluncak	773	1195	1380	1870	4040	4150
Merkez	3143	2050	1696	1461	-	-
Pütürge	11700	5700	5883	4787	6500	4300
Yazıhan	595	1320	380	1260	1479	3614
Yeşilyurt	1150	2150	1550	2236	3471	6090
Toplam	47.999	40.850	37.653	38.462	65.771	70.669

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.22’de ki veriler incelendiğinde Malatya’da keçi varlığının 1991 yılında 47.999 olduğu görülmektedir. Bu yıl içerisinde ilçelerde ki dağılım incelendiğinde ise Pütürge’nin 11.700 adet ile en fazla keçi sayısına sahip olan ilçe olduğu görülmektedir. Pütürge ilçesinin bu yıl içerisinde keçi sayısının, koyun sayısından dahi fazla olmasının sebebi, engebeli yer şekillerine sahip olmasıdır. Pütürge’nin ardından ise 9.100 adet ile Arguvan ve 8.120 adet ile Arapgir gelmektedir. Bu iki ilçenin sahip olduğu koyun adetinin de fazla olduğu dikkate alındığında, Malatya ili içerisinde küçükbaş hayvancılığında öncü ilçeler olduğu söylenebilir.

2000 yılına kadarki 9 yıllık süreçte ise hayvancılığın birçok sektöründe olduğu gibi keçi sektöründe de bir küçülme görülmüştür. 2000-1991 yılları arasında keçi sayısı yaklaşık olarak 7.100 adet azalmış ve 40.850'ye gerilemiştir. İlçeler içindeki değişimler incelendiğinde ise il ve hatta ülke genelindeki küçülme etkisine karşın Arapkir'de keçi sayısının 2.580 adet artışla 10.700 adete çıktığı görülmektedir. 1991 yılında en fazla keçi sayısına sahip olan Pütürge'de ise yarıdan daha fazla bir azalış yaşanmış ve keçi sayısı 5.700'e kadar düşmüştür. Diğer taraftan Arguvan, azalmanın görüldüğü bir diğer ilçe olmuştur.

2005-2000 yıllarında keçi sayısında azalma süreci devam etmektedir. Bu yıllar arasında keçi sayısı 3.197 azalış ile 37.653'e düşmüştür. İlçeler içerisinde ki değişim incelendiğinde ise bir önceki zaman diliminde Arapkir ve Arguvan'da ki değişim yönünün yer değiştirdiği, Arapkir'de azalış yaşanırken, Arguvan'da ise artış yaşandığı görülmektedir. 2005 yılı itibariyle Arapkir'de ki keçi sayısı 8.200 olurken, Arguvan'da ki keçi sayısı ise 7.510 olarak gerçekleşmiştir. Yine bu yıllar arasında il ve ülke genelinde ki azalış trendine karşılık Doğanşehir'de yaklaşık 2.500 adetlik artış dikkat çekicidir.

2010 ile 2005 yılları arasında Malatya'da tıpkı koyun adetinde görülen değişme gibi keçi sayısında da bir kırılma yaşanmış ve artış sürecine girilmiştir. Bu beş yıllık zaman diliminde yaklaşık olarak 800 adetlik bir artış yaşanmış ve Malatya'da ki keçi sayısı 38.462'ye çıkmıştır. Yine ilçeler içerisindeki değişmeye bakacak olursak Arapkir ve Arguvan yine öncü ilçeler olmakla birlikte, bu yıllar arasında Arguvan'da ki azalış dikkat çekicidir. Diğer taraftan bir önceki zaman diliminde büyük bir artış yakalayan en fazla keçi sayısına sahip 3. İlçe olan Doğanşehir'de bu zaman diliminde ise büyük bir azalış görülmektedir. Bu yıllar arasında il genelinde ki artışa en fazla katkı sağlayan ilçe ise yaklaşık 3.000 adetlik artışla Darende olmuştur.

2010 yılından sonra ise artış oranı hızlanmıştır. 2015-2010 yılları arasında Malatya'da keçi sayısı 27.000 adet üzerinde bir artış göstererek 65.771'e yükselmiştir. Bu yıllar arasında Doğanşehir'de, il genelinde görülmemiş bir artış oranı yakalanmış ve keçi sayısı 20.430 adet artarak, 23.780'e yükselmiştir. İl genelinde ki artış dikte alındığında, Doğanşehir ilçesinde gerçekleşen artış miktarı, il genelindeki artış miktarının %72'sine tekabül etmektedir. Diğer taraftan bu seneye kadar en yüksek keçi

sayısına sahip olan ilçelerden Arğuvan’da 5.892 adetlik önemli bir artış görölmektedir. Arapkir’de ise enteresan bir şekilde bu yıllar arasında azalış görölmüştür.

Son olarak 2017 ile 2015 arasında ki değişime bakacak olursak il genelinde keçi sayısının 4.898’lik bir artışla 70.669 olduğu görölmektedir. Bu iki yıllık zaman diliminde Arğuvan’da 2.776’lık ve Doğanşehir’de 5.255’lik azalışlar dikkat çekmektedir. Bu iki ilçede ki büyük azalışlara karşılık Yeşilyurt, Yazıhan, Hekimhan ve Arapkir gibi ilçelerde ki artışlar, il genelinde ki keçi sayısının artmasına vesile olmuştur.

Tablo 3. 23 Bazı İller İtibariyle İldeki Toplam Keçi Sayısının Türkiye’de ki Keçi Sayısına Oranı

İller	2010(%)	2017 (%)
Gaziantep	2,01	2,29
Muş	2,65	1,96
Elazığ	0,44	0,88
Malatya	0,61	0,66
Sivas	0,86	0,64
Kayseri	0,68	0,64
Kars	0,16	0,33

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.23 yorumlanmadan önce belirtilmelidir ki, bu ilçelerin seçiminde Malatya iline benzer iklim ve yer şekillerine benzer iller, daha önce sığır ve koyun sayısının yorumlanmasına paralel bir şekilde belirlenmiştir. İllerde ki keçi sayısının, Türkiye’deki toplam keçi sayısına oranları incelendiğinde ise 2017 yılı itibariyle liderliğin %2,29 ile Gaziantep’te olduğu görölmektedir. İllerde ki koyun sayısının ülke genelinde ki koyun sayısına oranının izlendiği bölümde Kayseri’nin yüksek, Gaziantep’in ise düşük oran aldığı görölmekteydi. Keçi sayısı oranında ise bu iki ilin ters pozisyon aldıkları dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Muş ilinde ise keçicilik faaliyetinin, koyunculuk ve sığircılık faaliyetlerinde olduğu gibi gelişmiş olduğu görölmektedir. Bunun temel sebebinin il genelinde sanayi sektörünün gelişmemiş olması ve il coğrafyasının hayvancılık yapmaya elverişli olması olduğu daha önce de belirtilmişti. Elazığ ilinin 0,88 olduğu bu tabloda, Malatya 0,66 ile dördüncü sırada yer

almaktadır. Koyun varlığı oranında son sıralarda yer alan Malatya'nın bu tabloda yükseldiği görülse de vurgulanmalıdır ki Kayseri ve Sivas illeri ile çok ufak bir miktarda fark bulunmaktadır. Sivas ve Kayseri'nin koyun miktarlarına Malatya'ya kıyasla çok daha önde olması bu tablonun diğer iller için açıklanabilir olmasını ifade etmektedir. Bu tablo bir kere daha küçükbaş hayvancılık faaliyetinin Malatya'da olmasından daha düşük seviyelerde geliştiğini göstermektedir. Tablonun son sırasında ise büyükbaş hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı Kars yer almaktadır.

Tablo 3. 24 Malatya İlinde Yıllara Göre Keçi Sütü (Ton)

İlçeler	1991	2000	2005	2010	2015	2017
Akçadağ	99	46	26	47	43	134
Arapgir	366	594	320	389	458	519
Arguvan	507	290	448	412	715	539
Battalgazi	34	0	8	8	20	121
Darende	72	92	26	173	91	116
Doğanşehir	205	145	173	199	1124	1037
Doğanyol	59	34	4	9	9	8
Hekimhan	128	115	130	68	123	285
Kale	24	17	2	1	0,60	0
Kuluncak	47	49	81	65	102	108
Merkez	184	118	122	107	-	-
Pütürge	343	244	181	156	169	130
Yazıhan	30	53	21	82	91	186
Yeşilyurt	65	81	78	84	158	317
Toplam	2.163	1.878	1.620	1.800	3.103	3.500

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.24'de ki veriler incelendiğinde Malatya ilinde yıllara göre keçi sütü üretimi incelendiğinde 1991 yılında bu miktarının 2.163 ton olduğu görülmektedir. Keçi sütünün bu yıl itibariyle ilçelere dağılımı incelendiğinde ise Arapgir ve Arguvan'ın en fazla keçi sütü üreten ilçe olduğu görülmektedir. Pütürge'nin bu yıl itibariyle Malatya içerisinde en fazla keçiye sahip olmasına karşın, süt üretimi değerinde üçüncü olması dikkat çekicidir.

2000 yılına gelindiğinde tıpkı diğer hayvancılık sektörü kollarında yaşandığı gibi keçi sütü üretiminde de bir daralma görülmüştür. 2000-1991 yılları arasında Malatya'da keçi sütü üretimi 285 ton azalışla 1.878 kg'a gerilemiştir. İlçe içerisine bakacak olduğumuzda Arapkir'de, il ve ülke genelinde ki azalış eğilimine karşılık bir artış eğilimi olduğu görülmektedir. Arapkir'de, 2000 yılı itibariyle 448 ton süt üretimi olduğu görülmüştür. Diğer taraftan Arguvan ve Pütürge ilçelerinde ise azalış yaşanmıştır.

2005 ile 2000 yılları arasında il toplamında ki durum incelendiğinde ise yine 258 tonluk bir azalış görülmektedir. Malatya'da 2005 yılı itibariyle üretilen koyun sütü miktarı 1.620 tondur. Tıpkı keçi sayısında görüldüğü üzere bu yıllar arasında, bir önceki zaman dilimine kıyasla Arapkir ve Arguvan ilçelerinin rol değiştirerek bir ilçenin üretimini arttırdığını, diğer ilçenin ise üretimini azalttığı görülmektedir. Bu yıl itibariyle Arapkir'de 320 ton, Arguvan'da ise 448 ton süt üretimi gerçekleştirilmiştir. Pütürge'de ise azalış trendi devam etmiş ve keçi sütü üretimi 181 tona kadar düşmüştür.

2010-2005 yılları arasında tıpkı keçi sayısı, koyun sayısı ve koyun sütü üretiminde görüldüğü üzere negatif ivme yerine pozitif ivmeye bırakmıştır. Bu 5 yıllık süreçte Malatya'da, keçi sütü üretimi 180 tonluk artışla 1.800 tona çıkmıştır. İlçelere baktığımızda ise Arguvan ve Arapkir ilçelerinde ki, istikrarsız tablo devam etmektedir. Bu yıllar arasında bu kez de, Arapkir'de bir artış görülmüşken, Arguvan'da bir azalış görülmüştür. 2010 yılı itibariyle Arapkir'de 389 ton, Arguvan'da ise 412 ton keçi sütü üretimi gerçekleştirilmiştir. En fazla keçi sütü üreten ilçe Pütürge'nin yerine 199 ton ile Doğanşehir olmuştur.

2015-2010 yılları arasında ise daha önceki zaman dilimlerine kıyasla oldukça parlak bir tablo görünmektedir. Malatya'da 1.303 tonluk bir artış ile keçi sütü üretimi 3.103 tona çıkmıştır. Arguvan ve Arapkir'de ise istikrarsız değişim grafiği yerini pozitif bir ivmeye bırakmış, bu yıllar arasında her iki ilçede de bir artış görülmüştür. İlçeler arasında dikkati çeken en büyük unsur ise Doğanşehir'dir. Bir önceki tabloda görüldüğü üzere Doğanşehir, bu 5 yıllık zaman diliminde keçi adetini yaklaşık 20.000 adet arttırmıştı. Bunun keçi sütü üretimine de yansıdığı görülmektedir. Doğanşehir keçi sütü üretimini bu yıllar arasında keçi sütü üretimini 5,6 kat arttırarak 1.124 tona çıkarmıştır ki bu miktar Malatya'nın toplam üretiminin 3'te 1'inden daha fazladır.

Son olarak 2017-2015 yılları incelendiğinde ise Malatya’da keçi sütü üretimi 0,4 ton artarak 3.500 tona ulaşmış ve 12 yıldır süren artış trendi devam etmiştir. Önceki 5 yıllık zaman diliminde üretim kapasitesini oldukça fazla arttıran Doğanşehir’in bu iki yıllık zaman diliminde üretimini 90 ton azalttığı görülse de, şehir içerisinde ki en fazla keçi sütü üreten ilçe olma konumunu açık ara sürdürdüğü görülmektedir. Diğer taraftan yine bu iki yıllık zaman diliminde Arguvan’da, 200 tonluk bir azalış yaşanması dikkat çekicidir. Keza Arapkir’de 57 tonluk bir artış olduğunu ifade etmekte yarar olacakken, Hekimhan ve Yeşilyurt’ta ki üretim artışları dikkat çeken diğer unsurlardır.

Tablo 3. 25 Bazı İller ve Bölgelere Göre Keçi Başına Düşen Keçi Sütü Miktarları (KG)

İller ve Bölgeler	2010	2017
Türkiye	43,3	49,2
TRB1 Bölgesi	51,4	52,69
Ortadoğu Anadolu	40,0	57
Muş	49,8	59,4
Balıkesir	58,6	57,8
Kayseri	45,07	57,3
Elazığ	43,7	53,2
Antalya	54,04	52,18
Diyarbakır	31,8	51,5
Malatya	46,8	49,5
Sivas	60,19	46,83
Kahramanmaraş	26,79	44,36

Kaynak: TÜİK, 2018

Türkiye’de ve bazı diğer bölge ile illerde ki verimliliği ölçmek adına hazırlanan tablo 3.25’de daha önce sığır sütü ve koyun sütü verimlerine nazaran daha farklı bir tablo görünmektedir. Sığır sütü veriminde doğudan batıya doğru gidildiğinde bir verim artışı sağlanırken, koyun sütü üretiminde ise tersi bir durum söz konusuydu. Keçi sütü üretiminde ki verim incelendiğinde ise bu iki farklı durumun ortasında bir durum görülmektedir. Batı illeri ile doğu illeri arasında belirli bir verim farkı yoktur. Muş koyun sütü üretiminde ki gibi yine 59,4 kg ile üst sıralarda yer almaktadır. Ardından

Balıkesir 57,8 kg ile gelmektedir. Malatya'ya oldukça yakın komşusu olan Elazığ'da keçi başına düşen keçi sütü üretimi 53,2 kg olarak ölçülmektedir. Türkiye'de ki en fazla keçiye sahip ikinci il olan Antalya'da ise bu miktar 52,18 kg'dır. Diyarbakır'da 51,5 ve ardından nihayet Malatya 49,5 kg ile gelmektedir. Malatya'nın altında yer alan iki ilden biri olan Sivas'ta bu miktar 46,83'iken Kahramanmaraş'ta ise bu miktar 44,36'dir.

Malatya'nın, Türkiye ortalamasının biraz üzerinde, Ortadoğu Anadolu ve TRB1 bölge ortalamasının ise oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Malatya'nın doğu komşusu Elazığ ile verim farkı 3,7 kg'dır. Diğer taraftan batı komşusu Kahramanmaraş'ın ise 5,2 kg önündedir. Malatya doğu illeri arasında en az keçi adetine sahip olan illerden biri olmasına karşılık, keçi sütü üretiminde Türkiye ortalamasını yakaladığı görülmektedir. Fakat diğer doğu illeri ve Ortadoğu Anadolu ortalaması dikkate alındığında ise daha verimli bir üretim şekli gerçekleştirebileceği de aşikardır. Ek olarak çalışmamızın ikinci bölümde incelediği üzere Avrupa'da keçi başına düşen keçi sütü üretiminin ortalama olarak 150 kg olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'de ki üretim şekillerinin modern yöntemler ile yapılmadığını ortaya koyan diğer bir husustur.

Tablo 3. 26 Bazı İller ve Bölgelere Göre Kişi Başına Düşen Keçi Sütü Miktarları (KG)

İller ve Bölgeler	2010	2017
Türkiye	3,7	6,4
TRB1 Bölgesi	12,1	5,74
Ortadoğu Anadolu	9,23	17,69
Muş	20,48	30,76
Antalya	11,45	15,15
Kahramanmaraş	4,35	14,07
Diyarbakır	3,39	10,63
Balıkesir	8,19	9,05
Elazığ	2,21	8,59
Sivas	5,11	5,17
Malatya	2,43	4,45
Kayseri	1,56	2,85

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.26’da illerde ki emek üretim faktörünün ne kadar keçi sütü üretimine katıldığını ortaya koymak için hazırlanmıştır. Daha önceki tespitlerimizde görüldüğü üzere sanayinin az gelişmiş olduğu illerde, emeğin tarım sektörüne yönelmesi dolayısıyla kişi başına ürünlerin daha fazla olduğunu görmüştür. Muş’u, tıpkı sığırcılık ve koyunculuk faaliyetlerinde olduğu gibi ilk sırada görmek şaşırtıcı değildir. Antalya ise sahip olduğu kurak platolar ile keçiciliğe çok uygun bir yer olduğu için her ne kadar sanayisi gelişmiş olsa da hayvancılık faaliyetlerinde keçiciliğe önem verdiği için kişi başına süt değerinin yüksek olduğu görülmektedir. Kahramanmaraş ise Malatya’ya oldukça yakın bir mevkide olmasına karşın keçicilik faaliyetini Malatya’nın iki katının üzerinde bir sayı ile yapmaktadır. Bu onu tablolarda üst sıralara taşıyan bir etken olmuştur. Son sıralarda ise Diyarbakır 10,63 ile ve 9,05 kg ile Balıkesir gibi sanayisi gelişmiş olan iller görülürken, ardından Elazığ’ın 8,59 kg ile gelmesi, keçicilik sektörü açısından Elazığ için olumsuz bir rapordur. Kayseri, koyunculuk yoğun olarak yapıldığı bir il olması ve sanayisinin Malatya’dan daha gelişmiş olması onun 2,85 kg ile alt sıralarda olmasını açıklayabilir fakat Kayseri’nin hemen üst sırasında ise Malatya 4,45 kg ile gelmektedir. Malatya, Elazığ’ın 4 kg, Diyarbakır’ın 5, Kahramanmaraş’ın ise 9,5 kg gerisinde yer almaktadır.

Tablo 3. 27 Türkiye ve Malatya İlinde Küçükbaş Et Üretimi (Ton)

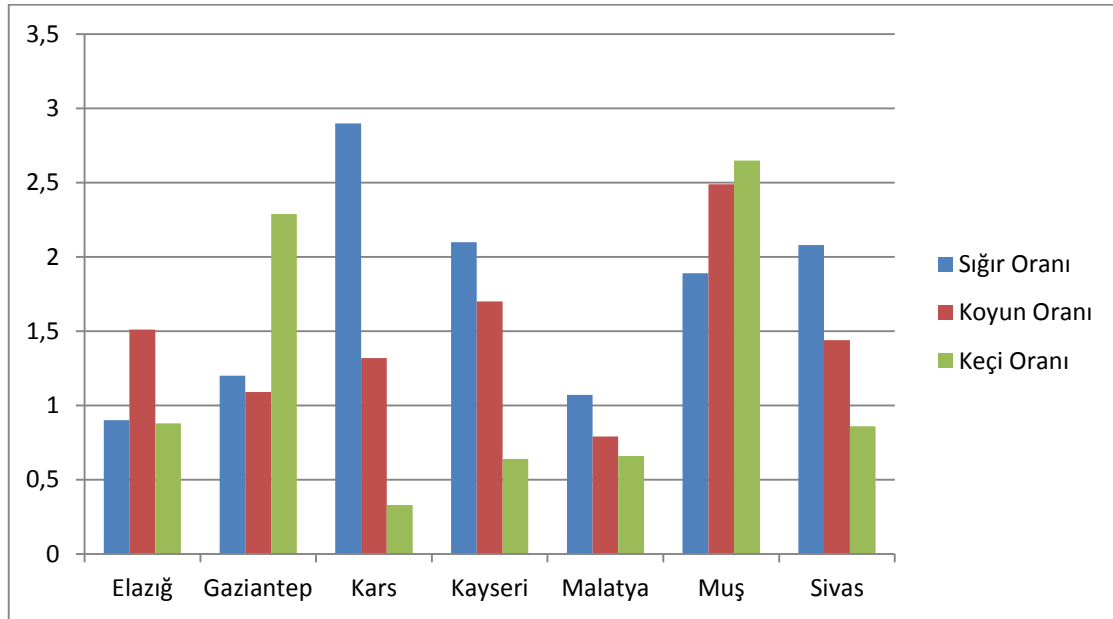
Yıllar	Türkiye’de Küçükbaş Et Üretimi	Malatya’da Küçükbaş Et Üretimi	Malatya’da k.e.ü/Türkiye’de k.e.ü
2002	91.282	1.048	1,14
2005	86.133	760	0,88
2009	86.308	686	0,79
2013	126.497	313	0,24
2017	137.583	123	0,08

Kaynak: (Abdurrahman ve Şeker, 2015; Malatya Tarım ve Orman İl Müdürlüğü Koordinasyon ve Şube Müdürlüğü, 2018; TÜİK, 2017)

Tablo 3.27’ye bakıldığında 2002 yılında Türkiye’de küçükbaş hayvanlardan elde edilen toplam et üretiminin 91 bin ton, Malatya’da ise 1.048 ton olduğu görülmektedir. Malatya bu yılda, toplam Türkiye üretiminin %1,14’üne sahip olmuştur. 2005 yılına

gelindiğinde ise hem Malatya’da hem de Türkiye’de et üretiminde azalışlar görülmüştür. Fakat Malatya’da ki azalış daha fazla olduğundan, Malatya’nın ülke et üretiminden aldığı pay 0,88’e düşmüştür. 2009-2005 yılları arasında Türkiye toplamında küçükbaş et üretiminde bir azalış görülmesine karşın Malatya’da azalış devam etmiştir. Bu yılda Malatya’da küçükbaş et üretimi 686 ton olmuş ve ülke üretiminden aldığı pay 0,79’a gerilemiştir. 2013-2009 yıllar arasında ise Türkiye’de ciddi bir büyüme yaşanmasına karşın Malatya’da küçükbaş hayvanlardan elde edilen et üretimi iki kattan daha fazla azalmıştır. 2013 yılında 313 ton küçükbaş eti üreten Malatya’nın toplam üretimden aldığı pay 0,24’e gerilemiştir. 2017-2013 yılları arasında ise Türkiye’de pozitif büyüme görülmesine karşın Malatya’da azalış sürmeye devam etmiştir. 2017 yılı itibariyle tarım ve orman bakanlığı kayıtlarında Malatya’da 123 ton küçükbaş et üretimi gerçekleşmiş ve ülke üretiminde ki payı 0,08’lere gerilemiştir. Yine 2017 yılı itibariyle Malatya’nın toplam küçükbaş hayvan varlığının, ülkede ki toplam küçükbaş hayvan varlığına oranı %0,76 ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt miktarının oranı %0,88 olduğu düşünüldüğünde, küçükbaş hayvancılığın sorunlarına ilaveten küçükbaş hayvancılık sektöründe, et üretiminde daha ciddi sorunlar baş göstermektedir.

Grafik 3. 1 Bazı İller İtibariyle İl İçerisindeki Sığır, Koyun ve Keçi Sayılarının Türkiye’deki Toplam Sayılarına Oranı

Kaynak: TÜİK, 2018

3.5. Malatya İlinde Tavukçuluk

Doğu Anadolu Bölgesi, Ortadoğu ülkelerine yakınlığı, bu ülkelerin başta Irak ve İran olmak üzere tavuk taleplerinin yüksek olması sebepleriyle bir avantajı sahiptir. Ayrıca Doğu Anadolu Bölgesinde, tavuk ve tavuk ürünlerinde olan talep, arzdan daha fazla miktardadır. Talep fazlasının batı illerinden karşılandığı bu bölgelerde, bölge içerisinde yapılacak üretim, taşıma masraflarından ve yüksek fiyatlara maruz kalmamasını sağlayacaktır. Fakat bölge içerisinde ki üretim ne yazık ki köy tavukçuluğu şeklinde yani ilkel yöntemlerle gerçekleştirilmiş olduğundan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin ülke içerisinde tavukçuluk sektöründen aldığı paydan çok düşüktür. Türkiye İstatistik Kurumu'nun, bölge içerisinde yapmış olduğu sınıflandırmalardan birisi olan TRB1 bölgesi, Bingöl, Elazığ, Tunceli ve Malatya illerini kapsamakta olup bu iller arasında tavukçuluk sektörünün en çok gelişmiş olduğu il Malatya ve Elazığ illeridir. Tavukçuluk sektörü, bu iki şehrin ekonomisinde önemli bir paya sahip durumda olup, doğu illeri arasında üretimi en fazla olan illerin başında gelmektedir. (Köseman, Şeker, Baykalır, & Aygen, 2017; Özen, n.d.)

Yumurta tavukçuluğu yapan işletmelerin kümeslerini tutması gerektiği ideal sıcaklık 13 derece iken, et tavukçuluğu yapan işletmeleri için ise bu rakam 15-21 derece arasındadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin, iklim şekilleri dikkate alındığında bölge içerisinde dağlık bölgeler hariç her yerinde tavukçuluk faaliyetinin yapılabileceğini göstermektedir. Elazığ ve Malatya illerinde ortalama sıcaklığın 10 derecenin üstünde olduğu zaman dilimi 7-8 ay civarlarındadır. Ayrıca havanın çok sıcak olmaması, hastalıkların hızlı yayılmasını önler, kümesin havalandırılmasını kolaylaştırır ve kümes içerisinde nem miktarının fazla olmamasını sağlar. (Özen, n.d.)

Malatya, 2010 yılından itibaren Ziraat Bankası'nın tavukçuluk sektörüne verdiği faizsiz kredi ile Tarım ve Kırsal Kalkınma Kurumu'nun vermiş olduğu hibeler ile hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Ayrıca Elazığ iline ulusal çapta büyük bir kapasiteye sahip bir kesimhane firmasının yatırım yapması, Malatya ilinde de kapasitenin artmasına olanak sağlamıştır. Fakat son yıllarda Malatya ilinde bazı kesimhanelerin kriz yaşayarak işletmelerini kapatması, Malatya ili tavukçuluk sektöründe önemli bir soruna

yol açmıştır. (“Avşar’dan ‘Tavukçuluk Sektörünün Sıkıntıları Çözölsün’ Çağrısı,” 2018))

Tablo 3. 28 Yıllara Göre Malatya İlinde Tavuk Sayıları (100 Adet)

İlçeler	1991		2000		2005		2010		2015		2017	
	Y.T	E.T	Y.T.	E.T	Y.T	E.T.	Y.T.	E.T	Y.T	E.T.	Y.T.	E.T.
Akçadağ	362	6	135	100	60	1000	550	202	208	9405	4380	7900
Arapgir	250	0	150	0	120	0	80	0	48	0	30	0
Arguvan	145	0	80	0	127	0	125	250	73	0	76	0
Battalgazi	120	130	80	250	50	250	70	800	185	2738	1450	118
Darende	160	40	160	20	140	8	32	0	72	0	63	0
Doğanshehir	95	0	50	0	70	0	25	0	50	430	53	0
Doğanyol	70	0	17	0	15	0	8	0	34	0	36	0
Hekimhan	140	0	100	20	60	0	17	0	26	0	27	0
Kale	187	0	181	24	175	1	50	0	55	0	56	0
Kuluncak	100	25	137	0	125	0	53	0	57	0	59	0
Merkez	455	150	250	0	205	900	521	380	-	-	-	-
Pütürge	200	0	121	0	129	0	117	0	42	0	41	0
Yazihan	210	0	200	0	200	550	230	248	306	4181	300	2761
Yeşilyurt	30	51	41	11	45	0	30	300	704	7378	584	3587
Toplam	252	402	1702	425	152	2709	1910	123	373	2413	7157	14366
	4				1			57	9	4		
	2926		2127		4231		14267		27873		21524	

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.28’de ki veriler incelendiğinde, Malatya ilinde yıllara göre tavuk sayıları içerisinde ilk olarak 1991 yılında Malatya’da toplam yumurta tavuğu sayısı 252.485, et tavuğu sayısı 40.205 ve toplamda ise 292.690 tavuk olduğu görölmektedir. İlçeler

bazında et tavukçuluğu sadece birkaç ilçe tarafından üstlenmişken, yumurta tavuklarının sayısı ise tüm ilçelere yayılmıştır. Yumurta tavukları sayısında en fazla adete sahip ilçeler 45.500 ile Merkez ve ardından 36.200 ile Akçadağ olmuştur. Et tavukçuluğunun ise 1991 yılı itibariyle il genelinde yumurta tavukçuğu kadar gelişmediği görülmektedir. Bu tarihte Merkez'de 15.000 adet et tavuğu, Battalgazi'de ise 13.000 adet et tavuğu bulunmaktadır ki bu Malatya'da ki toplam et tavuk sayısının yaklaşık %70'ine denk gelmektedir.

2000 yılına gelindiğinde ise Malatya ilinde toplam tavuk sayısı 79.900 adet azalış göstermiş ve 212.790'a gerilemiştir. Bu yıllar arasında Türkiye genelinde tavuk sayısının yaklaşık olarak 3 kat arttığı düşünüldüğünde Malatya'da bu tarihlerde çok kötü bir tavukçuluk sektörü gidişatı görüldüğü söylenebilir. 2000 yılı itibariyle toplam yumurta tavuğu sayısı 170.270, toplam et tavuğu sayısı ise 45.520 olarak gerçekleşmiştir. İl genelinde ki toplam tavuk sayısında ki azalışın sebebinin, yumurta tavuğu sayısında ki azalma olduğu net bir şekilde görülmektedir. İlçeler içerisinde ki durum incelendiğinde ise yumurta tavuğu sayısında, 9 yıllık zaman zarfında 20.000 adetlik bir azalış görülse de Merkez 25.000 adet ile ilk sırada gelmektedir. 1991 yılında 36.200 yumurta tavuğuna sahip Akçadağ'ın ise 13.500'e gerileyerek oldukça kötü bir performans sergilediği görülmektedir. Et tavuklarının toplam sayısında azda olsa bir artış olduğunu söylemiştik. Bunun temel sebebi ise Battalgazi ve Akçadağ'da ki et tavukları sayısının artmasıyla beraber Kale ve Hekimhan ilçelerinde et tavukçuluğuna başlamasıdır.

2005-2000 yılları arasında ise Malatya'da tavuk sayısının yaklaşık 2 kat arttığı görülmektedir. 2005 yılında hesaplanan tavuk sayısı 423.120 olmuştur. Malatya'nın 1990'lı yıllardan sonra başlayan Türkiye'de ki tavukçuluk sektörüne 2000'li yıllar ile beraber eşlik ettiği bu grafik tarafından ortaya konulmaktadır. Tavuk sayısının içerisinde ki dağılıma bakıldığında ise 152.160 yumurta tavuğunun, 270.960 et tavuğunun olduğu görülmektedir. Bu 5 yıllık süre sarfında yumurta tavuğunun sayısının azalması dikkat çekici bir unsurdur. Et tavuğunda sayısında ki 228.000'lik artış, genel olarak tavukçuluk sektörünün büyümesine neden olmuştur. Yumurta tavukçuluğunda yine Merkez ve Yazıhan lider konumda olan iki ilçedir. Et tavukçuluğunda ise Akçadağ'ın sergilediği performans oldukça dikkat çekicidir. 2000 yılında 10.000 et

tavuğuna sahip olan Akçadağ, sahip olduğu et tavuğu sayısını 10 kat arttırarak 100.000'e çıkarmıştır. Keza, Merkez'de 2000 yılında yok olan et tavuğu sayısı, 2005 yılında 90.000 adete ulaşmıştır. Bu iki ilçenin sergilediği performans tavukluk sektörünün bu yıllar arasında ki büyümesinin temel sebebidir.

2010-2005 yılları arasında ise Malatya'da tavukçuluk sektörünün 3 kattan daha fazla arttığı görölmektedir. Bu yıllar arasında Malatya'da toplam tavuk sayısı yaklaşık olarak 1 milyon gibi olağan üstü bir miktarda artmıştır. 2000 ile 1991 yıllarda görünen etkinin tersi olarak bu 5 yıllık süreçte Türkiye'de tavukçuluk sektörü küçölmüşken, Malatya'da olağanüstü bir şekilde artmıştır. Tavuk sayılarında ki dağılımlara bakılacak olursa yumurta tavuğu sayısında pek fazla artış olmazken, et tavuklarında ise olağan üstü bir artış görölmüştür. Malatya'da ki bu büyük artışın sebebinin, et tavukçuluğunda yaşanan artış olduğu söylenebilir. 2010 yılı itibariyle Malatya'da 1 milyon 235 bin et tavuğu bulunurken, 191 bin yumurta tavuğu bulunmaktadır. İlçeler içerisinde ki değişim incelendiğinde ise Akçadağ'ın 2005 yılında et tavukçuluğunda yaptığı büyük artışı 2010 yılında yumurta tavukçuluğunda da yaptığı ve yumurta tavuğu sayısını 55.000'e çıkarak tavukçuluk sektöründe öncü ilçe yolunda ilerlediği görölmektedir. Bu 5 yıllık zaman diliminde Merkez'de de yumurta tavuğu sayısının yaklaşık olarak 32.000 artığını söylemekte fayda vardır. Diğer taraftan asıl önemli gelişmeyi kaydeden et tavukçuluğuna baktığımızda ise Merkez'in toplam sayısının 290.000 gibi büyük bir miktarda arttırarak 380 bin adet ile en fazla et tavuğuna sahip olan ilçe olduğu görölmektedir. Akçadağ ve Yazıhan'da ki gelişmelerde dikkat çekici olmakla birlikte en büyük artışı ise 300.000 adet artışla Yeşilyurt yapmıştır. 2005 yılında et tavuğu sayısı 0 olan Yeşilyurt, 2010 yılına gelindiğinde 300.000 adet et tavuğuna sahip konuma gelmiştir.

2015-2010 yılları arasında ki değişim süreci incelendiğinde ise toplam tavuk sayısının Malatya genelinde 1.3 milyon arttığı görölmektedir. Bu yıldan sonra yine Türkiye genelinde tavukçuluk sektörü ile mukayese yapıldığı zaman paralel bir seyir göröldüğu söylenebilir. Tavuk sayıları içerisinde ki dağılıma bakıldığında ise et tavukları sayısının yaklaşık olarak 1.2 milyon arttığı, yumurta tavuğunun sayısının ise yine yaklaşık olarak 180 bin adet arttığı görölmektedir. Yani il genelinde ki tavuk sayısının artışında ki temel etkenin yine et tavuklarının sayısının artması olarak

söylenbilir. İlçeler içerisinde ki değişim incelendiğinde ise yumurta tavuğunda ki lider ilçenin 208 bin adetle Akçadağ olduğu görülmekle birlikte, Yeşilyurt ilçesinin bu yıllar arasında yumurta tavuğu sayısını 70.000 adet arttırarak en fazla artış yapan ilçe olduğu görülmektedir. Et tavukçuluğunda ki üstün artışı sağlayan ilçelere baktığımız zaman, Akçadağ'ın 732.000 adet gibi olağan üstü artış ile öncülüğü üstlendiği görülmektedir. 2015 yılı itibariyle Akçadağ'da toplam et tavuğu sayısı 940 bin olmuştur ki bu Malatya'da ki toplam et tavuğu sayısının %39'una tekabül etmektedir. Bununla birlikte, Yeşilyurt'ta gerçekleşen 437.000 adetlik et tavuğu artışı dikkat çeken bir diğer unsurdur.

Son olarak 2017-2015 yılları incelendiğinde Malatya'da son 15 yılda yaşanan büyüme grafiğinin tersine döndüğü görülmektedir. Bu 2 yıllık süreçte toplam tavuk sayısı yaklaşık olarak 635.000 azalış göstermiştir. Türkiye genelinde tavukçuluk sektörünün büyüme devam ettiği bu yıllarda, Malatya ilinin gösterdiği tavukçuluk sektörü performansı olumsuz bir şekilde yorumlanabilir. Tavuk sayısı içerisinde ki dağılım incelendiğinde ise et tavuğunun 27 yıllık süren büyüme eğiliminin sona erdiği görülmektedir. Et tavuğunun sayısı yaklaşık olarak 977 bin gibi yüksek bir miktarda azalmıştır. Diğer taraftan yumurta tavuğunda ise tersi bir büyüme oranı görülmüştür. Yumurta tavuğu sayısı bu iki yılda yaklaşık olarak 342 bin artmıştır. İlçeler içerisinde ki dağılımlar incelendiğinde ise Akçadağ'ın et tavuğu sayısında ki azalışını, yumurta tavuğuna yansıtarak toplam sayıda dengeli bir seyir izlediği görülmektedir. Yine Battalgazi ilçesinde yaklaşık 127 bin adetlik tavuk yumurtası artışı görülmüştür ki bu iki ilçede yaşanan yumurta tavuğu sayısı, Malatya genelinde ki artışın temel kaynağı olmuştur. Et tavukları sayısında ise Yeşilyurt ve Yazıhan'da ki toplam sayının neredeyse yarı yarıya azaldığı görülmektedir. Bununla beraber, Battalgazi ilçesinde ki 250 binlik et tavuğu azalışı ile Doğanşehir'de ki 43 binlik et tavuğu sayısının sıfıra inmesi et tavuklarının sayısında ki azalışın temel sebebini oluşturmaktadır.

Tablo 3. 29 Bazı İllere Göre İllerin Sahip Olduğu Tavuk Sayısının Türkiye'deki Tavuk Sayısına Oranı

İller	Et Tavuğu Oranı (%)	Yumurta Tavuğu Oranı (%)	Toplam Tavuk Oranı (%)
Manisa	13	10	12,5
Elazığ	1,8	1	1,56
Kayseri	0	3,8	1,38
Malatya	0,64	0,58	0,62
Kahramanmaraş	0,16	0,89	0,42
Erzincan	0,31	0,35	0,33
Diyarbakır	0,071	0,42	0,19

Kaynak: TÜİK, 2018

Doğu Anadolu illerinde tavukçuluk sektörünün yeterince gelişmediği daha önce belirtilmiştir. Bölge genellikle tavuk ihtiyacını batı illerinden sağlamakta olup, genellikle küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bunu bu tablo üzerinde de görebiliriz. Doğu Anadolu Bölgesinde ki tavuk üretimini en fazla gerçekleştiren il Elazığ'dır. Elazığ'ın Türkiye'de ki toplam tavuk sayısından aldığı pay ise %1,56'dır. Bölgede en fazla tavuk adetine sahip ikinci tavuk üreticisi ise Malatya'dır. Malatya'nın payının ise Elazığ'ın çok altında 0,62 olduğu görülmektedir. Erzincan, Doğu Anadolu Bölgesinde en fazla tavuk adetine sahip olan üçüncü ildir ve onun da 0,33 pay aldığı görülmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesi de, Doğu Anadolu Bölgesinden pek farklı veriler içermemektedir. Diyarbakır bu bölgede en fazla üretime sahip illerden birisidir ki, ülke payından aldığı oran sadece 0,19'dur. Manisa ise tavukçuluk sektöründe ki mevcut durumu yansıtmak adına verilmiştir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıktan farklı olarak tavukçuluk, az sayıda ki işletmelerin büyük ölçekli yatırımları ile şekillenir. Bu işletmelerin kendilerine seçtikleri illerde sektör içerisinde üst sıralara yükselir. Manisa, Bolu ve Balıkesir gibi illerinde ki toplam tavuk sayısının ülkenin %30'undan fazla olması bunun en önemli örneğidir

Tablo 3. 30 Yıllara Göre Malatya’da Toplam Yumurta Üretimi Miktarı (1000 Adet)

İlçeler	1991	2000	2005	2009	2014	2017
Akçadağ	6388	950	450	598	52025	-
Arapgir	4025	2250	1750	1450	866	-
Arguvan	1305	920	1397	1280	1326	-
Battalgazi	2300	1600	1000	1300	3379	-
Darende	880	2080	1960	286	1301	-
Doğanşehir	420	500	1050	260	915	-
Doğanyol	700	0	220	150	631	-
Hekimhan	1126	1800	600	157	469	-
Kale	1131	3275	3110	2890	999	-
Kuluncak	560	2740	2000	860	1041	-
Merkez	8923	3995	3495	3765	-	-
Pütürge	2000	2500	2679	2300	795	-
Yazıhan	2730	4900	3600	6204	7674	-
Yeşilyurt	753	850	450	512	9556	-
Toplam	33.241	28.360	23.761	22.012	80.977	89.180

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.30’da ki veriler incelendiğinde Malatya ilinde 1991 yılında toplam yumurta sayısı yaklaşık 33,2 milyon adet olmuştur. İlçeler içerisinde en fazla yumurta üretimi gerçekleştiren ise 8,9 milyon adet ile Merkez olmuştur. 6,3 milyon adet ile Akçadağ ve 4 milyon adetle Arguvan il içerisinde önemli yumurta üretimi yapan diğer ilçelerdir.

2000 yılına kadar ki süreçte Malatya’da tavukçuluk sektörünün küçüldüğünü daha öncede ifade edilmişti. Bu yıllar arasında yaklaşık 80.000 adet yumurta tavuğu azalışı, muhakkak ki yumurta üretimi etkileyecektir. Öyle ki bu yıllar arasında yaklaşık 4,8 milyon adet yumurta üretimi azalışı görülmüştür. İlçeler içerisinde ilde ki küçülme eğilimine kapılmayıp, yumurta üretiminin 2 milyon adetten fazla arttıran Yazıhan ilçesi dikkat çekmektedir. Yine bu yıllar arasında, ildeki küçülme eğilimine karşılık, Kale ilçesinde 2,1 milyon adet, Kuluncak’ta 2,2 milyon adet ve Darende’de 1,2 milyon adet

yumurta üretimi artışı görülmüştür. Bu 9 yıllık zaman diliminde ülke genelinde tavukçuluk sektöründe yaşanan hızlı büyümeye karşılık verebilen ilçeler sadece bu dört ilçe olmuştur. Akçadağ ve Merkez ilçelerinde görülen yaklaşık 5'er milyon adetlik düşüş, il genelinde ki toplam düşüşün temelini oluşturmuştur.

2005-2000 yılları arasında yumurta üretimi sayısı düşmeye devam etmektedir. Yine bu yıllar arasında yumurtacı tavuk sayısının da düştüğü görüldüğünden bu beklenebilecek bir durumdur. Bu 5 yıllık zaman diliminde toplam yumurta adedinin, il toplamında yaklaşık 4,5 milyon adet azaldığı görülmektedir. İlçeler arasında ki değişim incelendiğinde ise Doğanşehir, Pütürge ve Arguvan ilçelerinde ufak büyüme yaşandığı görülmektedir. Bu üç ilçe dışında kalan diğer ilçelerde ufak miktarlarda azalışlar yaşanmış, toplandığında 5 milyon adet yumurta azalışı gibi bir miktar çıkmıştır. 2005 yılı itibariyle en fazla yumurta üretimi yapan ilçeler, Merkez, Kale ve Yazıhan ilçeleri olmuştur.

2009-2005 yılları arasında ise Malatya'da toplam yumurta tavuğu sayısında azalış devam etmiş ve bununla birlikte yumurta üretiminde de düşüş yaşanmıştır. Bu beş yıllık zaman sürecinde Malatya'da toplam yumurta üretimi yaklaşık 1,7 milyon adet azalış göstermiştir. İlçeler içerisinde ki dağılıma bakıldığında ise yine en fazla yumurta üreten 3 ilçenin bir önceki zaman dilimi ile aynı olduğu görülmektedir. Yazıhan 2,6 milyon adet yumurta üretimi artışı gerçekleştirerek, yumurta üretiminde lider olan ilçe konumuna ulaştığı görülmektedir. Merkez'de ise 3,7 milyon adet ve Kale'de ise 2,89 milyon adet yumurta üretimi gerçekleşmiştir. Darende'de ki 1,6 milyonluk azalış ve Kuluncak'ta ki 1,1 milyon adetlik azalış ise dikkat çeken küçülmelerdir.

2014-2009 yıllarında ise büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte ülke genelinde de yaşanan hızlı büyümenin de etkisiyle, Malatya'da tavukçuluk dolayısıyla yumurtacılık sektörü oldukça hızlı büyümüştür. Bu yıllar arasında Malatya ilinde, toplam yumurta adedi yaklaşık 58 milyon adet artarak 80,9 milyon adete çıkmıştır. İlçe içerisindeki değişimler incelendiğinde ise Akçadağ'ını Malatya ilindeki artışta ki en büyük payı olan ilçe olduğu görülmektedir. 2014 yılında Akçadağ'da ki toplam yumurta üretimi 52 milyon adet olmuştur. Bu miktar Malatya'nın toplam yumurta üretiminin %64'üne denk gelmektedir. Diğer taraftan bu yıllar arasında Malatya'nın Büyükşehir statüsüne girdiğinden Merkez'in içinde yer alan bölgeler

Battalgazi ve Yeşilyurt sınırlarına dahil edilmiştir. Dolayısıyla bu iki ilçede yaşanan artışların ardında bu neden yatmaktadır. İldeki bu yüksek büyüme hızına karşılık, Kale ve Pütürge ilçelerinde yaşanan küçülmede dikkat çekici diğer unsurlardır.

Son olarak 2017-2014 yıllarına bakacak olursak toplam yumurta üretiminin il toplamında 9 milyon adet arttığı görülmektedir. Fakat bu yıllar arasında yumurtacı tavuk sayısının 2 kata yakın bir miktarda arttığı düşünüldüğünde bu artış miktarının oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu yıl dahilinde Türkiye İstatistik Kurumundan, ilçe düzeyinden veriler alınmadığından sadece il toplam verileri sunulabilmektedir.

Tablo 3. 31 Yumurta Tavuğu Başına Düşen Tavuk Yumurtası Miktarları

	2005	2009	2017
Türkiye	199,9	208	144,2
Malatya	156	179	124

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.31’de ki verilerde Malatya ilindeki verimin ölçülmesi açısından hazırlanmıştır. 2005 yılında Türkiye’de bir tavuktan 199 yumurta alınabiliyorken, Malatya’da bu sayının 156 olduğu görülmektedir. 2009 yılına gelindiğinde hem Türkiye’de hem Malatya’da da verim artışı görülmesine karşılık Malatya’nın Türkiye ortalamasının gerisinde olduğu görülmektedir. 2017 yılına kadar ki, 8 yıllık süreçte ise ortalama verimin çok düştüğü görülmektedir. Türkiye’de bir tavuktan 144 yumurta alınabiliyorken bu miktar Malatya’da 124 adete kadar düşmüştür.

Tablo 3. 32 Türkiye’de ve Malatya’da ki Toplam Beyaz Et Üretimi (Ton)

Yıllar	Türkiye’de ki toplam Beyaz Et Üretimi	Malatya’da ki Toplam Beyaz Et Üretimi	Malatya’da ki b.e.ü/ Türkiye’de ki b.e.ü (%)
2014	1.943.000	35.692	1,83
2017	2.186.000	51.106	2,33

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.32’de ki veriler incelendiğinde ise Türkiye’de 2014 yılı itibariyle toplam beyaz et üretiminin 1,9 ton olduğu görülmektedir. Bu yıl itibariyle Malatya’da gerçekleşen tavuk üretimi ise 35 bin ton olmuştur. Malatya’nın Türkiye’nin toplam üretiminden aldığı pay ise %1,83 olmuştur. 2017 yılına kadar ki süreçte hem Türkiye’de hem de Malatya’da beyaz et üretiminde artışlar görülmüştür. 2017 yılında Türkiye’de ki toplam beyaz et üretimi 2,18 ton olurken Malatya’da ki toplam beyaz et üretimi ise 51,1 bin ton olmuştur. Malatya, Türkiye’de ki toplam beyaz et üretiminden aldığı payı ise 2,33’e çıkarmıştır.

Tablo 3. 33 Türkiye ve Malatya’da Tavuk Başına Düşen Tavuk Eti Üretimi

Yıl	Türkiye	Malatya
2017	6,27	24,3

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 3.33’de ise tavuk başına düşen tavuk eti üretiminde Malatya’nın, Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde olduğu görülmektedir. Gerek ülke toplamından aldığı pay gerekse verimsel değerler olsun Malatya’nın tavuk eti üretiminde oldukça iyi konumda olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 34 Türkiye ve Malatya’da Kişi Başına Düşen Beyaz Et ve Tavuk Yumurtası Üretimi

Yıllar	Türkiye’de Kişi Başına Düşen Tavuk Yumurtası (Adet)	Malatya’da Kişi Başına Düşen Tavuk Yumurtası (Adet)	Türkiye’de Kişi Başına Düşen Beyaz Et (Kg)	Malatya’da Kişi Başına Düşen Beyaz Et (Kg)
2014	220	105	24	46
2017	238	113	27	64

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3.34’de ki yıllara göre kişi başına düşen miktarlar incelendiğinde 2014 yılı itibariyle Türkiye’de ortalama olarak kişi başına 220 yumurta düşmektedir. Malatya’da ise bu miktarın çok altında 105 adet olarak görülmektedir. 2017 yılına gelindiğinde kişi başına değerlerde Türkiye’de 18 adet, Malatya’da ise 8 adet artış kaydedilmiş,

Türkiye’de 238 adet, Malatya’da 113 adet olarak üretim gerçekleştirilmiştir. Beyaz et üretimi hususunda ise tam tersi bir sonuç görülmekte, Malatya daha yüksek değerler almaktadır. 2014 yılı itibariyle Türkiye’de ortalama olarak kişi başına 24 kg beyaz et düşerken, Malatya’da ise 46 kg beyaz et düşmektedir. 3 yıllık zaman diliminde Malatya’da kişi başına düşen değer oldukça artmış, beyaz et üretimi kişi başına 64 kg olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de bu değer ise Malatya değerlerinin çok altında 27 kg olduğu görülmektedir.

3.6 Malatya’da Hayvancılık Sektörünün Sorunları

Doğu Anadolu Bölgesinde hayvancılık faaliyeti genellikle sektör bilincinden uzak toplumsal faaliyet biçiminde yürütülmektedir. Bir faaliyet kolunun sektör olarak değerlendirilebilmesi için öncelikle bir girişimci bulunması şarttır. Girişimci bu faaliyet koluna kâr elde etme amacıyla girmeli ve amacı piyasa mal ve hizmet üretmek olmalıdır. Fakat Türkiye’de, bilhassa Doğu Anadolu Bölgesi’nin geneline hayvancılık faaliyeti babadan çocuğa kalma şeklinde devam etmektedir. İnsanlar, piyasaya mal ve hizmet üretmekten çok, kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzerine yoğunlaşmış ve bu amaçla faaliyetlerini sürdürmektedirler. (Akpınar et al., 2012)

3.6.1 Verimlilik Sorunu

Ülkemizin hayvancılık sektörü alanında önemli bir sorunu verimlilik sorunudur. Türkiye’de hayvancılık sektörünün bir çok alanında, Avrupa verimliliğinin altında üretim gerçekleştirilmektedir. Örneğin, inek başına düşen inek sütü üretimi Türkiye’de yaklaşık 2,7 ton olarak gerçekleşmektedir. Malatya ilinde bu miktar Türkiye ortalamasının üstünde 2,88 ton olarak gerçekleşse de, Avrupa’da inek başına düşen inek sütü üretiminin 6 ton olduğu düşünüldüğünde bu miktar oldukça yetersiz bir miktardır. Yine keçi sütü üretimi verileri incelendiğinde, Türkiye’de keçi başına düşen keçi sütü üretiminin 49,2 kg olduğu görülmektedir. Malatya’da yine Türkiye ortalamasının biraz üzerinde 49,5 kg olarak üretimini gerçekleştirirse de, Avrupa’da bu miktarın 150 kg olduğu bilindiğinden, Malatya ilinde gerçekleşen üretim değerlerinin oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Son olarak tavukçuluk sektörüne bakıldığında, Türkiye’de tavuk başına 51,1 yumurta düştüğü görülmektedir. Malatya, tavukçuluk sektöründe Türkiye

ortalamasının dahi gerisinde kalmış, yıllık tavuk başına düşen yumurta üretimini 41,3 yumurta olarak gerçekleştirmiştir. Tavuk başına düşen tavuk yumurtası üretiminin 82 adet olduğu düşünüldüğünde ülkemizde ve özellikle Malatya ilinde yetersiz verimlilikte üretim yapıldığı görülmektedir.

Malatya'da hayvancılık sektörünün işgücü yoğun ve sürekli olarak yapılması, üretim maliyetleri içerisinde girdi maliyetleri en önemli faktör olarak dikkat çekmektedir. Üreticiler, girdilerin fiyatlarına müdahale edemediğinden, olası bir fiyat artışı karşısında girdi miktarı ve kalitesinde kısıtlamalar yaparak bu sorunu aşmaya çalışmakta ve sonuç olarak verim azalışı ortaya çıkmaktadır. (Abdurrahman & Şeker, 2015)

3.6.2 İç Pazara Uzak Olunması

Doğu Anadolu Bölgesi'nin bir diğer dezavantajı ülkenin talep merkezine uzak olmasıdır. Türkiye'de talep miktarının en fazla olduğu ilin İstanbul olduğu düşünüldüğünde, ülkemizin talep merkezinin İstanbul olduğu söylenebilir. İllerin gelişmişlik düzeyleri de dikkate alındığında İstanbul'a yakın illerin daha fazla geliştikleri söylenebilir. Krugman tarafından ortaya atılan içsel piyasa etkisi teorisine göre , bir üretim faaliyetinin yoğunlaşacağı ortam, talebin dışsallık derecesine bağlıdır. Ülkemizin kalkınma süreci incelendiğinde Krugman'ın ortaya attığı teorisinin geçerli olduğu görülmektedir. Yine bu teoriye göre üreticiler piyasanın en yoğun olduğu bölgelerde üretim yapmak isteyecekler ve dolayısıyla piyasa üreticilerin üretim yapmak istedikleri bölgelerde oluşacaktır. (Akpınar et al., 2012)

Malatya ilinin İstanbul'dan uzak olması, İstanbul'un yaymış olduğu sanayi etkisinden yararlanamamasına sebep olmaktadır. İstanbul'a yakın olan Sakarya, Kocaeli ve Tekirdağ gibi iller bu durumu fırsata çevirmiş ve sanayilerini geliştirmişlerdir. Fakat Malatya'nın bu durumdan faydalanması söz konusu değildir. Ayrıca bölgede üretilen tarımsal ürünler, pazara uzaklık sebebiyle rekabetçi konumda değildir. Ek olarak bir de taşıma maliyetlerinin söz konusu olması rekabet edilebilirlik ihtimalini daha da düşürmektedir. (Akpınar et al., 2012)

3.6.3 İklimsel Yetersizlik ve Sulama Maliyetleri

Hayvan üreticilerin en büyük sorunlarından bir tanesi ülke içerisinde yem fiyatlarının oldukça dalgalı ve yüksek olmasıdır. Kars, Erzurum gibi bölgelerin büyükbaş hayvancılıkta öncü iller olmasının temel sebeplerinden birisi bahar ve yaz aylarında almış olduğu yoğun yağışlar sebebiyle çeşitli otların kendiliğinden yetişmesidir. Malatya’da sulama ağlarının gelişmediği yerlerde çiftçilerin kendi güçleriyle baraj veya sulama kanallarından elde ettikleri sulama ya yetersiz gelmektedir ya da yüksek elektrik giderleriyle karşılaşılmaktadır. Yaz aylarının genellikle kurak geçmesi sulama ihtiyaçlarını daha da arttırmakta ve bu Malatya çiftçisini zorlamaktadır. Malatya’da devlet eliyle büyük ve geniş sulama pompaları ile çiftçilerin su ihtiyaçlarının ucuz maliyetle karşılanması yem maliyetlerini düşürecek ve şüphesiz hayvancılığın gelişmesini sağlayacaktır.

3.6.4 Kesimhane Yetersizliği

Malatya iline en yakın illerden birisi olan Elazığ ilinde ulusal ölçekli bir tavuk kesimhanesi firmasının yapmış olduğu yatırım sebebiyle Malatya ilinde de tavukçuluk sektörü hızla genişlemiş ve Malatya ilinde de iki adet kesimhane açılmıştır. Fakat bu iki kesimhanenin son dönemde yaşadığı kriz sebebiyle bu kesimhanelere fason üretim yapan firmalar alacaklarını alamamakta ve sektör bir çıkmaza girmektedir. Malatya’nın ciddi bir kanatlı et üretici olma yolunda ilerlediği bu yolda kesimhanelerin sayısı artırılmalı ve üzerlerinde ki denetim sıklaştırılmalıdır (Malatya Sanal Haber, 2018).

3.6.5. Üretim Örgütlerinin Yetersizliği

Malatya’da özellikle küçük ölçekli üretim yapan çiftçilerin temel sorunlarından bir diğeri ürettikleri hayvansal ürünleri pazarlayamamalarıdır. Bölge içerisinde kooperatif ve üretici birliklerinin yeterli sayıda olmaması bu çiftçilerin ürünlerini doğru bir şekilde değerlendirememelerine sebebiyet vermekte üretim kapasitelerini genişletememelerine sebebiyet vermektedir.

3.6.6. Hayvan Pazarına Uzaklık ve Koordinasyon Sorunu

Malatya’da hayvan pazarının bir çok ilçeye uzak olması yine özellikle küçük çiftçilerin hayvanlarını pazara götürememesine ve hayvan fiyatlarından habersiz olmasına sebebiyet vermektedir. Küçük çiftçi, yerel komisyoncuların fiyat inisiyatifine hayvanlarını bu komisyonculara düşük fiyattan satmak mecburiyetinde kalmaktadır. Malatya’da özellikle küçük çiftçiyi hedef alan bir düzeleme getirilmeli komisyoncuların küçük çiftçileri zarara uğratmaları engellenmelidir.

4. SONUÇ

Türkiye’de toplam sığır sayısı 1961 yılı itibariyle 12,4 milyon adettir. Bu sayı ile Türkiye, 1961 yılı itibariyle Dünya’daki toplam sığır sayısının %1,3’üne, Avrupa’daki toplam sığır sayısının ise %6’sına sahiptir. 1980 yılından sonra Türkiye’de izlenen serbest piyasa ekonomisi politikaları sebebiyle sığır sayısında 2010 yılına kadar ciddi azalmalar görülmüştür. 2017 yılı itibariyle Türkiye’de ki toplam sığır sayısı yaklaşık 14 milyon adet olarak ölçülmüş ve bu miktarın Dünya’daki sığır sayısına oranı %0,94’e kadar gerilemiştir. Fakat 1980 yılından sonraki sığır sayısı azalışlarına karşın Türkiye’de verimli ırklara dönüşüm sebebiyle toplam sığır eti ve sığır sütü üretimi 1961 yılı ile 2017 yılları arasında devamlı olarak artmıştır. Türkiye’de 1961 yılı itibariyle 99.000 ton sığır eti üretilmiştir. Bu miktar Dünya’daki toplam sığır eti üretiminin sadece %0,3’üne, Avrupa’da ki toplam sığır eti üretiminin ise %1’ine tekabül etmektedir. 2017 yılı itibariyle ise Türkiye’de toplam sığır eti üretimi 988.000 tona kadar yükselmiştir. Bu üretim hacmi ile Türkiye, Dünya’da ki payını %1,4’e, Avrupa’daki payını ise %9’lara kadar çıkarmıştır. Türkiye’de 1961 yılı itibariyle toplam sığır sütü üretimi ise 4,8 milyon tondur. Bu üretimle Türkiye, Dünya’daki toplam sığır sütü üretiminin %1,5’ine, Avrupa’daki sığır sütü üretiminin ise %2,5’ine sahip olmuştur. Yine gerçekleştirilen ırk ıslahı sonucunda 2017 yılı itibariyle Türkiye’de sığır sütü üretimi 18,7 milyon tona ulaşmıştır. Bu üretim ile Türkiye, Dünya’daki sığır sütü üretiminden aldığı payı %2,8’e, Avrupa’da ki payını ise %9,4’e kadar çıkarmıştır. Öyle ki 1961 yılında Türkiye’de sığır başına sadece 7,96 kg sığır eti düşmektedir. Bu miktar ile Türkiye, verimsel açıdan Dünya’dan 21 kg, Avrupa’dan ise 42 kg geridedir. 2017 yılına kadar gerçekleştirilen dönüşüm sonucunda Türkiye’de sığır başına düşen sığır eti üretimi 70 kg seviyelerine kadar çıkmıştır. Bu miktar ile Dünya’dan 25 kg verim fazlalığı sağlanmış olmasına karşın Avrupa’dan hâlâ 16 kg daha düşük seviyede üretim yapılmaktadır. 1961 yılı itibariyle Türkiye’de sığır başına düşen sığır sütü üretimi ise 388 kg olarak gerçekleşmiştir. Bu üretim ile Dünya’nın 56 kg üzerinde bir üretim gerçekleştirilmiş olsa da Avrupa’nın yaklaşık olarak 600 kg gerisinde kalmıştır. Yine gerçekleştirilen dönüşüm ile Türkiye’de sığır başına düşen sığır sütü üretimi 1332 kg seviyelerine çıkmıştır. Dünya ile verimsel üretim farkını 900 kg seviyelerine kadar çıkarmış olan Türkiye yine Avrupa’nın 310 kg gerisinde üretim gerçekleştirmektedir.

Kişi başına düşen hayvansal ürünler bazında değerlendirmeler yapıldığında ise 2017 yılı itibariyle Türkiye'nin, Dünya ortalamasının üzerinde bir değer yakalamış olduğu fakat Fransa ve Arjantin gibi ülkelerin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Sonuç olarak 1961 yılına kıyasla ciddi bir verim artışı olmasına karşın Dünya'da ki sığır sayısında ki oransal azalış fazlasıyla dikkat çekicidir. Ayrıca verimsel olarak Dünya'nın üzerinde bir verim ile üretim gerçekleştirilmiş olsa da Avrupa'nın hâlâ çok gerisinde olunması bu yolda kat edilecek mesafenin var olduğunu göstermemiştir. Ayrıca kişi başına düşen değerlerde üretim seviyesini daha gerçekçi yansıtan bir unsur olarak değerlendirilebilir. 2017 yılı itibariyle Türkiye'de kişi başına 12,4 kg sığır eti, 211 litre ise sığır sütü üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu veriler sığır eti üretimi ağırlıklı üretim yapan Arjantin ve sığır sütü ağırlık üretim yapan Fransa ile değerlendirildiğinde, her iki faaliyet kolunda da bu iki ülkenin gerisinde olduğu görülmektedir. İnek sütü üretimi ağırlıklı faaliyet gösteren Türkiye 2017 yılı itibariyle kişi başına düşen süt üretiminde Arjantin'den 14, Fransa'dan ise 155 litre daha az üretim yapmaktadır. Yine sığır eti üretiminde kişi başına düşen değerler incelendiğinde 2017 yılı itibariyle Fransa'dan 9, Arjantin'den ise tam 48 kg daha düşük üretim yapılmaktadır. Bu veriler 1961 yılı itibariyle gösterilen gelişimin çok yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Öyle ki tarım ülkesi olarak atfedilen ve Türkiye'den daha küçük bir GSYH hacmine sahip olan Arjantin ile kıyas yapıldığında Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak değerlendirilmesi için üretim hacmini çok daha fazla geliştirmesi aşikardır.

Malatya'da sığırcılık faaliyeti incelendiğinde ise sığır sayısında 1991 yılları ile 2010 yılları arasında Türkiye'de ki büyüme ile paralel olarak negatif bir seyir görülmüştür. Fakat 2010 yılından sonra büyük oranlı büyümeler yakalanmış ve 1991 yılında 135.000 olan sığır sayısı 172.000 adete kadar ulaşmıştır. Fakat sığır sayısının Türkiye'de ki sığır sayısı ile oranlaması dikkate alındığında ise 1991 yılında Malatya'da ki sığır sayısının, Türkiye'de ki sığır sayısına oranı %1,13'iken, 2017 yılında bu oran %1,07'ye düşmüştür. Yani Malatya'da ki sığır sayısı 1991 yılına kıyasla artmıştır ama bu artış Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Yine 2017 yılı itibariyle il bazında ki sığır sayısının ülke toplamına oranı Malatya'nın çevresindeki illerle kıyaslandığında, Malatya'nın, Gaziantep, Sivas, Kayseri ve Muş gibi illerin daha aşağısında bir değere sahip olduğu görülmektedir. Malatya'nın incelemesi yapılan iller arasında önünde olduğu tek il ise Elazığ'dır. Yine yıllar itibariyle sığır sayısının Türkiye genelinde

azalmasına karşılık sığırlardan elde edilen hayvansal üretimin sürekli olarak arttığı görülmektedir. Malatya’da ise inek sütü üretimi 2005-2000 yılları arasında, sığır eti üretimi ise 2009-2005 yılları arasında daralma yaşamıştır. Bu il genelinde de sığırcılık sektörünün istikrarlı bir yapıda olmadığını göstermektedir. Malatya’nın 2017 yılı itibariyle ülke genelinde ki inek sütü üretiminden %1,08 pay, sığır eti üretiminden ise 0,66 pay aldığı görülmektedir. Bu veriler Malatya’da sığırcılık sektörünün inek sütü üretimin ağırlıklı olarak ilerlediğini ve üretimin oldukça yetersiz olarak gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir. Öyle ki Malatya kişi başına düşen inek sütü üretiminde her ne kadar Türkiye ortalamasının üzerinde yer alsada, Ortadoğu Anadolu Bölgesinin, TRB1 bölgesinin, Muş, Konya, Diyarbakır ve Elazığ gibi illerin gerisinde olduğu görülmektedir. İnceleme yapılan iller arasında sadece Kahramanmaraş ve Bursa illerinin önünde olduğu görülmektedir ki Bursa’nın sanayi üzerine gelişmiş bir şehir olması onun önünde olunmasını doğal kılmaktadır. Sığır eti üretiminde ise çok daha kötü bir tablo yaşanması sürpriz olmayacaktır ki Malatya’nın kişi başına düşen sığır eti üretiminde Türkiye ortalamasının dahi altında olduğu görülmektedir. TÜİK’den il bazında sığır verileri alınamadığından şehir bazında bir değerlendirme yapılamayacak olsa da durumun zaten kötü durumda olan inek sütü verilerinden çok daha kötü olacağı aşikardır. Tüm bu verileri Malatya ilinde hayvancılık desteklemeleri ile kıyasladığımızda doğru orantılı bir ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Malatya ilinde tarım il müdürlüğü öncülüğünde 2011 yılından sonra sığırcılık sektörü üzerine Buzağı desteklemeleri, Büyükbaş hayvan desteklemeleri ve süt desteklemeleri verilmeye başlanmıştır. Bu yıllar arasında büyükbaş hayvan sayısının yıllar sonra artış eğilimine girmiş olmasının kuşkusuz en büyük bağlantısı hayvancılık desteklemeleri olmaktadır. Ayrıca son yıllarda küçükbaş hayvancılık desteklemeleri uygulamasının da başlamış olmasına karşın büyükbaş hayvancılık sektörünün Malatya ilinde verilen toplam destekleme ödemelerinin yaklaşık %70’ini oluşturması, il özelinde sığırcılık sektörüne daha fazla önem verildiğini gösterir bir durumdur.

Türkiye’de ki koyun sayısında ki değişim incelendiğinde ise sığır sayısındaki değişim ile paralel bir değişim görülmüştür. 1980 yılında başlayan düşüş eğilimi 2010 yılına kadar devam etmiş, bu yıldan sonra artış eğilimleri görülmüştür. Sonuç olarak 1961 yılında 34,4 milyon olan koyun sayısı 2017 yılı itibariyle 30,9 milyona gerilemiştir. Yine 1961 yılı itibariyle Türkiye, Dünya’daki koyun sayısının %3,4’üne

sahipken 2017 yılı itibariyle bu oran %2,5'e düşmüştür. Fakat sığircılık sektörüne kıyasla keskin bir ırk dönüşümü yaşanmadığından koyunlardan elde edilen hayvansal ürünlerde ki değişim grafiği dalgalı bir seyir izlemiştir. Türkiye hem koyun eti üretiminde hem de koyun sütü üretiminde verimsel açıdan Dünya ve Avrupa ortalamasının üstündedir. Öyle ki 2017 yılı itibariyle Türkiye'nin, Dünya'da ki toplam koyun eti üretiminden aldığı pay %3,5'ken koyun sütünden aldığı pay ise %12,9 olmuştur. Fakat 1961 yılına kıyasla Türkiye'de hem koyun eti hemde koyun sütü üretimi artmış olmasına karşın, Dünya üretiminden aldığı paylarda ise yine bir azalış görüldüğünü belirtmek gerekir. Kişi başına değerler dikkate alındığında ise Türkiye'de ki üretim süreci daha net görülmektedir. Türkiye'de 1961 yılında kişi başına 8,6 kg koyun eti düşerken 2017 yılında bu miktar 4,4 kg seviyelerine düşmüştür. Yine kişi başına koyun sütü üretimi 1961 yılında 27,85 kg iken, 2017 yılında 11,68 kg seviyelerine düşmüştür. Fakat yine belirtmek gerekir ki kişi başına düşen koyun eti üretimi Dünya ortalamasından dört kat, kişi başına düşen koyun sütü üretimi ise 10 kat daha fazladır. Kısacası koyunculuk sektöründe Türkiye verimsel açıdan bir sıkıntı yaşamamakla birlikte hâlâ dünyada ki en fazla üretime sahip ülkelerden birisidir. Fakat 1961 yılı baz alındığında potansiyel üretim hacminin altında üretim yaptığı görülmektedir. Koşullar daha iyi bir seviyeye çıktığında Türkiye koyunculuk sektöründe lider ülkelerden birisi olabilir.

Türkiye'de keçicilik sektörü ise sığircılık ve koyunculuk sektörlerine nazaran çok daha fazla küçülme yaşamıştır. Öyle ki küçülme trendi 1961 yılından hemen sonra başlamış 2010 yılına kadar devam etmiştir. 2010 yılı ile 2017 yılı arasında %100 büyüme yaşanmasına karşın bu yılda 10 milyona ulaşan keçi adeti 1961 yılına kıyasla yaklaşık 2.5 kat daha az değer sahiptir. Yine bu yıllar arasında Dünya'da ki keçi sayısının yaklaşık 3 kat arttığını ifade etmek gerekir. Aradaki fark sebebiyle 1961 yılında Dünya'daki keçi sayısının %7'sine sahip olan Türkiye 2017 yılı itibariyle bu varlığın sadece %1'ine sahip olur duruma kadar gerilemiştir. Fakat bu yıllar arasında keçi sayısında ki şiddetli azalışa karşın keçi eti üretiminde 16 tonluk bir artış görülmüştür. Yine bu yıllar arasında keçi sütü üretimi ise 300 tonluk bir azalış yaşanması bu yıllar arasında keçicilik sektörü içerisinde keçi eti üretiminin yaygınlaştığına işarettir. Keçi başına düşen keçi üretimlerinde Türkiye'nin hem süt hem de et üretiminde Dünya ortalamasının üzerinde Avrupa ortalamasının ise altında olduğu

görülmektedir. Türkiye’de keçi eti üretiminin daha yaygın olarak üretilmesinin etkisiyle de Avrupa ile keçi başına düşen keçi sütü üretiminde 100 kg üzerinde bir fark görülmektedir. Kişi başına değerlerde ise Türkiye, keçi eti üretiminde Dünya ve Fransa’nın üzerindeyken Yunanistan’ın gerisindedir. Keçi başına düşen keçi sütü üretiminde ise Türkiye, Dünya ortalamasının üzerindeyken Fransa ve Yunanistan’ın gerisinde yer almaktadır. Keçicilik sektörü içerisinde keçi sütü üretimi ağırlıklı yapan Yunanistan keçi başına düşen keçi sütü üretiminde Türkiye’nin 31 kg üzerinde üretim yaparken aynı zamanda keçi eti üretiminde de verimlilik hususunda üstün olması Türkiye’nin verimlilik konusunda gelişme kat edeceği mesafeleri ortaya koymaktadır.

Malatya’da ise koyun sayısı Türkiye ile paralel olarak 2010 yılına kadar azalmış bu yıldan sonra ise artma eğilimine girmiştir. Fakat 1991 yılında 285 bin olan koyun sayısı 2017 yılı itibariyle 269 bine gerilemiştir. Bu sayı ile Türkiye’deki toplam koyun sayısının %0,79’una sahip olan Malatya, çevresindeki Muş, Kayseri, Sivas, Elazığ gibi illerin arkasında yer almaktadır. Malatya’da koyun sütü üretimi de yine koyun sayısı gibi 2010 yılına kadar azalış göstermiş 2010 yılından 2017 yılına kadar ise artma eğilimine girmiştir. Fakat 2017 yılı itibariyle 1991 yılı ile neredeyse aynı seviyede üretim yapılabilmektedir. Verimsel açıdan Malatya ile çevredeki iller kıyaslandığında ise Malatya’da koyun başına düşen koyun sütü üretiminde Türkiye ortalamasının, TRBR bölge ortalamasının, Diyarbakır, Elazığ, Muş, Kayseri, Sivas gibi illerin daha üzerinde bir ortalama ile üretim yaptığı görülmektedir. Kişi başına düşen üretim düzeyinde ise Malatya Türkiye, Orta Doğu Anadolu, TRB1 bölgesi ve çevresinde ki Diyarbakır, Elazığ, Muş, Kayseri, Sivas gibi illerin gerisinde sadece Kahramanmaraş’ın üzerinde son sıralarda yer almaktadır.

Malatya’da koyun ve sığır sayısında görüldüğü gibi keçi sayısında da 2010 yılına kadar bir azalış görülmüş bu yıldan sonra ise artış görülmüştür. Malatya’da 1991 yılında 47.999 olan keçi sayısı 2017 yılında 70.999’a yükselmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye’de toplam sayıda bir azalma yaşanmasına karşın Malatya Türkiye’deki toplam keçi varlığının sadece %0,66’sına sahiptir. Bu değer ile Malatya’nın, Sivas ve Kayseri gibi illerin önünde yer aldığı görülürken Elazığ, Muş ve Gaziantep illerinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Malatya’da keçi sütü üretimi ise 1991 yılında 2.103 tonken 2017 yılında 3500 tona yükselmiştir. Fakat 2017 yılında kişi başına düşen keçi sütü üretimi

4,45 kg olarak ölçülmüş ve bu değer ile Ortadoğu Anadolu, TRB1 Bölgesi, Muş, Sivas, Elazığ, K.Maraş, Diyarbakır gibi illerin gerisinde yer alınmıştır. Keçicilik sektöründe verimsel açıdan da koyunculuk sektörü gibi parlak değerler görülmemektedir. Malatya keçi başına düşen keçi sütü üretiminde Ortadoğu Anadolu, TRB1 bölgesi, Diyarbakır, Elazığ, Kayseri, Muş gibi illerin gerisinde yer almıştır. Malatya'da küçükbaş hayvanlardan elde edilen et üretiminde ise büyük kayıplar söz konusudur. 2002 yılında 1.048 ton olan et üretimi, 2017 yılında 123 tona kadar düşmüştür. Yine 2002 yılında Malatya, Türkiye'de ki toplam küçükbaş hayvanlardan elde edilen et üretiminden %1,14 pay alırken bu oran 2017 yılında %0,08'e kadar gerilemiş ve sektör et üretiminde neredeyse yok olur duruma gelmiştir. Tüm bu veriler yine hayvancılık desteklemeleri ile kıyaslandığında, hayvancılık desteklemelerinin koyunculuk sektörüne pozitif yönde bir katkı sağladığı görülmektedir. Malatya'da ilk olarak 2011 yılında verilmeye başlanan küçükbaş hayvancılık desteklemeleri 2011 yılında 1,5 milyonken 2017 yılında 4,2 milyona ulaşmıştır. Malatya'da koyun sayısının özellikle 2014 yılından sonra arttığı düşünüldüğünde bunun en büyük kaynaklarından bir tanesinin hayvancılık desteklemeleri olduğu görülmektedir.

Türkiye'de 1961 yılına kıyasla hayvan sayısında ki tek parlak değişim ise tavukçuluk sektöründe olmuştur. 1961 yılında Türkiye'de toplam 27 milyon tavuk varken bu sayı 2017 yılında 327 milyona kadar yükselmiştir. Fakat bu ciddi yükselişe rağmen Türkiye'de ki toplam tavuk sayısı 2017 yılında ancak Dünya'da ki sayısının %1,4'üne yani neredeyse oldukça eleştirilen keçicilik ve sığırcılık sektörünün aldığı paylara yeni ulaşabilmiştir. Türkiye'de Tavuklardan elde edilen hayvansal ürünlere bakıldığında ise 1961 yılına kıyasla tavuk yumurtası üretiminin 14 kat, tavuk eti üretiminin ise 31 kat arttığı görülmektedir. 2017 yılı itibariyle Dünya'daki toplam tavuk yumurtasından alınan pay ise %1,2, tavuk etinden aldığı pay ise %1,7 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Türkiye kişi başına düşen tavuk yumurtası üretiminde Brezilya ve Dünya ortalamasının üzerindeyken, Fransa ve A.B.D'nin ise gerisinde kalmıştır. Kişi başına düşen tavuk eti üretiminde ise Fransa ve Dünya ortalamasının üzerindeyken Brezilya ve A.B.D'nin gerisinde kalmıştır. Verimsel istatistiklere bakıldığında ise Türkiye'nin tavuk başına düşen tavuk yumurtası üretiminde Brezilya ve A.B.D'nin üzerindeyken Dünya ve Fransa'nın ise gerisinde kaldığı görülmektedir. Tavuk başına düşen tavuk eti üretiminde ise Dünya ortalamasının üzerindeyken Fransa,

A.B.D. ve Brezilya'nın ise gerisinde kaldığı görülmektedir. Türkiye'nin tavuk yumurtası üretim değerlerinde Brezilya ve A.B.D'nin önünde yer almasının temel sebebi bu ülkelerin tavuk eti ağırlı üretim yapısından kaynaklanmaktadır. Öyle ki tavuk eti üretim değerlerinde bu iki ülke 2 kat daha fazla değer avantajına sahiptir. Yine Türkiye gibi tavuk yumurtası üretimine ağırlık veren Fransa ise yine Türkiye'nin verimsel açıdan oldukça önünde yer almaktadır. Yine de belirtmek gerekir ki tavukçuluk sektöründe öncü bir durumda yer alan Brezilya ile tavuk yumurtası üretiminde, Fransa ile hem tavuk yumurtası hem de tavuk eti üretiminde rekabet edilebilir durumda olunması hayvancılık sektörünün diğer dallarına bakıldığında olumlu değerler olarak gözükmektedir.

Malatya ilinde de 1961 yılından sonra tavuk sayısında ciddi artışlar görülmüştür. 1991 yılında 292.000 olan tavuk sayısı 2017 yılı itibariyle 2,1 milyon adete kadar çıkmıştır. Malatya sahip olduğu tavuk sayısı ile Türkiye'de ki toplam tavuk sayısının %0,62'sine sahiptir. Bölgesinde ki diğer illerle karşılaştırıldığında Elazığ ve Kayseri gibi illerin gerisinde olduğu görülürken, Kahramanmaraş, Erzincan ve Diyarbakır gibi illerin ise önünde olduğu görülmektedir. Yine yumurta üretimi incelendiğinde Malatya'da 1961 yılında 33.241 olan tavuk yumurtasının 2017 yılında 89.180 olduğu görülmektedir. Kişi başına Türkiye'de 238 adet tavuk yumurtası düşerken, Malatya'da ise 113 adet tavuk yumurtası düşmektedir. Yine kişi başına Türkiye'de 27 kg tavuk eti düşerken Malatya'da bu miktarın 64 kg seviyelerine kadar çıktığı görülmektedir. Malatya tavuk eti üretiminde 2,3 kat daha fazla ortalama yakalamışken, tavuk yumurtası üretiminde ise bu değer Türkiye lehine 2,1 kat olarak gerçekleşmiştir. Verimsel bazda ise Türkiye'de yumurta tavuğu başına yumurta üretimi 144 iken Malatya'da ise bu değer 124 olarak gerçekleşmiştir. Fakat Malatya'nın toplam beyaz et üretiminin, Türkiye toplamında ki payı %2,33'dir ki bu hayvancılığın diğer kolları ile kıyaslandığında oldukça yüksek bir rakamdır. Yine tavuk başına düşen tavuk eti üretiminde Malatya ili Türkiye ortalamasının yaklaşık olarak 6 kat üzerinde verim değerine sahiptir. TÜİK tarafından il bazında verilere ne yazık ki erişilemediğinden il bazında değerlendirme yapmam mümkün olmamaktadır fakat ülke ortalaması ile kıyaslama dikkate alındığında Malatya ilinin özellikle tavuk eti üretiminde ciddi bir aşama kaydettiği aşikardır. Hayvancılık sektörü içerisinde en başarılı ve avantajlı olduğu faaliyet kolu tavuk etçiliği olarak gözükmektedir.

Toparlamak gerekirse Malatya ili başta küçükbaş hayvancılık sektöründe olmak üzere genel itibariyle hayvancılık sektöründe başarısız bir tablo çizmiştir. Malatya ilinin özellikle küçükbaş hayvancılık sektörünün ülkenin et üretimindeki aldığı pay geçmiş yıllarda %1 seviyelerindeyken günümüzde %0,08 gibi üzücü rakamlara gerilemesi sektörde ciddi sorunlar olduğuna işarettir. Tarım il müdürlüğü kapsamında son yıllarda destek verilmeye başlanmış olması olumlu bir gelişme olmasına karşın bunun rakamlara yansıdığı henüz görülmemiştir. Diğer yandan sığırcılık sektöründe ülke payından genel hatlarıyla %1'in üzerinde olarak gözüke de bölgede ki iller ile mukayese edildiğinde üretimde son sıralarda yer almıştır. Malatya ili açısından tek parlak sektör ise tavukçuluk sektöründe ki et üretimi olarak tespit edilmiştir. Türkiye'de ki toplam beyaz et üretiminden alınan payın %2,33 olması ve diğer yandan Doğu Anadolu bölgesinde ki Elazığ'dan sonra ki en büyük tavuk tedarikçisi olması Malatya açısından büyük avantaj teşkil etmektedir. Bununla beraber Doğu Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de sanayi tipi tavuk eti üretimi yapan tesislerin oldukça yetersiz olması Malatya ilinin bu alanda yapacağı olası yatırımlar ile ülke genelinde ki en büyük üretici olması kaçınılmaz olacaktır. Bu çerçevede; Malatya'da ki sulama sistemleri genişletilmeli, çiftinin yem bitkilerini sulama sorunu ortadan kaldırılmalıdır. Malatya ilindeki üretici birlikleri daha iyi örgütlenmeli ve il genelinde yaygın olan küçük çiftçiye modern üretim imkanları sağlanmalıdır. Tarım İl Müdürlüğü önceliğinde desteklerden yetersiz veya hiç haberi olmayan çiftçilerin desteklerden haberdar olması sağlanmalıdır. Yine çiftçiye ilin küçükbaş hayvancılık sektöründe ki avantajları anlatılmalı ve sektörün eski canlılığına kavuşması sağlanmalıdır. Malatya'nın bölge avantajını en iyi şekilde kullanma imkanı bulunan tavuk eti sektörüne yapılan desteklemeler il genelinde arttırılmalı, Malatya tüm ülke genelinde tavuk eti üretiminde öncü il konumuna getirilmelidir

KAYNAKÇA

- Ağaç, M. (2011). *Türkiye Hayvancılık Sektöründe Gıda Güvencesi Sorununun Kırmızı Et Örneğinde İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaya, C. A., ve İşgüzar, E. (2006). Isparta İli Merkez İlçesindeki Tavukçuluk İşletmelerinin Yapısal ve Donanımsal Yönden İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 188–192.
- Akman, N. (2016). *Dünya’da ve Türkiye’de Hayvansal Üretim*. Ankara Üniversitesi/Ziraat Fakültesi. <https://docplayer.biz.tr/20715065-Dunya-ve-turkiye-de-hayvansal-uretim-1.html> Erişim: 15.04.2019
- Akpınar, R., Özsan, M. E. ve Taşçı, K. (2012). Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık Sektörünün Rekabet Edilebilirliğinin Analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5, 199–214.
- Akyol, E. ve Yılmaz, E. (2015). Niğde İli Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 18(2), 60–67.
- Alçıçek, A., Kılıç, A., Ayhan, V. ve Özdoğan, M. (2010). Türkiye’de Kaba Yem Üretimi ve Sorunları. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/819fb9034f79627_ek.pdf Erişim: 15.04.2019
- Araç, B. ve Daşkiran, İ. (2010). Diyarbakır İli Keçicilik İşletmelerinin Yapısal Özellikleri. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7(3), 173–178.
- Armağan, G. (2017). Tarım Ekonomisi. <http://www.gokselarmagan.com/tr/tareko/01-TE2017.pdf> Erişim: 15.04.2019
- ASUDER. (2017). Hastalıktan Ari İşletmeler Hakkında Tüm Merak Edilenler. Ambalajlı Süt ve Süt Ürünleri Sanayicileri Derneği.

<https://www.asuder.org.tr/hastaliktan-ari-isletmeler-hakkinda-tum-merak-edilenler/>
Erişim: 15.04.2019

Aydın, E., Aral, Y., Can, M. F., Cevger, Y., Sakarya, E. ve İşbilir, S. (2011). Türkiye’de Son 25 Yılda Kırmızı Et Fiyatlarındaki Değişimler ve İthalat Kararlarının Etkilerinin Analizi. *Veteriner Hekimliği Dergisi*, 82(1), 3–13.

Basın İlan Kurumu (2018). *8 Bakanlık Birleştirildi, 2 Bakanlığın İsmi Değişti. Basın İlan Kurumu*. <http://www.bik.gov.tr/8-bakanlik-birlestirildi-2-bakanligin-ismi-degisti/> Erişim: 15.04.2019

Bayraktar, Ş. (2013). Bir Kültür İrki İnek, 3 Yerli İnek Kadar Süt Veriyor. <https://www.haberler.com/en-fazla-inek-sutunu-konya-uretiyor-5091397-haberi/>
Erişim: 15.04.2019

Cengiz, F., Karaca, S., Kor, A., Ertuğrul, M., Arık, Z. ve Gökdal, Ö. (2015). Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinde Değişimler ve Yeni Arayışlar. *Türkiye Ziraat Mühendisliği 8. Kongresi*, (Bildiriler Kitabı-2), 809–837.

Çallı, A. (2016). *Türkiye’de Uygulanan Hayvancılık Destekleme Politikalarının Tokat İli Hayvancılık İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Çetin, B. (2013). *Uygulamalı Tarım Ekonomisi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Çiçekgil, Z. (2014). *Ürün Raporu Kümes Hayvancılığı*. https://arastirma.tarim.gov.tr/tepge/Lists/Haber/Attachments/18/KANATLI_URUN_RAPORU_2014.pdf Erişim:15.04.2019

Demir, K., ve Çabuk, S. (2010). Türkiye’de Metropolitan Kentlerin Nüfus Gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 194.

Dernek, Z. (2006). Türkiye’de Tarım ve Hayvancılık Politikaları. <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=5883> Erişim: 14.04.2019

Dinler, Z. (2000). *Tarım Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitapevi.

- Direk, M. (2012). *Tarım Tarihi ve Deontoloji*. Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Doğan, Z., Arslan, S., ve Berkman, A. N. (2015). Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 11–32.
- Dünya Gazetesi. (2018). Dünya yılda 225 milyon ton et tüketiyor!. <https://www.dunya.com/gundem/dunya-yilda-225-milyon-ton-et-tuketiyor-haberi-275159> Erişim: 14.04.2019
- Dünya Ticaret Örgütü (2018). *Merchandise Exports by Product Group and Destination*. World Trade Organization. <http://data.wto.org/> Erişim: 14.04.2019
- Eker, M. (2015). *Türkiye Tarımının Değişim ve Dönüşüm Süreci*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Eleroğlu H., Yıldırım, A. ve Şekeroğlu, A. (2014). Organik Tavukçulukta Mera Kompozisyonu, Besleme ve Barındırma Teknikleri. *Tavukçuluk Araştırma Dergisi*, 20, 32–37.
- Er, S., ve Özçelik, A. (2012). Kırsal Yoksulluğun Giderilmesinde Temel Dinamik: Hayvancılık Sektörü. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 304.
- Eşidir, A., ve Pirim, L. (2013). *Kanatlı Hayvancılık Sektör Raporu*. [http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/KANATLI HAYVANCILIK SEKTÖR RAPORU.pdf](http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/KANATLI_HAYVANCILIK_SEKTÖR_RAPORU.pdf) Erişim:14.04.2019
- Eşiyok, B. A. (2004). *Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörü: Gelişmeler, Sorunlar, tespitler ve Tarımsal Politika Önerileri*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü.
- Everest, B., ve Yercan, M. (2014). Hayvancılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Tarımsal Amaçlı Örgütlerin Mevcut Durumu: Türkiye Örneği. *11. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 4, 1212.

- FAOSTAT. (2016). "Livestock Primary." <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL>
Erişim: 14.04.2019
- FAOSTAT. (2016). "Livestock Processed." <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QP>
Erişim: 14.04.2019
- FAOSTAT. (2016). "Live Animals." <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA> Erişim:
14.04.2019
- Görgülü, M. (2009). *Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Beslemek(Ders Kitabı)*. Çukurova Üniversitesi/Ziraat Fakültesi Bölümü.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında "Yapısal Uyum": 2000'li Yıllar. *Mülkiye Dergi*, 262, 174–177.
- Hacıhasanoğlu, T. (2015). *Hayvancılık Sektöründe Maliyet - Hacim - Kâr Analizi*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Hanoğlu, H. (2013). Organik Tarım Mevzuatına Göre Türkiye'de Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1), 12–30.
- Hatunoğlu, E. E. ve Eldeniz, F. (2012). 2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları. *Sayıştay Dergisi*, 86, 1-28.
- İnan, İ. H. (2012). Trakya Bölgesinde Tarım ve Hayvancılığın Durumu. *Türkiye Ekonomik Kurumu*, 16, 1-17.
- İnci, H., Taysı, M. R., ve Ebru, H.S. (2013). Batman İlinde Hindi Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu ve Sorunları. *Türk Doğa Ve Fen Dergisi*, 2(1), 85-89.
- Kara, H. ve Eroğlu A. (2018). Tam Sayılı Doğrusal Programlama Metodu İle Entansif Hayvancılık İşletmesinin Kapasite Planlaması : Konya (Ereğli) Örneği. *Çukurova Tarım Gıda Bil. Der*, 33(2), 32–46.
- Karabayır, A. (2007). *Tavukçuluk*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Karagöz, H. (2009). *Türkiye Ve Konya 'da Hayvancılık Sektörü, Sektörün Sorunları Ve Çözüm Önerileri*. http://www.kto.org.tr/d/file/hayvancilik_raporu_rapor.pdf Erişim: 14.04.2019

Keskin, G., ve Dellal, İ. (2011). Trakya Bölgesinde Süt Sığırcılığı Üretim Faaliyetinde Brüt Kar Analizi. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 17(2), 177-182.

Kıral, T., ve Akder, H. (2000). Makro Ekonomik Göstergelerle Tarım Sektörü. *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*. Ankara. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/a793d8b79c1b666_ek.pdf?tipi=14&sube= Erişim: 14.04.2019

Koyunbenbe, N. ve Konca, Y. (2010). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Hindi Eti Üretimi, Tüketimi ve Politikaları. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 201-209.

Köseman, A., Şeker, İ., Baykalır, Y., & Aygen, S. (2017). Elazığ ve Malatya İllerinde Etlik Piliç İşletmelerinin Bazı Biyogüvenlik Kriterleri Bakımından Değerlendirilmesi. *Kocatepe Veteriner Gazetesi*.

Köseman, A. ve Şeker, İ. (2015). Malatya İli Sığır, Koyun ve Keçi Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 29(2), 137-143.

Malatya Sanal Haber. (2018). Malatya Tavukçuluk Sektörü Dertli, Kriz Büyüyor. <https://www.malatyasanalhaber.com/Malatya-Tavukculuk-Sektoru-Dertli-Kriz-Buyuyor/27734/> Erişim: 14.04.2019

Malatya Valiliği. (2018). *Ekonomi*. <http://malatya.gov.tr/ekonomi> Erişim: 14.04.2019

Malatya Valiliği. (2017). Nüfus ve İdari Yapı. <http://malatya.gov.tr/nufus-ve-idari-yapi> Erişim: 14.04.2019

Malatya Valiliği (2017). Tarihçemiz. <http://malatya.gov.tr/tarihcemiz> Erişim: 14.04.2019

Malatya Valiliği. (2017). Malatya İlinde Coğrafi Konum. <http://www.malatya.gov.tr/coGRAFI-konum> Erişim: 14.04.2019

- Malatya Valiliği Tarım ve Orman Bakanlığı (2018). Cari Fiyatlarla Tarımsal GSYH ve Tarımın Payı. <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYIH.xlsx> 15.04.2019
- Malatya Valiliği Tarım ve Orman İl Müdürlüğü Koordinasyon ve Şube Müdürlüğü. (2018). *Büyükbaş, Küçükbaş ve Beyaz Et Üretimi*. Malatya.
- Malatya Valiliği Tarım ve Orman İl Müdürlüğü. (2015). *2015 Faaliyet Raporu*. Malatya
- Malatya Valiliği Tarım ve Orman İl Müdürlüğü. (2014). *2014 Faaliyet Raporu*. Malatya.
- Malatya Valiliği Tarım ve Orman İl Müdürlüğü. (2016). Yıllar İtibariyle Malatya Tarımsal Destekleme Ödemeleri. *Malatya Tarım Bülteni*.
- Milliyet Gazetesi. (2018). Avşar'dan 'Tavukçuluk Sektörünün Sıkıntıları Çözülün'' Çağrısı. <http://www.milliyet.com.tr/avsar-dan-tavukculuk-sektorunun-sikintilari-malatya-yerelhaber-2610210/> Erişim: 14.04.2019
- Malatya Sanayi Odası (2018). *İdari ve Sosyo-ekonomik Durum*. <http://www.malatyatso.org.tr/malatya/tarihce/> Erişim: 14.04.2019
- Mülayim, Z. G. (1992). *Kooperatifçilik*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Okur, N., ve Türkoğlu, M. (2016). Farklı Kuluçka Uygulamalarının Etlik Piliçlerde Kuluçka ve Saha Performansı Üzerine Etkileri. *Tavukçuluk Araştırma Dergisi*, 13(2), 17–23.
- Ören, M. N. ve Bahad, B. (2005). Türkiye ' de ve OECD Ülkelerinde Hayvansal Ürün Politikaları ve Bu Politikalar Sonucu Ortaya Çıkan Transferler. *Hayvansal Üretim*, 46(1), 1–7.
- Özen, N. (t.y.). Doğu Anadolu'da Dış Satıma Yönelik: Tavukçuluk Sektörünün Kurulabilme Olanakları. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/35102> Erişim: 14.04.2019

- Özen, N. (1999). Süt Sığırlarının Beslenmesi(Ders Notu). Akdeniz Üniversitesi/Ziraat Fakültesi
- Özen, N., Kırkpınar, F., Özdoğan, M., Ertürk, M. M., ve Yurtman, İ. Y. (2018). Hayvan Besleme.
https://www.researchgate.net/publication/265227898_HAYVAN_BESLEME
Erişim: 14.04.2019
- Polat, M. (2014). *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörünün Mevcut Durumu ve Çiftçilerin Beklentileri(Yüksek Lisans Tezi)*. Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saçlı, Y. (2007). *AB'ye Uyum Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı*. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Sakarya, E., ve Aydın, E. (2010). Dünya Sığır Eti Üretim, Tüketim Ve Ticareti İle Türkiye'nin Canlı Hayvan ve Sığır Eti İthalatı.
https://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/97_Canl%C4%B1%20Hayvan%20ve%20Et%20%C4%B0thalat%C4%B1%2017_02_2011.pdf Erişim: 14.04.2019
- Seçer, A., ve Boğa, M. (2016). Niğde İlinin Çamardı İlçesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinde Pazarlama Yapısı, Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Türk Tarım - Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(2), 79–83.
- Semerci, A., ve Çelik, A. D. (2016). Türkiye'de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 182–196.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2011). Doğu Anadolu Bölgesi Büyükbaş Hayvancılık Çalıştay Raporu.
<https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/e2fe2ffcd00f1a2e449248a4f14e4257.pdf> Erişim: 14.04.2019
- SETBİR. (2018). Çiğ Süt Yem Paritesi. <http://www.setbir.org.tr/cig-sut-yem-paritesi/>
Erişim: 14.04.2019

Sinmez, Ç. Ç. ve Yaşar, A. (2016). Konya Bölümü Folklorik Veteriner Hekimliğinde Ruminantlarda Doğum Bilgisi ve Jinekoloji. *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 22, 409–415.

Şahinler, Z. ve Demir, Y. (2016). Ağrı İlinde Küçükbaş Hayvancılığın Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (5(1)), 16–26.

Şeker, İ., Tasalı, H., ve Güler, H. (2012). Muş İlinde Sığır Yetiştiriciliği Yapılan İşletmelerin Yapısal Özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Veterinerlik Dergisi*, 26(1), 9-16.

T.B.M.M. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> Erişim: 14.04.2019

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete. (2018). T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretim Yönelik Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Tebliğ. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180316-18.htm> Erişim: 14.04.2019

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete. (2018). 2018 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180226-15.pdf> Erişim: 14.04.2019

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete. (2018). T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretim Yönelik Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılması. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180316-18.htm> Erişim: 14.04.2019

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2018). Malatya İli Tarımsal Yatırım Rehberi. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/malatya.pdf Erişim: 14.04.2019

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018). Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programı. <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/26/Genc-Ciftci-Projesi> Erişim: 14.04.2019

Tamer, B., ve Sarıözkan, S. (2017). Yozgat Merkez İlçede Koyunculuk Yapan İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Üretim Maliyetleri. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 14(1), 39–45.

Taş, M. (2010). *AB'ye Uyum Sürecinde Türkiye'de Büyükbaş Hayvancılık*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

TKDK. (2018). İmzalanın Sözleşmeler. <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/ImzalaninSozlesmeler> Erişim: 14.04.2019

TKDK. (2017). *IPARD Programı*. <https://www.tkd.gov.tr/Ipard/IpardProgrami> Erişim: 14.04.2019

Tor, G. (2015). Anadolu Ağızlarında Yavru Adları. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TOR-Gulseren-ANADOLU-AGIZLARINDA-YAVRU-ADLARI.pdf> Erişim: 14.04.2019

Tüfekçi, H., ve Olfaz, M. (2015). Kastamonu İli Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Sorunları Ve Çözüm Önerileri. *Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(7), 577-582.

TÜİK. (2018). İstihdam, İşsizlik ve Ücret. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 Erişim: 14.04.2019

TÜİK. (2000). *Genel Nüfus Sayımları*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 Erişim: 14.04.2019

TÜİK. (2017). Hayvancılık İstatistikleri. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002 Erişim: 14.04.2019

TÜSİAD. (2008). Türkiye’de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler.
<https://tusiad.org/tr/tum/item/4037-turkiyede-tarim-ve-gida--gelismeler--politikalar-ve-oneriler-raporu-ozet-bulgulari> Erişim: 14.04.2019

Tüzemen, N. (2015). Kastamonu İlinde Sığır Yetiştiriciliğinin Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Kastamonu Üniversitesi Bilim ve Mühendislik Dergisi*, 1(2), 33–51.

Ulusal Süt Konseyi. (2016). *2016 Süt Raporu*.
<http://www.ulusalsutkonseyi.org.tr/media/2016-sut-raporu.pdf> Erişim: 14.04.2019

WORLDBANK. (2016). Population, total.
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> Erişim: 14.04.2019

Yavuz, H. (2016). *Hayvancılık Destekleme Politikalarının Tarımsal İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi: Amasya İli Örneği*(Yüksek Lisans Tezi).
Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü